

**HETEROTOPİK BİR MEKAN OLARAK KARMA KULLANIMLI
MERKEZLER**

Ayşegül UZUN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2023

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ayşegül UZUN

24/07/2023

HETEROTOPIK BİR MEKAN OLARAK KARMA KULLANIMLI MERKEZLER
(Yüksek Lisans Tezi)

Ayşegül UZUN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Temmuz 2023

ÖZET

Mimarlıkta mekan her zaman mekansal pratiklerin ve ilişkilerin oluşmasıyla şekillenir. Bu ilişkiler mekanı anlamlandırdığı gibi mekanın sürdürülmesini de sağlar. Fransız filozof Michel Foucault tarafından tartışılan; felsefeyi, sanatı, sosyal bilimleri, mimarlığı etkisi altına alan heterotopya kavramı, 20.yüzyıldan beri mimarlık alanında mekanı anlama ve tanımlama konusunda önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Heterotopyanın multidisipliner bir kavram olması tanımlanmasını zorlaştırmakta, ancak kavramın farklı disiplinler alanlarda kullanılması bu alanlarda çalışan insanlara farklı bakış açıları kazandırmaktadır. Çelişkili, farklı, karşıt ve uyumsuz mekansal ilişkilerin bir arada bulunması heterotopik mekanı tanımlamaktadır. Benzer ya da karşıt birçok mekansal ilişkiyi ve etkileşimi bir arada tutan, bu nedenle heterojen bir yapıya sahip olan heterotopik mekan iç içe geçmiş çoklu mekanların temsilidir. Mimarlık alanında yapılan bu çalışmada heterotopik mekanın kavramsal ve mekansal yapısı tartışılmakta; bu yapı kavram-mekan görselleriyle ortaya koyulmaktadır. Ayrıca çalışmada antik çağdan beri kullanılmakta olan karma kullanımlı mekanların günümüzde karma kullanımlı merkezler olarak varlığını sürdürdüğü, bu merkezlerin birçok programı ve eylemi bir arada barındırdığı için heterotopik mekan örnekleri olarak ele alınabileceği tartışılmaktadır. Ankara’da bulunan beş farklı karma kullanımlı merkez incelenerek bu merkezlerin mekanlarının bağlantısallığı, kentle kritik eşik alanları oluşturması, gözetim ve kontrol edilebilirliği, alternatif düzenin mekansallığı ya da mekansal olasılıklar içermesi ve ilüzyon mekansallığı oluşturması üzerinden heterotopik karakteri açığa çıkarılmaktadır. Bu alan çalışmasıyla Armada, Next Level, Maidaan, Tepe Prime ve Mahall Ankara merkezlerinin 21. yüzyılın Ankara’sı bağlamında heterotopik kent mekanlarını oluşturduğu ortaya koyulmaktadır.

Bilim Kodu : 80107

Anahtar Kelimeler : Heterotopya, heterotopik mekan, kamusal alan, karma kullanımlı merkezler, Ankara

Sayfa Adedi : 105

Danışman : Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ

İkinci Danışman : Doç. Dr. Gülşah GÜLEÇ

MIXED USE COMPLEXES AS HETEROTOPIC SPACES

(M. Sc. Thesis)

Ayşegül UZUN

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

July 2023

ABSTRACT

Space in architecture is always shaped by the formation of spatial practices and relations. These relationships not only give meaning to the space, but also sustain it. The concept of heterotopia, which was discussed by the French philosopher Michel Foucault, influenced philosophy, art, social sciences and architecture. Heterotopia has been used in the field of architecture since the 20th century as an important tool for understanding and defining space. The fact that it is a multidisciplinary concept makes it difficult to define, while the fact that it is used in different disciplines gives people working in these fields different perspectives. The coexistence of different, opposite and incompatible spatial relationships are the characteristics that define heterotopia. Heterotopic space, which holds many similar or opposite spatial relationships and interactions together and therefore has a heterogeneous structure, is the representation of multiple interbedded spaces. In this study in the field of architecture, the conceptual and spatial structure of heterotopic space is discussed; this structure is revealed with concept-space visuals. In addition, the study discusses that mixed-use spaces that have been in use since antiquity continue to exist today as mixed-use centers, and that these centers can be considered as examples of heterotopic spaces because they host many programs and actions together. By examining five different mixed-use centers in Ankara, the heterotopic character of these centers is revealed through the interconnectedness of their spaces, their critical threshold areas with the city, their surveillance and controllability, the spatiality of alternative order or spatial possibilities, and the spatiality of illusion. This field study reveals that Armada, Next Level, Maidan, Tepe Prime and Mahall Ankara centers constitute heterotopic urban spaces in the context of 21st century Ankara.

Science Code : 80107

Key Words : Heterotopia, heterotopic space, public space, mixed use complexes, Ankara

Page Number : 105

Supervisor : Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ

Co-Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Gülşah GÜLEÇ

TEŞEKKÜR

Emek ve sabır isteyen tez yazma sürecim boyunca, değerli katkılarını benden hiçbir zaman esirgemeyen ve kıymetli fikirleriyle ufkumu her daim açan değerli danışmanlarım Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ ve Doç. Dr. Gülşah GÜLEÇ'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Değerli jüri üyelerim Prof. Dr. İnci BASA, Doç. Dr. Hilal AYCI ve Dr. Öğr. Üyesi Işıl Ruhi SİPAHİOĞLU'na savunma aşamasında tezi derinden inceleyerek yaptıkları kıymetli yorumlarından dolayı teşekkür ederim.

Varlıklarıyla her zaman yanımda olan, tez sürecimin en büyük destekçileri, başta değerli annem ve babam olmak üzere sevgili tüm aile üyelerime tüm katkıları ve yardımları için sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	ix
RESİMLERİN LİSTESİ	x
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. DİSİPLİNLERARASI BİR KAVRAM: HETEROTOPYA.....	9
2.1. Felsefede ve Sosyal Bilimlerde Heterotopya Kavramı	9
2.2. Sanatta Heterotopya Kavramı	16
3. HETEROTOPYA KAVRAMININ MİMARLIK DİSİPLİNİNDEKİ KARŞILIĞI: HETEROTOPİK MEKAN.....	21
3.1. Mimarlık Disiplininde Heterotopya Kavramı.....	21
3.1.1. Foucault'nun heterotopik mekan kavramı ve ilkeleri	23
3.1.2. Mekansallık bağlamında heterotopya	27
3.1.3. Toplumsallık, eylemsellik ve kamusalılık bağlamında heterotopya	32
3.2. Heterotopik Mekan İlkelerinin Yeniden Kavramsallaştırılması.....	43
3.2.1. Bağlantısallık ve heterojenlik.....	45
3.2.2. Eşik mekansallığı	45
3.2.3. Gözetim ve kontrol edilebilirlik.....	46
3.2.4. Alternatif düzenin mekansallığı ya da mekansal olasılık	47
3.2.5. İlüzyonun mekansallığı.....	47

Sayfa

4. HETEROTOPIK MEKANLAR OLARAK ANKARA'DAKİ KARMA KULLANIMLI MERKEZLER	51
4.1. Karma Kullanımlı Merkezlerin Oluşum Süreci	51
4.2. Ankara'daki Karma Kullanımlı Merkez Örneklerini Heterotopya Kavramı ile Yeniden Okumak.....	58
4.2.1. Söğütözü bölgesi	63
4.2.2. Mustafa Kemal bölgesi.....	75
5. SONUÇ	91
KAYNAKLAR	97
EKLER.....	103
EK-1. Heterotopik mekanlar olarak Ankara'daki karma kullanımlı merkezler	104
ÖZGEÇMİŞ	105

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Lefebvre'nin mekan üçlemesi ve heterotopya bağlantısı	33
Şekil 3.2. Soja'nın mekan triyalektiği ve heterotopya bağlantısı	34
Şekil 3.3. Heterotopya hakkında infografik	44

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Velazquez'in Nedimeler tablosu.....	13
Resim 2.2. Panoptikon hapishane modeli	15
Resim 2.3. Arnolfi'nin Düğünü	17
Resim 2.4. Arnolfi'nin Düğünü ayna detayı	17
Resim 2.5. Heterotopya.....	18
Resim 2.6. Deniz Kenarında Bir Yer.....	18
Resim 2.7. Heterotopia I Sergisi.....	18
Resim 2.8. Heterotopia I Sergisi.....	18
Resim 2.9. Veri Kumaşı	19
Resim 2.10. Vr.....	19
Resim 3.1. Palais Royal	37
Resim 3.2. Sao Paulo, Brezilya – Sahne olarak berber dükkanı.....	38
Resim 3.3. Hipodamus Milet planı 1. Çarşılar, 2. Agora, 3. Kutsal Alanlar	39
Resim 3.4. Heterotopya ve Ankara'da seçilen karma kullanımlı merkezler	48
Resim 4.1. Atina Agorası	52
Resim 4.2. Rothenburg'u çevreleyen kent duvarı	53
Resim 4.3. Paris'te apartman kesiti	54
Resim 4.4. Armada	65
Resim 4.5. Armada çevre ilişkileri ve yaya aksı.....	65
Resim 4.6. Söğütözü otobüs durakları	67
Resim 4.7. Söğütözü metro durağı	67
Resim 4.8. Otopark alanı.....	67
Resim 4.9. Giriş alanı	67

Resim	Sayfa
Resim 4.10. Sokak aksı	68
Resim 4.11. Meydan	68
Resim 4.12. Hayat Sokağı girişi	69
Resim 4.13. Avm girişi	69
Resim 4.14. Armada otoparkının konser alanı olarak kullanımı	70
Resim 4.15. Next Level Mevlana Bulvarı'ndan bakış	72
Resim 4.16. Araç yolu	73
Resim 4.17. Avm girişi	73
Resim 4.18. Next Level teras girişi.....	74
Resim 4.19. Rezidans otopark girişi	74
Resim 4.20. Teras alanı.....	75
Resim 4.21. Rezidans cephe	75
Resim 4.22. Maidan proje görseli	77
Resim 4.23. Maidan zemin ve üst kat planı	78
Resim 4.24. Maidan otopark alanları ve meydan	79
Resim 4.25. Maidan meydan sergi.....	79
Resim 4.26. Maidan etkinlik.....	80
Resim 4.27. Tepe Prime kentsel bakış	81
Resim 4.28. Tepe Prime çevresi	82
Resim 4.29. Tepe Prime vaziyet planı	82
Resim 4.30. Tepe Prime meydan ve sokak kurgusu	83
Resim 4.31. Ofis bloğu kontrollü giriş alanı.....	84
Resim 4.32. Meydan etkinlik ve yılbaşı konsepti	84
Resim 4.33. Meydan su oyunu.....	85

Resim	Sayfa
Resim 4.34. Mahall Ankara sokak kurgusu ve çevresi	86
Resim 4.35. Mahall Ankara proje görseli	87
Resim 4.36. Mahall Ankara henüz inşa edilmemiş hali.....	87
Resim 4.37. Mahall Ankara kent bakışı.....	88
Resim 4.38.Mahall Ankara konut girişı.....	88
Resim 4.39. Mahall Ankara meydan ve sokak	89

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 4.1. Ankara Löcher planı	59
Harita 4.2. Ankara Jansen planı	59
Harita 4.3. Ankara 1990 Nazım planı	60
Harita 4.4. Dumlupınar Bulvarı üzerinde seçilen karma kullanımlı merkezler	62
Harita 4.5. 2004 yılında Söğütözü bölgesi	63
Harita 4.6. Kent ölçeğinde Armada	66
Harita 4.7. Kent ölçeğinde Next Level	72
Harita 4.8. Kent ölçeğinde Mustafa Kemal bölgesi	76
Harita 4.9. Kent ölçeğinde Maidan	78
Harita 4.10. Kent ölçeğinde Tepe Prime	81
Harita 4.11. Kent ölçeğinde Mahall Ankara	86

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

ATO

Ankara Ticaret Odası

AVM

Alışveriş Merkezi

ODTÜ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız, bizi kendimizden uzaklaştıran, zamanın, tarihin, yaşamın erozyona uğradığı mekan, bizi kemiren ve aşındıran heterojen bir mekandır. Farklı bir deyişle içine bireyleri ve şeyleri yerleştirebileceğimiz bir boşlukta yaşamıyoruz. Üst üste bindirilemez ve indirgenemeyen alanları tanımlayan bir ilişkiler dizisi içerisinde yaşıyoruz. (Foucault, 1984).

Mekan kavramı felsefe, coğrafya, sosyoloji ve mimarlık gibi farklı alanlarda farklı anlamlarla kullanılmaktadır. Özellikle 20. yüzyıldan itibaren yapılan tartışmalarla mekan yeniden kavramsallaştırılmış; böylece mekan kavramına yeni anlamlar kazandırılmıştır. Fransız filozof Michel Foucault, mekanın heterojen bir yapısı olduğunu, 14 Mart 1967’de Paris’te yer alan Cercle d’études Architectures’te (Circle of Architectural Studies) sunduğu Des Espaces Autres (Of Other Spaces) adlı konferansta anlatmıştır (Dehaene ve De Cauter, 2008a). Anatomik kökene sahip heterotopya kavramını ele alan Foucault (Sohn, 2008), bu kavramı görünmeyen birçok farklı ilişkiyi içerisinde barındıran beşeri öğelerle dolu bir ilişkiler ağı olarak mekansal bağlamda tanımlamıştır (Foucault, 1984). Bu ilişkiler ve mekansal pratikler, mekanın anlamlandırılması ve tanımlanmasının yanı sıra sürdürülmesinde de önem taşımaktadır.

Foucault heterotopyayı ilk olarak Les mots et les choses (The Order of Things) kitabında dilsel bağlamda ele almış olup Borges’in Çin Kaynakları’ndan edindiği, dizilimi mantıkdışı olan hayvan sınıflandırmasıyla örneklendirmiştir (Foucault, 2001: 11-27). Mimari Çalışmalar Dairesi (Circle of Architectural Studies) kurucuları olan Jean Dubuisson and Ionel Schein, Fransa’daki savaş sonrası mimaride etkili olan iki önemli isim, Foucault’nun kitapta ortaya attığı bu söylem üzerine onu radyo programına davet etmişlerdir. Program stenograf aracılığıyla kayıt altına alınarak yazıya aktarılmış ve bu kayıtlar dairenin tüm üyelerine dağıtılmıştır. Heterotopya kavramı, bu kayıtlar aracılığıyla yayılmıştır. Dolayısıyla konuşma metni henüz yayınlanmamış olsa da birçok mimar tarafından öğrenilmiştir (Dehaene ve De Cauter, 2008a).

Konferans metninde sunulan bu yeni kavram ile ‘öteki mekanlara dair’ yeni bakış açıları sunulmaktadır. Mekanı zamana göre kategorileştiren Foucault, Orta Çağ mekanını; mutlak mekan olarak ifade etmiş ve yerleştirme mekanı olarak tanımlamıştır. 17. yüzyılda, Galileo’nun uzay mekanını keşfetmesi sonucu mekan dönüşüme uğramış, böylece sınırlı olan mekanın yerini sonsuz ve açık mekan almıştır. Daha sonra, 19. yüzyıl mekanı, tarihi

gelişmelerin sonucunda duraklama, ilerleme ve krizlerin yaşandığı karmaşık bir dönem olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde çeşitli tarihi olaylar sonucu iç içe girmiş ilişkilerin mekana yansımaları görülmüştür. Foucault 20. yüzyıl için, “İçinde bulunduğumuz çağ her şeyden önce uzay çağıdır. Yan yana olmanın, dağınıklığın, eş zamanlılığın çağındayız.” olarak tanımlamıştır (Foucault, 1984). Dolayısıyla günümüzün mekan kaygısı uzay çağı olmasıyla ilgilidir. Orta Çağ’daki kutsal mekanın aksine çağdaş mekandaki kutsallık tamamen bozulmamıştır. Bu nedenle özel alan/kamusal alan, boş zaman alanı/çalışma alanı, aile alanı/sosyal alan dile getirilemeyen bir kutsallaştırmayla yeniden canlandırılmıştır (Dehaene ve De Cauter, 2008a).

Foucault, diğer mekanlarla bağlantılı olan ancak birbiriyle çelişen mekanları ikiye ayırarak ütopyalar ve heterotopyalar olarak tanımlamıştır. Ütopyalar gerçek yeri olmayan yerleşimlerdir. Bunlar, toplumun gerçek uzamı ile genel bir doğrudan ya da tersine çevrilmiş analogi ilişkisine sahip yerleşimlerdir. Mükemmelleştirilmiş toplumun kendisidir ya da tersine çevrilmiş toplumdur, ama her halükarda, bu ütopyalar özünde gerçek dışı alanlardır. Tüm kültürlerde ve uygarlıklarda gerçekleştirilmiş tek ütopya vardır. Diğer taraftan ise her kültüre özgü olan gerçek yerler bulunmaktadır. Bu yerler, yansıttıkları ve sözünü ettikleri tüm yerleşim yerlerinden kesinlikle farklı olduklarından, ütopyaların aksine, heterotopyalardır (Foucault, 1984).

Foucault, heterotopyanın temel niteliğinin iç içe geçmiş çoklu mekanlar olduğunu açıklamıştır. Bu durum farklı, karşıt, uyumsuz varlıkların ya da şeylerin aynı bağlamda birlikte yaşayabileceği mekansal bir duruma işaret etmektedir. Heterotopya kavramını altı ilkeyle açıklayan ve tartışan Foucault, ikili ve çelişkili anlamların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Her bir ilke farklı mekan örnekleri içermekte olup mekana yeni bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Heterotopyanın muğlak bir anlama sahip olması ise kavramı esnek ve üretken bir hale getirdiği için mekan üzerine farklı yorumların yapılmasını sağlamıştır.

Öteki Mekanlara Dair (Of Other Spaces) metni 1968’de, İtalyan mimarlık dergisi ‘L’Architettura’ da bir kısmı yazılmış olup neredeyse yirmi yıl hiçbir yerde yayınlanmamıştır. Foucault metni, el yazması olarak Internationale Bau Ausstellung Berlin de, Berlin’in yenilenmesi ve yeniden birleşmesinin heterotopya kavramıyla anlatılabileceğini düşünerek yayınlamıştır. Heterotopya örnekleri olarak sunulan müze,

kütüphane ve medya merkezleri ilk söylendiği zamandan beri dönüşümün nihai araçları olmuştur. Metin, 1984’de ‘Architecture, Mouvement, Contitue’ isimli bir dergide ‘Des Espaces Autres’ olarak Fransızca yayınlanmıştır (Dehaene ve De Cauter, 2008a). İki yıl sonra, 1986’da ilk olarak ‘Diacritics’ dergisinde ‘Of Other Spaces’ olarak J.Miskowiec tarafından İngilizceye çevrilmiştir. İkinci çevirisi 1997 yılında Lotus tarafından çevrilerek ‘Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory’ kitabında yer almıştır. Üçüncü çevirisi ise 1998’de, R.Hurley tarafından çevrilerek ‘Aesthetics, Method, and Epistemology: Essential Works of Foucault Volume 2’de yer almıştır (Johnson, 2016). Günümüzde ise Ferda Keskin’in çevirisini yaptığı ‘Özne ve İktidar’ kitabında yer almaktadır.

Araştırmanın amacı ve yöntemi

Heterotopya, mekan felsefesinde derin anlamlara sahip olduğu için farklı disiplinlerde sıklıkla kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın amaçlarından birisi felsefede, sosyal bilimlerde, mimarlıkta ve sanatın çeşitli alanlarında heterotopya kavramını inceleyerek bu kavram üzerine yapılacak olan bilimsel çalışmalara altlık oluşturmaktır. Heterotopyanın mekan felsefesinde yarattığı etki ile bu kavramın mekansal anlamıyla mimarlık disiplininde öne çıkmasına yol açmıştır. Böylece mimari mekana dair yeni bakış açısı kazandırılmıştır. Yine de heterotopyanın çok farklı anlamlarının olması, bu kavramın tutarsızlıklar ve çelişkilerle dolu tartışmalara zemin oluşturmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada günümüzün kavramsal ve mekansal koşulları bağlamında heterotopyanın yeniden tanımlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, araştırmalar günümüzün kamusal alanı anlamak, anlamlandırmak ve kamusal alanı heterotopya kavramı üzerinden yeniden yorumlamak amacıyla yapılmıştır.

Küreselleşme ve ekonomi politikalarının etkisiyle kent merkezlerinin sıkışık dokusu içerisinde yeterli kamusal alan oluşturulamamıştır. Bu sıkışıklık kamusal alanların kent merkezlerinin dışına itilmesine zemin hazırlamıştır. Neoliberal ekonomi politikalarıyla birlikte sosyalleşme, çalışma, alışveriş yapma, dinlenme, eğlenme, yeme-içme gibi gündelik ihtiyaçların kentin çeperlerinde karşılanması kente eklenmeye çalışan, ancak kendi içerisinde bir kent gibi olup çok çeşitli programları, mekanları ve kamusal alanları barındıran karma kullanımlı merkezlerin yeni bir tipoloji olarak gündeme gelmesini sağlamıştır. Genellikle kentin çeperlerinde konumlanan bu yapılar, kent merkezlerinden uzakta kendi kamusal alanlarını oluşturmaya başlamışlardır.

Bu yeni kamusal mekanlar, kenti taklit eden mikro boyutta kent parçalarıdır. Kent içerisinde ya da kentin çeperlerinde sınırlar koyarak birçok farklı katmanı içeren kritik eşik alanları oluşturmaktadır. Dolayısıyla bunlar yeni bir kamusal anlayışı ortaya koymaktadır: çünkü sınırları ve kontrollü giriş ve çıkışlarıyla herkes için erişilebilir ve kullanılabilir mekanlara sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle araştırmanın temel amacı, birçok mimari programı içerisinde barındıran, ancak erişilebilirliği sınırlı olduğu anlaşılan karma kullanımlı merkezlerin heterotopik mekan karakterinde olup olmadığını tartışmaktır.

Tartışma kapsamında seçilen Ankara’da, kentsel büyümenin ve gelişmenin sembolü olarak görülen karma kullanımlı merkezler ele alınmıştır. Toplumsal, ekonomik, politik, teknolojik değişimler sonucunda kentlerde ortaya çıkan, sayıları her geçen gün artan ve farklı programları bir arada bulunduran karma kullanımlı merkezler üzerinden bir heterotopya incelemesi yapılmaktadır. Alan çalışmasında, Ankara’nın Eskişehir Yolu’nda yer alan Tepe Prime, Armada, Next Level, Maidan, Mahall Ankara gibi karma kullanımlı merkezlerin kentle kurduğu ilişkiler incelenmekte; bu incelemeler, heterotopik mekan kavramımızı ve yeniden anlamlandırmamızı sağlayan kavramsal bir çerçevenin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Böylece heterotopyanın mekansal, toplumsal ve kamusal ilişkileri ortaya koyulmaktadır. Günümüz koşullarında yeniden yorumlanan heterotopya ilkeleri; bağlantısallık, eşik mekansallığı, gözetim ve kontrol edilebilirlik, alternatif düzen ya da mekansal olasılık ve ilüzyon mekansallığı gibi özellikleri çerçevesinde merkezlerin heterotopik karakterini tanımlamak üzere çekilen fotoğraflarla incelenmektedir. Bu incelemelerle birlikte günümüzün başlıca kamusal mekanları arasında yer alan karma kullanımlı merkezlerin heterotopik karakteri ve kamusal özellikleri tartışma konusu haline getirilmiştir.

Araştırmanın önemi

Bu çalışmanın önemi, kent merkezindeki sıklıkla birlikte çeşitli ekonomi politikaları sonucu ortaya çıkan, kente eklemlenen ve yeni kamusal alanlar oluşturan karma kullanımlı merkezlerin kamusal alanlarını heterotopya ile incelemektir. Foucault’nun heterotopya kavramı ve mimarlık disiplindeki karşılığı, heterotopik mekan anlayışının karma kullanım kavramı üzerinden daha önce çalışılmamış olması çalışmayı özgün kılmaktadır. Ayrıca heterotopya, disiplinlerarası bir kavram olduğu için; felsefe, sosyal bilimler, mimarlık ve sanat gibi alanlarda literatürde bir altlık oluşturması anlamında bilimsel çalışmalara katkı

sağlamaktadır. Özetle, ekonomi politikaları ve küreselleşme sonucu çağdaş kamusal mekanların evrilmesi ile ortaya çıkan karma kullanımlı merkezlerin oluşturdukları yeni kamusal alanlardır. Dolayısıyla Ankara'nın gelişmekte olan Batı koridorundaki Eskişehir Yolu üzerinden seçilen merkezlerle alan çalışması bağlamında tezin özgünlüğü sağlanmıştır.

Literatür araştırması

Heterotopya, tarihsel dönemlere göre farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Kavramı mimarlık disiplinde ele alanları incelediğimizde; Aalto, modern dönemin rasyonel düzeni karşısında heterotopyayı mekansal bağlamda heterotopik bir duyarlılıkla ele almıştır. Birbiriyle ilişkisi olmayan şeylerin yan yana olması gerektiğini savunarak farklı süreksizlik ve bileşenlerin bir arada olmasının mimariyi organize ettiğini ifade etmiştir (Porphyrios, 1982).

Jencks, Los Angeles'ın kültürel çeşitliliğini ve heterojenliğini 'hetero-mimari' anlayışıyla ön plana çıkarmıştır. Hetero-mimari, toplumsal değişime ve politik anlamda çatışmalara tepki olarak ortaya atılmıştır. Peter Eisenman, Bernard Tschumi gibi çağdaş avangart mimarlar ise mimari formlardaki farklılığı ve parçalanmışlığı heterotopya kavramıyla ilişkilendirmiştir (Jencks, 1993). Dekonstrüktivizm akımında, öteki kavramı ele alınarak; ütopya ve biçim ahlakından uzaklaşmış, yenilik savunularak farklılık felsefesi heterotopya ile ilişkilendirilmiştir (Mcleod, 1996).

Dehaene ve De Cauter, farklı heterotopya yorumlarının yer aldığı 'Heterotopia and The City' kitabında, çeşitli mekanlar üzerinden heterotopya tartışmaları oluşturmuştur (Dehaene ve De Cauter, 2008a). Bu kitapta Shane, kentsel karakterde olan mekansallıkları barındıran güncel örneklerle heterotopyadan bahsetmiştir. Shane, kentsel bağlamda heterotopyayı ele alarak Baudrillard'ın simülakr ve hipergerçeklikle benzer bularak, kenti ilüzyon heterotopyası kavramıyla ele almıştır. Shane kenti üçe ayırmıştır; birincisi anklav, ikincisi armatürden sonra üçüncüsü hipergerçek ilüzyon mekanlarıdır. Post endüstriyel kentin ağ mekanında heterotopyanın baskın olduğunu, sanayi kentlerinde bu durumun olmadığını ifade etmektedir. Böylece günümüz kentlerini ağ kenti olarak adlandırmış, bunun yanılsaması olarak ortaya çıkan Pompedou ve Disneyland gibi merkezleri de kentin minyatür parçası, ilüzyonları olarak nitelendirmiştir (Shane, 2008).

‘Heterotopia and The City’ kitabında Kern, heterotopyanın kamusal alanlara sızması sonucu güncel tüketim yerleri olan yaşam tarzı merkezlerini ele almıştır. Yaşam tarzı merkezleri içerisinde sokak veya meydan içeren karakterdedirler. Kapalı kutu alışveriş merkezlerinin yerini günümüzde bu tarz açık kamusal alanlara sahip mekanlar almıştır. Kamusal alanın mekansal yapısı da böylece dönüşüme uğramıştır. Cadde, sokak gibi alanların entegre edildiği yaşam tarzı alışveriş merkezleri heterotopik karakterleriyle ele alınmıştır (Kern, 2008).

Heterotopyanın toplumsal ve kamusal bağlamdaki mekansallıkları da incelenmiştir. Lefebvre, mekanın üretiminde mekanı toplumsal olarak görmekte; mekansal pratik, mekan temsilleri ve temsil mekanları olarak ifade etmektedir (Lefebvre, 2014). Üçlü mekan tarifindeki temsili mekanlar, heterotopya kavramı ile benzer görülmektedir (Soja, 1996: 15). Lefebvre mekanın üretimi okumaları üzerine ‘Kentsel Devrim’ kitabında heterotopi kavramsallığını, kentsel karşılaşma mekanları olarak anlamlandırmıştır. Lefebvre’in heterotopi kavramı toplumsal bir meseleden doğar ve eylemsel karakterde heterojen mekanlardır. Özgürleştirici egemen düzene karşı direniş alanı olarak tanımlanmaktadır. Kentsel yönelimdeki ikilikte ilk olarak üretim biçimleriyle oluşan devlet, merkeziyet kavramını savunurken diğer yönelim ise bu merkezlerin birbirine benzemesiyle çoklu merkezlerin oluşmasıdır (Lefebvre, 2021).

Soja, ortaya koyduğu üçüncü mekan analizinde Lefebvre’nin mekan üçlemesinden etkilenmiştir. Soja’ya göre birinci mekan, maddi mekandır; ikinci mekan düşünsel ve bilginin üretildiği mekandır; üçüncü mekan ise deneyimin mekandır. Soja, Foucault’nun heterotopya kavramıyla Lefebvre’nin üçüncü mekanına benzer görmüş ve heterotopya açıklamalarının oldukça eksik ve yetersiz bulmuştur. Ortaya koyduğu üçüncü mekan kavramını heterotopyayı anlatmak adına daha tutarlı bulmuştur. Böylece farklı kültürlerin kesiştiği sınırlar ve melez bölgeler olarak Los Angeles kentini örnek olarak sunmuştur (Soja, 1996).

Heterotopyayı toplumsal bağlamda ele alan Hetherington, ‘Badlands Of Modernity’ kitabında alternatif düzenleme alanı olarak sunmuştur. 17. yüzyıldaki Palais Royal’i dönemin heterotopyası olarak ele almış, kavramın iktidar meseleleriyle ilişkisini kurmaya çalışmıştır. Hetherington alternatif düzen mekanlarını, daha çok direniş eylemleriyle ilişkilendirip iktidarın ele geçirme arzusunun olmadığı muğlak mekansallıklardan

bahsetmiştir. Bu mekanlar yalnızca direniş ve ihlal alanları olmamakla birlikte yeni toplumsal etkileşim ve söylem biçimleri veya daha geniş anlamıyla yeni bir toplumsallık üretmişlerdir. Fransız Devrimi düşüncesi ütopyacı ideallerle beslenen bir süreç olsa da Palais Royal örnekler arasında önemli görülmüştür. Çünkü içerdği mekansallık ütopyanın keskin sınırlarından ve burjuvaziden ziyade sıradan insanları davet etmiştir (Hetherington, 1997).

Stavrides, ‘Kentsel Heterotopya Özgürleşme Mekanı Olarak Eşikler Kentine Doğru’ kitabında farklı kent mekanlarını eşik heterotopiyaları olarak ele almıştır. Kitapta toplumsal düzen sorgulanmaktadır. Mücadele ve direnişlerin baş gösterdiği durumlarda, kentteki eşiklerin mekansallığından bahsedilmektedir. Stavrides, bu mekanların kentsel boşluklar ve arayüzler olduğunu ifade etmiştir. Diyalektik olan karşıtlıkların arasındaki belirsiz, muallakta olan geçit eşik olarak ifade edilmektedir. Eşik olarak tariflenen heterotopya ayrı olan durumu birleştirirken farklı olan durumu da ayrılma gücüne sahiptir (Stavrides, 2016).

Heterotopya alanında yapılan tezlere baktığımız zaman; Simser’in ‘Heterotopyanın Çeperde Yer Alan Tüketim Mekanları Bağlamında Çözümlemesi Ve Yeniden Çerçevenmesi’ adlı yüksek lisans tezi heterotopyanın kent çeperinde yer alan outletler üzerinden incelemesini yaparak, kamusal mekanın dönüşümü hakkında yeni bir tipolojiyi heterotopya bağlamında ele almıştır (Simser, 2017).

Özmen’in ‘Mimarlığı İlüzyon Olarak Sahnelemek: Aynadan Dijital Heterotopyalara’ adlı yüksek lisans tezinde ise heterotopiyaların dijital heterotopya olarak yeniden çerçevelendirerek günümüz ve geleceğin mimarlığında arttırılmış gerçekliğin, görsel ve işitsel birden çok katman içeren mimari pratikten oluştuğundan bahsetmektedir (Özmen, 2020).

Heterotopya, literatür araştırmasında da görüldüğü üzere kentsel ve mekansal birçok çalışmada yer alarak popüler bir kavram haline gelmiştir. Aalto’dan Tschumi’ye, Lefebvre’den Stavrides’e çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Günümüz kentlerinde ortaya çıkan kent mekanlarını anlatmak adına heterotopya kavramı iyi bir altlık sunabilmektedir. Bu çalışmada ise, son yıllarda kentlerin oluşumuna yeni bir nitelik getiren karma kullanımlı merkezler üzerinden heterotopya eleştirisi sunulmaktadır. Karma kullanımlı merkezler, Foucault’nun bahsettiği gibi dünyalar içinde dünyalar (Foucault, 1984) olarak nitelendirdiği kavrama uygun olarak kent içerisindeki mikro kentlerdir. Kentle oluşturduğu ilişkiler

kümesiyle çok katmanlı mekansal bir alanı tariflemektedir. Çeşitli mimari programları ve kamusalılığı kent zemininde bir arada tutması sonucu karma kullanımlı merkezler ortaya çıkmıştır.

Bu mekansal alanları tariflerken ise; ilk olarak disiplinlerarası bir kavram olan heterotopyanın felsefe, sosyal bilimler ve sanattaki yeri, anlamı farklı kişilerin düşünceleri bir araya getirilerek ikinci bölümde anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde mimarlık disiplinindeki heterotopya kavramının tanımı Michel Foucault tarafından yazılan Öteki Mekanlara Dair konferans metnindeki haliyle anlatılarak altı ilkesi detaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Daha sonra mekansal, toplumsal, eylemsel ve kamusal bağlamda heterotopya kavramı yorumlarına yer verilmektedir. Bu okumalar çerçevesinde heterotopya kavramı günümüz çerçevesinde yeniden yorumlanarak seçilen kavramlarla anlatılmaktadır.

Dördüncü bölümdeki alan çalışmasında Ankara kenti seçilmekte olup heterotopik bir mekan olarak ele alınan karma kullanım kavramı ve gelişim süreci kısaca anlatılmaktadır. Heterotopyanın yeniden yorumlanması ile oluşturulan; bağlantısallık, eşik mekansallığı, gözetim ve kontrol edilebilirlik, alternatif düzenin mekansallığı ya da mekansal olasılık ve ilüzyonun mekansallığı ilkeleri alan çalışmasındaki incelemede yer almaktadır. Karma kullanımların oluşumunda etkili olan ekonomik politikalar ve Ankara kentindeki neoliberal gelişmelere yer verilmesiyle birlikte kentten seçilen beş karma kullanımlı merkez olan, Tepe Prime, Armada, Next Level, Maidan, Mahall Ankara yapıları kent ölçeğinden yapı ölçeğine doğru elde edilen kavramlarla incelenerek heterotopik karakteri ortaya koyulmaktadır.

2. DİSİPLİNLERARASI BİR KAVRAM: HETEROTOPYA

Heterotopya, özünde mekansal olmasına rağmen felsefe, coğrafya, edebiyat ve sanat gibi farklı disiplinlerde düşünürler ve sosyal bilimciler tarafından ele alınmıştır. Bu bölümde, kavramı tanımlama ve anlamlandırma yapmak adına farklı disiplinlerdeki heterotopya düşünceleri sunulmaktadır.

2.1. Felsefede ve Sosyal Bilimlerde Heterotopya Kavramı

Heterotopya kavramı etimolojik olarak incelendiğinde; Yunanca'da 'başka, diğer' anlamına gelen 'hetero' kelimesiyle, yer anlamına gelen 'topos'dan türeyen 'topia' kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Tıp alanında, bir doku veya hücrenin olması gereken yerin dışında başka bir yerde oluşması anlamına gelen heterotopi anatomik kökeni olan bir kavramdır. Foucault, heterotopi olarak tariflenen kavramı, anatomik anlamından ayırıştırarak felsefe ve sosyal bilimlere uyarlamıştır (Sohn, 2008: 42-44).

Foucault heterotopyayı felsefi olarak ilk kez, 1966 yılında yayımladığı 'Les Mots et Les Selects', 1970 yılında 'The Order of Things' olarak İngilizceye çevrilen, büyük ses uyandıran 'Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Arkeolojisi' kitabının ön sözünde dilsel düzeyde bahsetmiştir (Johnson, 2016). İlk olarak Jorge Lois Borges'in Çin Ansiklopedisi'nden edindiği sıra dışı bir hayvan sınıflandırmasını içeren pasajı okuyan Foucault, Borges'in yaptığı sınıflandırma biçimine dikkatini çekmiştir. Bu eserde hayvanlar;

a) imparatora ait olanlar, b) içi saman doldurulmuş olanlar, c) evcilleştirilmiş olanlar, d) süt domuzları, e) deniz kızları, f) masalsı hayvanlar, g)başıboş köpekler, h) bu tasnifin içinde yer alanlar, i) deli gibi çırpınanlar, j) sayılamayacak kadar çok olanlar, k) deve tüyünden çok ince bir fırçayla resmedilenler l) vesaire, m) testiyi kırmış olanlar, n) uzaktan sineğe benzeyenler (Foucault, 2001: 13).

Alışıl gelmiş bir sınıflandırma olmayıp taksonomide yer alanların hayvan olması dışında başka ortak noktaya sahip olmadığını gören Foucault, birbiriyle ilişkisi olmayan yan yana konulmalar dikkatinden kaçmamıştır. Borges'in hayvanları bu şekilde sınıflandırması düşünülemez bir alan (unthinkable space) oluşturmakla birlikte dünyanın tasavvur edilen temellerinin sorgulamasına sebep olmuştur (Johnson, 2015). Hayvan sınıflandırmalarını yapı bozumuna uğratarak yeni bir oluşum ortaya atmıştır. Her birini ötekine bağlayan şeyin

alfabetik durum olduğundan bahseden Foucault, “olmayan şeylerin aniden yan yana gelmesi altüst edici ama onları yine bir arada tutan şeyin bu güç olduğunu” söylemiştir (Foucault, 2001: 11-27).

Foucault ile felsefi anlamda benzer düşüncelere sahip olan bir başka düşünür ise Deleuze ve Guattari’dir. Deleuze ve Guattari, hareket halinde olan farklılıkları ve ilişkiler kümesini savunan felsefe anlayışını benimsemiştir (Deleuze ve Guittari, 1990: 20). Bütünlük ve homojenliğe karşıdır. Tekillik ve fark onun için önemsenmesi gereken kavramlardır. Bu yüzden rizomik (köksap) düşünce sistemini içselleştirmişler. Köksap, birbiriyle aynı olmayan tekilliklerin etkileşerek yeni bir durumu/şeyi ortaya çıkardığı savunulan bir düşüncedir. Bu çokluklar birbiri içerisinde başkalaşarak farklı sonuçlar doğurur. Çoklukların rizomik olduğundan bahseden Deleuze ve Guattari, her şeyde olduğu gibi yazdıkları kitabın da çokluklar içerdiği; tabakalaşmalar, eklemleme ya da parçalanma çizgileri, katmanlar ve bölgeleri vardır. Aynı zamanda kaçış hatları, yersizyurdsuzlaştırma ve tabakasızlaştırma hareketleri bulunduğunu savunmaktadırlar (Deleuze ve Guittari, 1987: 55).

Diğer taraftan, Derrida’nın yapı sökümlü felsefesi düşüncesi de heterotopyanın dilsel düzeydeki incelemesine benzemektedir. Yapı sökümlü, bir metnin parçalayarak çelişkilerini ve olasılıklarını açığa çıkarmaktadır fakat metni daha iyi hale getirme amacı bulundurmaz. Dolayısıyla yapı sökümlü ikili bir durum olarak önce ters yüz eder, ardından ya kayda geçirmekte ya da yer değiştirmektedir (Koyuncu, 2012). Bu anlamda, Foucault tarafından açıklanan heterotopya düşünceleriyle benzerlikleri bulunmaktadır. Yapı sökümlü düşüncesi, çelişkileri aşmayıp onları ortaya çıkarmaktadır. Derrida, ‘Différance’ kelimesini yapı sökümlüyle bağlantılı bularak şu şekilde açıklamıştır:

Bir dilin ve dizgenin içerisinde ayrımlardan başka bir şey yoktur. Her ne kadar bu ayrımların dizgeli, istatistik, sınıflandırıcı bir envanteri yapılabilir gibi görünse de, bu ayrımlar bir yandan dilin içinde ve sözün içerisinde ve dille söz arasında değiş tokuşta oynamaktadır. Différance ise bu ayrımları üreten oyunun devinimidir (Koyuncu, 2012).

Dolayısıyla Foucault’nun bahsetmeye çalıştığı durum, felsefik tabanda rizom ve différence gibi düşüncelerle ortak anlama sahip olmakla birlikte Foucault’un hayvan sınıflandırmasıyla da ilişkilidir. Böylece Foucault, aralarında ilişki olmayan düzensiz şeylerin birlikte bulunması fikriyle Çin Ansiklopedisi’ndeki sınıflandırmayı bağlantılı bulup heterotopyayı kurgulamaya başlamıştır. Sınıflandırmadaki kurguda şeyler burada öylesine farklı yerlere

yatırılmış, konulmuş ve yerleştirilmişlerdir ki onlar için ortak bir yer tanımlamak oldukça zordur (Foucault, 2001: 15).

Foucault'a göre bu tür yerler ütopya ve heterotopyalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Ütopyalar gerçekte var olmayan, idealize edilmiş yerlerdir. Caddeleri geniş, bakımlı ve bahçeleri olan, erişimi kolay ülkeleri ütopya; ortak noktaları ve türdeş yerleri olmayan yerleri ise heterotopya olarak tanımlamıştır. Ütopyalar idealdir, dilin doğrultusunu bozmadan ilerler, masallara benzemektedir. Her şey mükemmel ve idealize edilmiştir. Fakat heterotopyalar kural bozar. Borges'in anlattığı söz dizimini reddeden heterotopya dili kurularak kuralları hiçe saymaktadır (Foucault, 2001: 16-17). Dolayısıyla ütöpik anlamda tekdüzelik heterotopya ile yıkılmış olup heterotopya ile birlikte çoklu düzenler ve temsillerin bir aradalığı sorgulanmıştır (Çalışkan, Ribeiro ve Tümtürk, 2020).

Felsefe sözlüğüne baktığımızda ütopya, ideal bir toplum ve toplum düzeni veya yönetim tarzını meydana getiren oluşum olarak ifade edilmektedir. Platon'un Devlet eseri bilinen ilk ütopya örneğidir. Ayrıca toplum düzeni ile ilgili bazı düşünürler çeşitli ütopyalar geliştirmişlerdir. Fakat ifade edilen toplumsal düzen anlayışı, gerçekleşme imkanı olmayan, ideali tasvir eden düşsel bir toplumu imgelemektedir (Cevizci, 1999: 880-881). Thomas More'un ideal yer olarak ifade ettiği ütopya, toplumun mükemmel kent versiyonunu tanımlamaktadır. More, Ütopya eserinde Platon'un Devlet adlı eseriyle birlikte Antik Yunan ve Roma filozoflarından etkilenmiş, yaşadığı dönemdeki sistemi eleştirmek için ideal bir toplum düzeni oluşturmayı amaçlamıştır. Eserinde keşfettiği ütopya adasında 54 kent/mahalle bulunmaktadır. Kentin çevresi surlarla çevrilidir ve kentlerin hepsi birbirinin aynısıdır. Mülkiyet kavramı, özel alan/kamusal alan ayrımı yoktur. Herkesin ortak kullanabildiği ve sosyal etkinliklerin gerçekleştiği kamusal alanlar ütopya her yerdir. Ütopyalılar her on yılda bir yaşadıkları evi değiştirirler. Altın, gümüş gibi meta değeri olan şeylere önem vermeyen, sınıfsız bir toplum düzeni vardır. Kısacası More, aynı yasaların, aynı evlerin, aynı geleneklerin, aynı davranış biçimlerinin geçerli olduğu; idealize edilmiş, herkesin her şeye sahip olduğu bir kent düzeni yaratmaya çalışmıştır (More, 2000: 36-53).

Ütöpik düşüncenin temelinde, toplumsal düzene ait doğruların herkes tarafından bilindiği ve bu bilgiler aracılığıyla yetkin olan gerçek ve ideal bir toplumun kurulabileceğine dair iyimser bir bakış açısı mevcuttur (Cevizci, 1999: 881). Yani ütopyalar mükemmel olarak tasarlanmış, her kültüre göre şekillenmeyen kentin ve devletin ideal bir formudur. Foucault'a

göre ise ütopyalar, toplumu ya mükemmelleştirerek ya da ters yüz ederek sunulan gerçektışı mekanlardır. Dolayısıyla bütün kültürlerde ve uygarlıklarda yer almaktadır. Ütopyalar hayali mekanlardan oluşurken heterotopyalar çok değişken biçimlerde şekillenirler. Böylece heterotopyalar, her kültür ve topluma göre form alan, gerçek mekan temsilleridir. Foucault ütopyanın karşıt mahali olarak heterotopyayı ortaya atmıştır. Fiziksel olarak konumları belli olsa da bu yerlerin diğer yerlerden farklı olduğunu belirtmiştir (Foucault, 2021: 286-287). Ütopya ve heterotopya mahalleri arasındaki ilişkiyi ayna metaforuyla anlatan Foucault, ayna için ‘yersiz yer’ ifadesini kullanmıştır. Bir nesne, metafor veya sembol olarak aynalar, derin anlamlara ve zengin bir tarihe sahiptir. Aynalar gündelik hayata dahil olur, yansıtır ve sanal bir temsil alanı oluşturur. Aynalar yersiz yer oldukları için ütopya ve heterotopyaların ortak temsil alanı olmakla birlikte karşıt bir eylem barındırır. Foucault aynayı şu şekilde ifade etmiştir:

Aynada kendimi olmadığım bir yerde, yüzeyin arkasına açılan gerçek dışı, sanal bir alanda görüyorum; oradayım, olmadığım yerde, olmadığım yerde kendimi orada görmemi sağlayan bir tür gölge ayna ütopyasıdır. Aynı zamanda ayna, gerçekte var olduğu ve işgal ettiği konuma tepki gösterdiği ölçüde heterotopyadır. Aynanın bakış açısından kendimi orada gördüğüm için bulunduğum yerdeki yokluğumu keşfediyorum. Camın öte tarafındaki bu sanal mekanın zemininden adeta bana yönelen bu bakıştan yola çıkarak kendime geliyorum; Gözlerimi yeniden kendime yöneltmeye ve kendimi olduğum yerde yeniden oluşturmaya başlıyorum. Ayna bu açıdan bir heterotopya işlevi görür: aynada kendime baktığım anda işgal ettiğim bu yeri hem mutlak gerçek, hem de onu çevreleyen tüm alanla bağlantılı ve kesinlikle gerçek dışı kılar, çünkü algılanabilmesi için oradaki bu sanal noktadan geçmesi gerekir (Foucault, 1984: 4).

Gerçek ve gerçektışı ilişkileri bir arada barından ayna metaforu ötekiliğin temsilidir. Sanal bir mekanda var olmak ütöpik bir durumken, aynanın nesne olarak kendisinin bir yerde bulunması gerçektir ama yansıttığı sanallık gerçektışı bir durumdur. Foucault, aynanın mekanda yer almasını ve yansıttığı temsili mekan heterotopya, yansıttığı sanallığı ütopya olarak ifade etmiştir. Böylece ayna hem ütopya hem de heterotopyanın bir arada bulunduğu, ötekiliğin mekanını yansıtan önemli bir örnektir.

Resim 2.1. Velázquez'in Nedimeler tablosu (Foucault, 2001)

Kelimeler ve Şeyler kitabının kapağında yer alan Nedimeler tablosunda, aynanın hem ütopik hem de heteropik mekanı temsil ettiği örnek olarak sunulmuştur. İlk bakışta, kralın beş yaşındaki kızı Margarita ve nedimleri soytarılarıyla birlikte tabloda görülmektedir. Ama daha dikkatli incelediğimizde duvardaki aynaya yansıyan İspanya Kralı IV. Felipe ve Avusturyalı kraliçe Maria-Anna yer almaktadır. Burada Foucault resmi yapılanın kim olduğunu sorgulamıştır. Margarita mı nedimler mi yoksa kral ve kraliçe mi? Birisi gördüğümüz gerçek mekanda yer alırken diğeri gerçek olmayan öteki/sanal mekanda bir yansımadır yani temsili mekandadır. Kelimeler ve Şeyler kitabında Foucault asıl tablonun hangisi olduğu konusunda arada kalarak bakanın bakılan olduğu yer olarak tabloyu tariflemiştir. Birisi görülenken diğeri görülmemesine rağmen yapıldığı bilinendir. Temsilin temsili bu mekanda yer almaktayken aynı zamanda mekanın tüm unsurları (imgeler, bakışlar ve hareketler gibi) tabloda temsil edilmiştir (Foucault, 2001: 27-44).

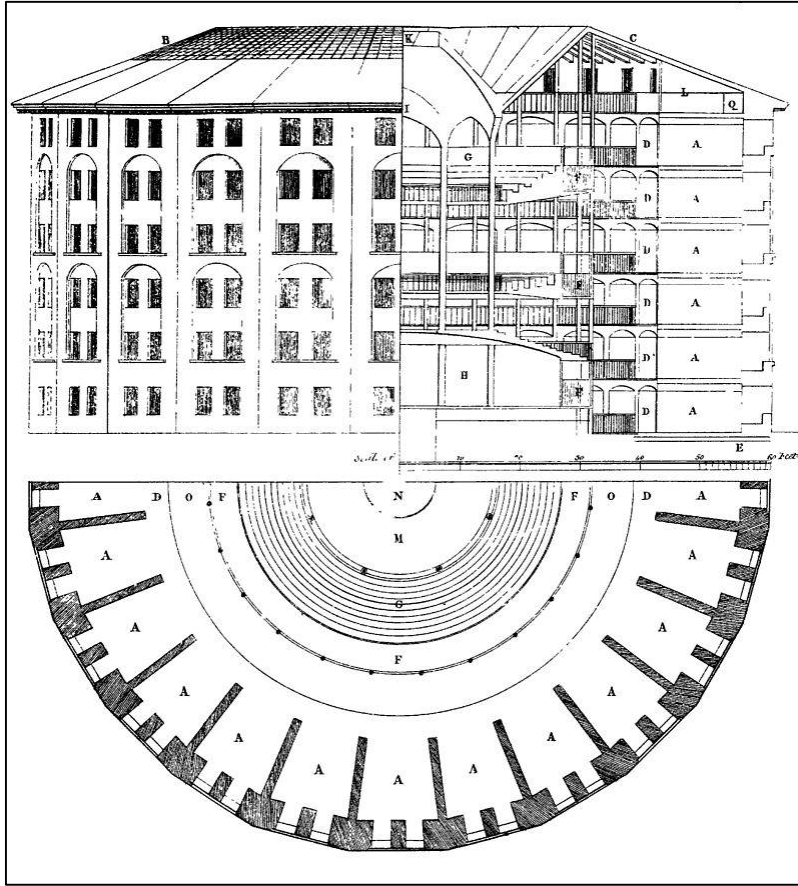
Öteki kavramı tabloda anlatılırken ortaya çıkan öznenin inşası, pek çok düşünür tarafından çarpıcı bir durum olarak karşılanmıştır. Buradan hareketle heterotopya kavramına değinerek bir tür ilişkiler kümesi olan aynayı heterotopya örneklerine dahil etmiştir. Heterotopya, özünde mekansal bir durumdur fakat mekan kavramı da bir tür sınır olmadan anlam ifade etmeyeceğinden, yan yana duran öteki mekanla ilişki içerisinde. Ayna da bu anlamda, bulunduğu mekan ve yansıttığı ilişkiler açısından etkili bir örnek olmuştur. Ayna örneğinde bahsedilmek istenen durum aslında mekan ve öznenin karşılıklı inşa edildiği vurgusudur.

Birey, özne olarak gerçek olmayıp farklı mekan formlarından oluşmuş iktidar ilişkileriyle kendini var etmektedir (Nalçacıoğlu, 2002).

Bununla birlikte iktidar da öznenin inşasında rol almakta, bir bireyin özne olmasını sağlayan şey iktidar biçiminden geçmektedir. Öznenin anlamlarına baktığımız zaman, denetim ve bağımlılık aracılığıyla başkasına bağlı olan özne veya öznenin öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olmasıdır (Foucault, 2021: 64). Dolayısıyla özne-iktidar ilişkileri önemlidir ve Foucault heterotopya kavramını incelerken benliğin inşasında iktidar kavramını vurgulamakla birlikte iktidar, özne ve bilginin iç içeliği önem kazanmaktadır. Heterotopya, şimdiye kadar okuduğumuz dilsel anlatımıyla; heterojen, üst üste, ötekiyle karşılaşma deneyimidir.

Foucault'nun sosyolojik ve felsefik olan düşüncesinin temelinde aslında mekansallık yatmaktadır. Foucault'nun yazın tarihinde beden ve toplumu disipline edecek denetim araçlarını öne çıkarmakta fakat anlatmak istediği örtük iktidar ilişkileriyle mekansal güç ilişkilerini deşifre etmektir. İktidar tarafından yapılan yerleştirmeler, dağıtmalar ve sınırlamalar ve bölgenin kontrolü ve etki alanlarının örgütlenmesi, Foucault'nun düşünsel fikrinde yatan jeopolitik durumu ima etmektedir (Çalışkan, Ribeiro ve Tümtürk, 2020). İktidar modern zamanla birlikte bireyi kapatmaya, belirli kodlar altında disipline etmeye çalışmaktadır. 1656 yılında Paris'te genel hastane olarak kurulan kurum birkaç ay içerisinde nüfusun bir kısmını gözetim altına almıştır. Tıbbi bir amacı olmayan bu kurum, dönemin monarşik ve burjuva düzenine sahip toplumunun önemli bir makamıdır. O dönemlerde Avrupa'nın birçok yerinde hiçbir ayırım yapılmadan deliler, hastalar, çalışmak istemeyenler, yersiz yurtsuzlar sıkı denetim altında aynı yerde kapatılmışlardır (Foucault, 2015a: 15-18).

Foucault, 17.yüzyıla kadar akıl hastanesi, hapisane, hastane gibi kurumların olmadığını ve bu tarz kurumların temelini bu dönemde atıldığından bahsetmektedir. Kapatılan bireylerin iş gücüne katkısı bulunmadığı için kapatma pratiklerine tabi tutuldukları görülmektedir. Fransız Devrimi ile birlikte kapatılan bireyler kategorize edilerek farklı kapatma pratiğine sahip kurumlara yerleştirilmişlerdir Modern toplumun disipline edildiği bu yerlerin en güzel örneği, İngiliz filozof Jeremy Bentham'ın tasarladığı ideal hapisane olan Panoptikon'dur (Foucault, 2015a: 18-20).

Resim 2.2. Panoptikon hapishane modeli (Foucault, 1992: XX)

Daire biçimine sahip bir yapı olmakla birlikte halkanın merkezinde bir avlu ve avlunun ortasında kule yer almaktadır. Dairenin çevresi hücrelere bölünmüş ve kuleye doğru bakış alanına sahiptir. Hücrelerin her birinde işçi, mahkum, deli ve çocuk; merkezindeki kulede ise gözetmen bulunmaktadır. Gözetmen, hücrelerdeki her bir noktayı görebiliyorken hücrede bulunanlar gözetmenin onu izleyip izlemediğini görememektedir. Dolayısıyla hücredeki kapatılan bireyler her daim gözetim altında olma ihtimallerine dair disipline edilmektedirler (Foucault, 1992: 251-254).

Kapatılma ve kategorileştirmelerin gerçekleştiği modernite dönemi ile ortaya çıkan iktidar/özne ilişkilerinin, Foucault'nun heterotopyalarıyla bağlantılı olduğu aşıkardır. Foucault'a göre modernite, erke belli olan bir kimlik ve bireysellik dayatmaktadır. Bu kimliğin öznesi olmak, kimliğin dayattığı sınırları kabullenmekten geçmektedir. Ancak yeni öznellikler oluşturularak, dayattığı sınırları aşarak ve daha radikal bir özgürlük alanı kurmasıyla mevcut olan özne konumundan çıkılabilir. Modernitenin getirdiği bu bireysellik

ve öznellik durumları kategorileştirme, bölümlendirme ve ayrıştırma uygulamalarıyla özneyi daha tanımlanır hale getirmeyi amaçlamaktadır. (Foucault, 2021: 95-100).

Berman'a göre modernite, bireylerin paylaştıkları yaşamsal deneyim tarzıyla tüm dünyada bulunmaktadır. Modernite adını verdiği deneyim, benliğimizle birlikte iktidar, haz ve ilerleme sağlayan, dünyanın dönüşümünü vaat eden ama bunlarla birlikte sahip olduğumuz her şeyi de yok etme tehlikesi bulundurmaktadır. Modern ortamlarda her etnik kökenden, sınıftan bireyler yer almaktadır. Dolayısıyla bütün insanları birleştirici bir güce sahiptir ama bu birliktelik uyumsuzlukları de beraberinde getirmektedir (Harvey, 2019: 23-24).

İktidar ve bilgi arasındaki ilişkinin merkezieti olduğunu söyleyen Foucault daha sonra iktidarın devlette cisimleştiği fikrinden kopmuştur. İktidarın ilerleyen tahlilini incelerken her bir iktidar kurumu gelişim durumuna göre küçük mekanizmalardan küresel mekanizmalara kadar hakimiyeti sağlamaya çalışır. Hakimiyet tarafından yerleştirilen, sömürülen, yerinden edilen, iç içe giren, dönüştürülen, kullanılan olduğunu fark eder. Farklı bağlamlarda, toplumsal oluşlarda iktidar politikasının incelenmesi, Foucault'u toplumsal denetimin devamlılığına yönelik teknik ve pratik olanları bir takım kodların ve bilgi sistemlerinin ilişkisine götürmektedir. Tımarhane, cezaevi, hastane, okul, akıl hastaneleri bölük pörçük iktidar sistemlerinin hakimiyet alanlarına örnektir (Harvey, 2019: 60-61).

Modernite ile farklı ve düzensizlik disipline edilmeye çalışılmıştır. Bu durumun sonucu olarak kapatma mekanları olan panoptik mekanlar birer heterotopya olarak ortaya çıkmıştır. Postmodernizm ve endüstrileşme ile birlikte kapatma pratikleri kamusal alana sızarak gözetim ve iktidar ilişkileri farklı bir boyutta öne çıkmıştır. Postmodern dönemin heterojenliği ve kaotikliği içerisinde panoptisizm özneyi farketirmeden sınırlayarak kapatmaya başlamıştır. 21. yüzyılda sürekli karşımıza çıkan bu tarz heterotopyalar kamusal alanın içerisinde bulunan özgürlük biçimi gibi görünen fakat erki de yanıltan bir olgudur (Erdoğan ve Ertop, 2021).

2.2. Sanatta Heterotopya Kavramı

Heterotopya kavramı sanatta da önemli bir yere sahiptir. Resim, heykel, edebiyat ve dijital sanat gibi alanlarda birçok çalışmada atıf yapılmış ve çalışmalar çıkarılmıştır. Foucault, bu kavramı tanıtırken 'ayna metaforu' ile örneklendirmiştir. Ütopya ve heterotopya mahalleri

arasındaki ilişkiyi ayna metaforuyla anlatan Foucault, ayna için ‘yersiz yer’(Foucault, 1984) ifadesini kullanmıştır.

Bir nesne, metafor veya sembol olarak aynalar derin anlamlara ve zengin bir tarihe sahiptir. Foucault ayna örneğiyle heterotopyaları açıklamaya çalışmıştır. Ötekiyi anlatırken öznenin inşasından bahseden Foucault’nun ayna örneği birçok düşünür tarafından çarpıcı bir durum olarak karşılanmıştır. Buradan hareketle heterotopya kavramına değinerek bir tür ilişkiler kümesi olan aynayı heterotopya örneklerine dahil etmiştir.

Heterotopya özünde mekansal bir durumdur. Mekan kavramı da bir tür sınır(lama) olmaksızın bir anlam ifade etmeyeceğinden, mutlaka bir başka mekanla yani ilgi alanımızda olan mekanla yan yana duran öteki mekan ile ilişkisi içinde tanımlanmalıdır (Nalçacıoğlu, 2002). Görsel sanatlarda ayna ile kurulan temsili mekanın heterotopya olduğunu yansıtan başka örnekler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Jan Van Eyck’in yağlı boya tablo eseridir. Bu resimde Nedimeler tablosunda olduğu gibi ayna ve yansıyan görüntü anlamsal ve içerik olarak mekanda bulunan izleyicinin de yansıdığı heteropik durumu göstermektedir (Selvi, 2014).

Resim 2.3. Arnolfi'nin Düğünü
(<https://otag.com.tr>)

Resim 2.4. Arnolfi'nin Düğünü ayna detayı
(<https://otag.com.tr>)

Sanat disiplininde ilüzyon heterotopyasını konu edinen eserler oldukça ele alınmıştır. Fiano Ackerman'ın tuvallerine yansıyan gerçekler, ilüzyonun heterotopyalarıdır. İşlev bozukluğu üzerine katmanlanan işlevler, bu uyumsuzluğu yeniden şekillendirir ve temsil edilen yerin

yeni bir okumasını sunmaktadır. Resimlerdeki nesnelerin kompozisyonunu bozarak öndelik ve arkadalık ilişkisi olağandışı kalmıştır. Resme baktığımızda yanıltıcı bir derinliği temsil eden heterotopik bir durum bulunmaktadır (Ackerman, 2012).

Resim 2.5. Heterotopya
(Ackerman, 2012)

Resim 2.6. Deniz Kenarında Bir Yer
(Ackerman, 2012)

Peter Halley'in 2019 Venedik Bienali'ndeki 'Heterotopia I' isimli enstalasyonu ise heterotopyanın sanattaki önemli güncel örneklerinden bir diğeridir. Peter Halley, kırk metre uzunluğundaki sergi alanını kullanarak, hermetik, kodlanmış bir heterotopya yaratmak için dijital olarak basılmış duvar resimleri, değişen bir yapay aydınlatma paleti ve üç boyutlu nesneler kullanan birbirine bağlı sekiz odadan oluşan bir dizi oluşturmuştur (Halley, 2019).

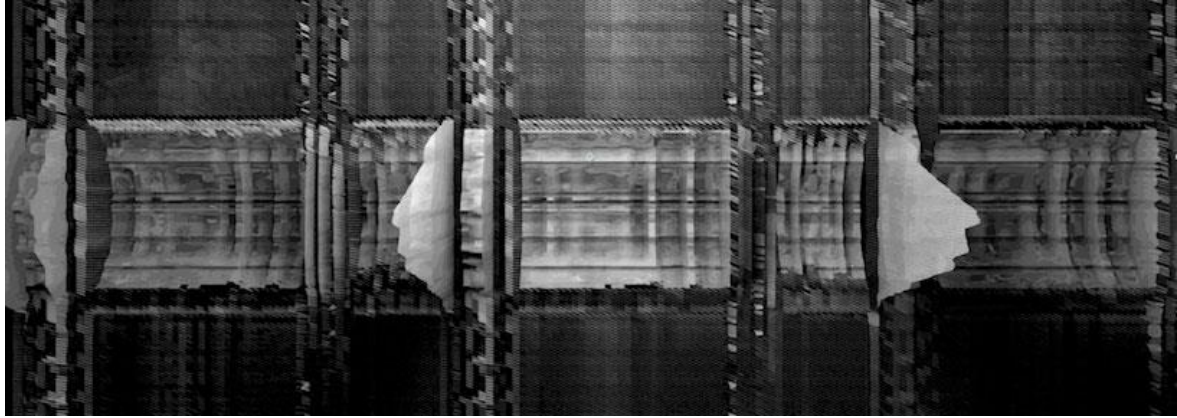
Resim 2.7. Heterotopia I Sergisi
(Halley, 2019)

Resim 2.8. Heterotopia I Sergisi
(Halley, 2019)

Enstalasyonda bulunan yan yana konmuş, birbiriyle uyuşmayan odalar, izleyiciyi heterotopik mekanların izleyicisi olmaya sürüklemektedir. Odaların birbiriyle olan iç içelik ilişkisi, ötekiliği mekansal ve zamansal eşikte sunmayı sağlamaktadır. Odalarda farklı renkte ledler kullanılmasıyla oluşan görseller mekanın dokusundaki heterojenliği seyirciye ifade etmekte, odalardan içeri süzülen ışık diğer bir odanın zeminine yansıyarak heterotopya kavramının sunduğu ilişkiler kümesinin temsilini tariflemektedir (Erdoğan ve Ertop, 2021).

Türkiye’deki örneklerini incelediğimizde, 2017 yılında Rem Art Space’in ‘Heterotopya’ başlıklı sergisini görebiliriz. Burada, sanal mekan yaratılarak Foucault’nun heterotopya kavramına video yerleştirme ve dijital heykel gibi yeni disiplinlerin bir arada bulunduğu çalışmalar ortaya çıkarılmıştır (Sanatatak, 2017).

Resim 2.9. Veri Kumaşı (Sanatatak, 2017)

Refik Anadol ‘Veri Kumaşı’ isimli eseriyle mekandaki geleneksel olan anlayışı değişime uğratmaya çalışmaktadır (Resim 2.9). Bu çalışmada ise evrensel olan veri kümelerinin odağında post dijital dünya varlığı izleyiciye düşündürülmektedir (Sanatatak, 2017). Yine öteki mekanı dijital dünyada oluşturmasıyla heterotopik bir duruma işaret etmiştir.

Ozan Türkkan sanal gerçeklik ve çevreleyen medya üzerine hazırladığı enstalasyonunda mekan ve öteki dünya arasındaki ilişkiyi bireyin deneyimleyemediğinden dolayı uzak olan öz dünyasına götürdüğü vurgulanmıştır (Resim 2.10) (Sanatatak, 2017).

Resim 2.10. Vr (Sanatatak, 2017)

Multidisipliner bir kavram olan heterotopya, bu bölümde anlatıldığı üzere tıptan ortaya çıkarak (Sohn, 2008) felsefe, sosyal bilimler ve sanat gibi alanlara aktarılmıştır. Bölümde tanımlanan heterotopik durumlar, Foucault'nun ayna metaforuyla başlayarak dijital sanata kadar çeşitli örnekler sunarak ötekiliğin keşfini sağlayacak deneyimler ortaya koymaktadır. Zıtlıkların ve uyumsuzlukların biraradalığını vurgulayan heterotopya kavramı, farklı disiplinlerde örnekleriyle zengin bir altyapı sunmaktadır.

3. HETEROTOPYA KAVRAMININ MİMARLIK DİSİPLİNİNDEKİ KARŞILIĞI: HETEROTOPIK MEKAN

Mekan tarih boyunca; coğrafyadan mimariye, felsefeden sosyolojiye, psikolojiden sanata kadar birçok farklı disiplinin temel kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekan kavramını incelediğimiz zaman birçok farklı düşünce hakimdir. Mimarlık alanındaki çalışmalara baktığımızda mekan kavramı, Ortaçağ'ın sonunda, modern zamanlarda popülerleşmiştir (Nalbantoğlu, 2008).

Mekanın modernite döneminde iktidar ilişkileri ile ön plana çıkmasından sonra postmodernite döneminde teknolojinin gelişmesi ve sermayenin küreselleşmesiyle birlikte heterojen ve tabakalaşmış mekanlar ortaya çıkmıştır. Tanımı ve mekansal anlamdaki temsilleri Öteki Mekanlara Dair metninde başlıca ele alınan heterotopik mekan kavramı ve ilkeleri bu bölümde detaylı incelenmektedir. Çalışmanın devamında, heterotopyanın mekansallık, eylemsellik, toplumsallık ve kamusalılık bağlamında literatür taraması sunularak heterotopya ilkeleri günümüze göre yeniden kavramsallaştırılmaktadır.

3.1. Mimarlık Disiplininde Heterotopya Kavramı

Mekan, farklı kişiler tarafından disiplinlerarası tartışma yaratan anlaşılması güç bir terimdir. Descartes'ten Foucault'ya, Giedion'dan Lefebvre'ye kadar çok farklı tanımlamalara sahip olmuştur. Descartes'e göre mekan kartezyendir. Mutlak bir gerçeğin içindedir, geometrik bir yayılım gösterir. Mekan içerisinde insan özne konumundadır, özne ve mekan bu düşünce sisteminde birbirinden bağımsızdır (Hisarlıgil, 2008). Giedion'a göre kartezyen mekan boşluk olarak var olmaktadır. Kartezyen mekanda boşluk bulunurken mekanın içine dahil olan zaman hareket halindedir (Koca ve Hale, 2017). Kartezyen mekan anlayışı yerini Platon'un 'charo' kavramına bırakmıştır. Charo anlayışı, mekanın başka bir mekan içerisinde yer alması düşüncesini benimseyerek, olan ve olmayanı bir araya getirmeye çalışır. Aristoteles, mekan ve yer kavramı için khoro/topos kelimelerini kullanmıştır. Topos, yer anlamına gelmektedir ve mekan kavramından farklıdır. Bir nesnenin kapladığı mekan parçası, bir cismin bir yerde bulunuşu, ait olduğu yer olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla Aristoteles'e göre mekan bir cismin kendiliğinden sabitlendiği yerdir dış yüzeyi başka bir yüzeyle temas halindedir. Soyut, içi boş bir mekandan bahsetmez (Nalbantoğlu, 2008).

Zaman ve mekan arasındaki bu homojen etki günümüz koşullarında etkisini yitirmiştir. Modernitedeki zaman/mekan durumu ve dönüşümüyle birlikte, rasyonel ve akılcılığı destekleyen tez-antitez gibi karşıtlıkların yerini ötekiler, üçüncüler ve diğer mekanlar almıştır. Dolayısıyla ait olduğu zamanla ilişki kurması beklenen mekan öteki/üçüncü mekana dönüşmüştür (Koca ve Hale, 2017). Modernizmle meydana gelen yer düşüncesi statik mekan anlayışını değiştirerek daha deneysel, öteki, karmaşık olan mekana evrilmiştir (Nalbantoğlu, 2008).

Üçüncü mekana evrilen süreçte mekan tartışmalarında yer alan Heidegger'in düşüncesi, rasyonel mekan anlayışından uzaktır. Heidegger'e göre modern zamanlardaki mekan kavramı, Antik dönemde ortaya atılmış olsa da soyut bir kavram olduğu için Ortaçağ sonunda daha çok tartışmaya açılmış olan bir kavramdır. Antik dönemde mekan, içi boş ve soyut bir kavram olduğu için moderniteyle birlikte daha çok anlam kazanmaya başlamıştır. Heidegger başlangıçta daha rasyonel düşünceye sahip olsa da dünyadaki gelişmeler sonucu fikirleri de değişmiştir. Heidegger bir konuşmasında, Roma İmparatorluğu ile evrilen sürecin Galileo ve Newton'un keşifleriyle birlikte mekan algısına yeni bir boyut getirdiğini öne sürmüştür. Boşluktaki noktaların devinimleri üç boyuta ulaşarak mekan üç boyutlu uzanım haline gelmiştir (Nalbantoğlu, 2008).

Mekanın üretimindeki dönüşümlerle birlikte mekan üzerine belirlenen kullanım biçimleri farklılaşmış, esnek ve üretken hale gelerek neden-sonuç ilişkileri aranmamıştır. Geometrik sınırlara sahip olan mekan tanımı yıkılmış ve ikili karşıtlıklar yok olarak tanım ve kuramlar tartışılmaya başlanmıştır (Koca ve Hale, 2017). Lefebvre'nin mekan üçlemesi, Edward Soja'nın birinci, ikinci ve üçüncü mekanı, Baudrillard'ın anti-ütopyası, David Harvey'in zaman-mekan sıkışması, Deleuze ve Guattari'nin kaygan mekanı, Foucault'nun heterotopya kavramı, mekanın dönüşüme uğradığını farklı kuramlarla ele alan mekan tanımlamalarını içermektedir. Tüm bu kavramlar ve kuramlar kartezyen olan mekanın dönüşerek heterojen ve belirsiz bir mekana evrildiğini anlatmaktadır. Bu noktada ise; modern düşüncede yaşanmaya başlanan kırılmaları ve bununla birlikte ortaya çıkan potansiyelleri, Fransız filozof Michel Foucault tarafından ele alınan heterotopya kavramının mimarlık disiplindeki karşılığı olan heterotopik mekan kavramı sunmaktadır.

3.1.1. Foucault'nun heterotopik mekan kavramı ve ilkeleri

Heterotopya, farklı zaman ve mekanlara sahip çok katmanlı anlamlar barındırmaktadır. Kavramın oluşumunda mekansallık ön plandayken, birinci bölümde anlatıldığı gibi sosyolojik tabanı da oldukça kuvvetlidir. Çağdaş kuramcılarının kullandığı ve akademik yazılarda oldukça yer alan bu kavramın ilk açıklayıcı metni serbest bir üslupla yapılmış 'Öteki Mekanlara Dair' adlı konferansa aittir. Kavramın derinliği ve çok yönlülüğü sebebiyle Foucault'nun tanımlamaları muğlaklığa sebep olsa da kavram bu sayede esnek ve üretken hale gelmiştir. Fakat en genel anlamıyla baktığımızda heterotopya; mekan tartışmalarında geometrik ve homojen mekanın soyut ve heterojen olan mekana dönüşümü sonucu oluşmuştur. Farklı tanımları, anlamları ve çağrışımları bulunduran, mimarlık alanında heterotopik mekanın tartışılmasını sağlayan kuramsal ve mekansal bir içeriğe sahiptir.

Michel Foucault, modernite ile mekan algısına felsefi yönden ve radikal bir bakış açısıyla yaklaşarak, Batı deneyiminde mekanın kendi tarihi olduğunu ifade ederek bu tarihleri dönemselleştirmeye çalışmıştır. Orta Çağ'da mekanlar arası hiyerarşi olduğunu ve mutlak mekan anlayışının hakim olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde mekanlar, uhrevi mekan/dünyevi mekan, kırsal mekan/kentsel mekan gibi kutsallık ya da kozmik önemlere göre kategorileştirilmiştir. Ortaçağ mekanında, mutlak hiyerarşiden kaynaklı mekanların keşişimi bulunmaktadır (Foucault, 1988).

17.yüzyılda Galileo uzay mekanı keşfetmesiyle birlikte mekanda sınırlı olmanın yerini uzanım mekan, sınırsızlık almıştır. Orta Çağ mekan anlayışı olan mutlak mekan yok olmuştur. Bu anlayışla sonsuz ve sonsuza açılan mekanın varlığını olumlayan Galileo ile birlikte mekan kutsiyetten arındırılmaya başlamıştır. Teoride bu durum yapılmaya çalışılsa da pratikte gerçekleştirilememiştir. Foucault'nun sınıflandırmasında 19.yüzyıl için tarihi gelişmeler sonucu duraklama, ilerleme ve krizlerin olduğu karmaşık ilişkileri bir arada bulunduran bir dönem olduğundan bahsetmiştir. 19.yüzyılı tarih çağı olarak adlandırmıştır. Bu yüzyılda tek biçimli mekan genişlemenin yerini mekan mahaller almıştır (Foucault, 1988). 20.yüzyılı ise mekan çağı olarak adlandıran Foucault, mekanı şu ifadelerle anlatmıştır:

İçinde bulunduğumuz çağ her şeyden önce uzay çağıdır. Yan yana olmanın, dağınıklığın, eş zamanlılığın çağındayız. Zaman içerisinde gelişen bir yaşam deneyiminden ziyade, noktaları birbirine bağlayan ve kendisiyle kesişen bir ağın deneyimi olduğu bir andayız.

Yapısalcılık diğerk bir ifadeyle strüktüalizm, zamansal bir aks üzerinde bağlanabilecek öğeler arasında, onları yan yana, birbirine zıtmış gibi gösteren bir ilişkiler bütünü, ağ kurma çabasıdır. Yani bir nevi konfigürasyondur (Foucault, 1988).

Foucault, burada günümüzdeki ağ toplumunun habercisi olmuştur. 20.yüzyıl mekanlarını mahal olarak ifade etmiş ve bu ilişkiler bütününe heterotopya demiştir. Mahal, öğelerin ya da noktaların yakınlık dereceleriyle tanımlanır. Somut bir şekilde bakıldığında mahal için demografik açıdan yer bulma meselesi de denilmektedir. Çağımızda mekan, mahaller arası ilişkiler bütünü olarak görülmektedir (Foucault, 1988).

Mahali tanımlarken konferans yazısında ulaşım mahali olarak treni örnek gösteren yazar, bu nesne için ‘fevkalade ilişkiler kümesi’ ifadesini kullanmıştır. Bir mekandan ötekine geçen aynı zamanda da içinden yürünebilen bir nesne olması, trenin mahaller arası ilişkiler ağına sahip olduğunu göstermektedir. Mekan kavramının dönüşümünde de bahsedildiği gibi mimarlık disiplinindeki heterotopya kavramı mekanın öteki/diğerk mekan olduğunu tarif eden kuramlardan biridir. Foucault da heterotopik mekanları, ötekilik mekanı olarak ele alır ve her toplumun, her uygarlığın ütopyaların aksine farklı biçimlerde heterotopyalara sahip olduğunu savunur. Evrensel bir heterotopyayı reddeder. Her heterotopya kendine özgüdür. Mekansal anlamda bu ilişkiler kümesini oluşturan sistemler bütününe ‘heterotopoloji’ adını vermiştir. Foucault konferans yazısında heterotopyaları altı ilkeyle açıklamıştır (Foucault, 1984).

Birinci ilke: Her kültürün kendine ait heterotopyaları bulunmaktadır. Evrensel bir heterotopya yoktur. Birinci ilkeyi, ilkel toplumlarda kriz heterotopyaları ve modern toplumlardaki sapma heterotopyaları olarak iki ana kategoride açıklamıştır. İlk kategori toplumda ve içinde bulundukları insani çevrede bir kriz durumunu yaşayan bireylere ithaf edilir. Kriz heterotopyaları ilkel toplumlarda bulunmakta olup, Foucault’a göre kriz halinde ergenlik çağındakiler, adet gören kadınlar, gebelere yasak olan yerlerdir. Örneğin, yatılı okul ya da genç erkekler için askerlik hizmeti böyle bir rol oynamıştır, çünkü cinsel uyarıların ilk belirtilerinin ‘başka bir yerde’ gerçekleşmesi gerekmektedir. Kızlar içinse 20. yüzyılın ortalarına kadar da balayı seyahati geleneği kriz heterotopyası olarak örneklendirilmiştir (Foucault, 1988).

Kriz heterotopyaları ilkel olduğu için bu tarz heterotopyalar neredeyse kalmamış ve yerini modern olan sapma heterotopyaları almıştır. Bunlara örnek olarak da Foucault huzurevleri, psikiyatrik hastaneler, hapishaneleri göstermiştir. Davranış olarak normalin dışında bir tavır sergileyen kişilerin tutulduğu huzurevi, hem kriz hem de sapma heterotopyasıdır. Çünkü yaşlılık kriz durumudur aynı zamanda yaşın ilerlemesi sonucu aylıklık durumunu da sapmaya örnek olarak göstermiştir (Foucault, 1984).

İkinci ilke: Toplum, tarihi boyunca heterotopyayı farklı şekillerde sunma potansiyeline sahiptir. Foucault'ya göre, bir toplumda her heterotopyanın farklı ve kesinleşmiş işlevleri bulunmaktadır ve aynı heterotopya bulunduğu zamanın kültürün eşzamanlılığına göre de bir işleve sahip olabilir. Örneğin, Batı kültürünün geçmişinde mezarlık, kentin tam ortasında bulunduğu için kentle ve toplumla bağlantısı bulunmaktadır. Mezarlık kültürel mekanlardan farklı ama her devletten ya da toplumdan insanların bir arada bulunması sebebiyle tüm mahallerle bağlantılı bir yerdir (Foucault, 1984).

18.yüzyılda kentin merkezinde kilisenin yanında yer alan mezarlıklarda çeşitli mezar taşları yer almaktadır. Bedenlerin dirilişine ve ruhun ölümsüzlüğüne inanılmasından dolayı beden kalıntılarına önem veriliyordu fakat ateizmin benimsenmesiyle insanların bir ruha sahip olduklarından dolayı varoluşun izi ölü bir beden olmaktan çıkmıştır. Herkes kendi kalıntılarını bulunduran bir küçük kutuya sahip olmaya başlamıştır. Bir taraftan da burjuva tarafından mezarlıklarla ilgili ölümün bir hastalık olduğu saplantısı fikri yerleşmiştir. 18.yüzyıldan sonra mezarlıklar, kentin kutsal ve ölümsüz kalbi olmaktan çıkıp banliyölere taşınmasıyla kentin ölümsüz/kutsal alanı düşüncesi öteki şehir haline gelmiştir (Foucault, 1984).

Üçüncü ilke: heterotopya kendi içinde uyumsuz olan mekanların üst üste gelmesi, çakışması durumunda ortaya çıkan mekansallıkları kapsamaktadır. Tiyatro ve sinema, üçüncü ilkenin en belirgin iki örneğidir. Tiyatroda bir sahne dikdörtgeninin içinde farklı mekan durumlarının (sahnelerin) geçişlerin olması, sinemada ise iki boyutlu bir ekranın içinde üç boyutlu bir mekanın oluşmasına heterotopya demiştir. Fakat ilke kapsamında en ikircikli ve en eski örnek bahçedir. Doğuda bahçe çok geniş ve derin anlamlara sahiptir. Örneğin, Perslerin geleneksel bahçesinin dört köşesi dünyanın dört bir yerini temsil ettiği için kutsal sayılmıştır. Bahçenin merkezinde daha kutsal bir alana havuz ve çeşme yerleştirilmiştir. Bahçedeki tüm bitki örtüsü bu mikro kozmozda bir araya gelmektedir. Diğer örnek halıdır,

bahçe tüm dünyanın sembolik olarak canlandırıldığı bir halıdır. Bahçe dünyanın en küçük alanı sonrasında dünyanın bütünüdür. Antik çağın başlangıcından itibaren bir tür evrenselleştirici heterotopya olmuştur (Foucault, 1984).

Dördüncü ilke: Heterotopyaların zamanla olan ilişkilerinden bahseder. Zamanla ilişkili oldukları için Foucault bu heterotopyalara ‘heterokroni’ demiştir. Dördüncü ilkedeki örnek, yaşam kaybı ile kalıcılığın yarı sonsuzluğu ve zamansallıkla ilişkili olan mezarlıklardır. Biriktirilen zamanın ve nesnelerin yeri olarak müze ve kütüphaneleri de örnekleri arasına almıştır (Foucault, 1984).

17.yüzyıldan itibaren bireysel bir seçim aracı olarak görülen nesnelerin birleştirildiği mekanlar oluşturulmuş olsa da her şeyi biriktirerek bir arşiv oluşturma fikri; tüm zamanları, biçimleri, dönemleri bir mekana kapatma fikri ve onlara ait olan mekan yaratma düşüncesi 19.yüzyılın Batı kültürüne ve moderniteye ait olan bir heterotopyadır (Nalçacıoğlu, 2002). Biriktirilen zamanın heterotopyalarının tezadı, uçucu ve süreksiz olan zamana bağlı heterotopyalardır. Şimdiki zamana ait olanlar festivaller, panayır alanlarıdır. Diğer bir örnek üç haftalık kompakt ve çıplaklık sunan Polinezya köylerine benzeyen tatil köyleridir. İki heterotopya biçimi, festival ve biriken zamanın heterotopyalarıdır. Polinezya kültüründeki Djerba kulübeleri, kütüphane ve müzenin benzeridir (Foucault, 1984).

Beşinci ilke: Heterotopyaların açılıp kapanma sistemiyle alakalıdır. Heterotopyaların giriş ve çıkış ilkelerini saptar. Hem izole eder hem de açılıp kapanma sistemine sahiptir. Kamu alanı gibi özgürce girilip çıkılamaz, özel izne ihtiyaç duyulur. Bu ilkeye örnek olarak Müslüman hamamları ve İskandinav saunaları verilmiştir. Müslüman hamamlarında hem dini hem de hijyenik olarak görülen arınma, İskandinav saunalarında sadece hijyenik anlamdadır. Kışla ve hapishaneler de açılıp-kapanma sistemine sahiptir. Girişleri kolay olarak tanımlansa da tuhaf dışlamalar içeren heterotopyalar bulunmaktadır. Bu yerlerde dışlanma söz konusudur, bir yanılsamanın ürünüdür. Brezilya’nın çiftliklerinde ve Güney Amerika’da bulunan ünlü yatak odalarıdır. Evin içerisine girilmesine ve konaklamaya izin verilen fakat yaşayan aile ile karşılaşılmayan bir yerdir. Bu heterotopyalar günümüzde kalmamıştır (Foucault, 1984).

Altıncı ilke: Heterotopolojinin son ilkesi arta kalan mekanlarla olan ilişkisi üzerinedir. Bu heterotopyalar ikiye ayrılır; ya bir yanılsama mekanıdır ya da öteki/başka bir gerçek mekan

olan giderme heterotopyasıdır. İnsan yaşamının olduğu tüm yerleri yanıltıcı olarak ortaya çıkaran yanılsama heterotopyaları şuan mahrum kalınan genelevlerdir. Kötü kurgulanmış durumun aksine düzenli, titiz ve iyi düzenlenmiş yer başka gerçek bir mekandır. Giderme heterotopyası olarak ifade edilen öteki mekan, coğrafi mekanın genel olarak örgütlenmesinde rol oynamıştır. 17. yüzyıldaki kolonizasyon sistemiyle İngilizlerin Amerika'da kurdukları Püritan toplulukları bu ilkeye iyi bir örnektir. Diğer bir örnek olarak, Güney Amerika'daki Cizvit sömürgeleri adım başı kurallara bağlı yaşamak zorunda olan bir köyde hayatlarını sürdürmektedirler. Köy halkı kilise çanının çalmasıyla birlikte uyanmakta ve yemek yemektedir. Bu köyler, düzenin ve mükemmelliğin fiilen birleştirildiği harika köylerdir. Genelev ve koloni heterotopyanın iki uç tipidir (Foucault, 1984). Son olarak gemilerden bahseden Foucault, gemi mekanının bir heterotopya olduğunu limandan limana, rotadan rotaya gitmesiyle açıklamıştır. Kendi başına mevcut olan, yüzen bir mekandır. Yersiz bir yer olduğu için geminin mükemmel bir heterotopya olduğunu söylemiştir (Foucault, 1984).

Foucault'nun heterotopya ilkeleri ve örnekleri birçok farklı olay, durum ve mekandan bahsetmenin yanı sıra oldukça yapısaldır. Bahçeden koloniye, hamamdan kütüphaneye, festival alanından gemiye kadar birbiriyle pek de alakası olamayan bu yerlerin bir araya gelmesi, kavramın tam olarak anlaşılmamasına, süreksizliğine sebep olmakta, bir yandan da kavramı üretken bir hale getirmektedir. Mekanlar öteki/ farklı olsa da sunulan diğer örneklerle iç içedir. Mimarlık disiplininde önemli bir yerde bulunan heterotopyanın mekansal formu daha çok bağlantı kurulduğu maddeler birinci, ikinci, üçüncü ve beşinci ilkelerdir. Tez kapsamında bu ilkeler ele alınıp yeniden yorumlanmaktadır. Kapsamın genişletilmesine yardımcı olabilmek için heterotopya; mekansallık, toplumsallık ve kamusal bağlamında ayrıştırılarak çeşitli mimar, sosyolog ve toplum bilimcilerin yorumlarına göre alt başlıklarla incelenmektedir.

3.1.2. Mekansallık bağlamında heterotopya

Heterotopyanın ana düşüncesi olan ötekilik kavramı, çağdaş mimarlık teorisinde yaygın bir şekilde ele alınmaktadır. Farklı olan durumun marjinal ve iyi, ötekiliğin gelişim göstermede araç olduğundan pek çok düşünür bahsetmektedir. Özellikle avangard mimar ve kuramcılar ütopyaadaki tekdüzeliği ve idealliği reddederek yeniliği, farklılığı ve marjinalliği yaratıcılığın imgeleri arasında görmektedir. Dekonstrüktivist mimarlar ve bir kolektif

kimliğe sahip olmayan heterotopya savunucularının ötekilik/farklılık kavramı analitik bir araç olmuştur (McLeod, 1996: 182-183).

Urbach'a göre, Foucault örneklendirmelerinde tek bir mekan kategorisinde hastane, sauna, hamam, huzurevi gibi farklı mekanların birleştirilmesi mimari çalışmalarda bu kavramın anlamını daraltmıştır. Belirli bir dönemin mimarisi için isim etiketi haline geldiğini söyleyerek heterotopyayı mimaride doğru bir değerlendirme aracı olmaktan çıkararak muğlak ve esnek bir kalıba sokmaktadır. Kavramın potansiyeli böylece yok olmuştur. Birçok düşünür Foucault'nun söylemlerini yeniden yorumlayarak farklı mimari programlar altında kavramı anlatmaya çalışmıştır. Özetle, heterotopya için temel anlamıyla bireyi anlaşılır kılarak istikrarsızlaştırır, kesintiye uğratar (Urbach, 1998). Arun Saldanha, Foucault düşünceleri için birçok farklı mimari türün bir arada olmasını tutarlı bulmamaktadır. Kavramın daha çok yapısalcılığa dayandığı ve mekansallığı azalttığı için temelde problemli olduğunu savunmaktadır (Saldanha, 2008: 2081).

Heterotopyadaki mekansal imge çoğunlukla aynı bağlamda bir araya getirilemeyen, çoklu düzenlerin bir arada olma olasılığını incelemektedir. Kavramdaki anlam genellikle mekanda yer alan yerel parçalanmaları göz ardı eden mutlak tutarlılığı sorgularken, parçalar arasındaki süreksizliğin ve kopmaların altını çizmektedir. Buna ek olarak, diğerleriyle işlevsel ve ontolojik çatışma içerisindeki tekil yerleşimlere dayalı mekansal koşul, mekanda ayrışmayı ve dışlanmayı gerektirmez. Çünkü heterotopoloji diğer mekanlar var olmadan olmayacaktır (Johnson, 2016 aktaran Çalışkan, Ribeiro ve Tümtürk, 2020). Genocchio'ya göre, heterotopya mekansal dışlamayı temsil etse de mutlak farklılaşma ve mekanın tartışılması olasılığını savunmamaktadır. Heterotopyadaki mekansal çeşitlilik çelişkili fakat aynı zamanda da ilişkisel yapısı tartışma bağlamında oldukça karakteristiktir (Genocchio, 1995 aktaran Çalışkan, Ribeiro ve Tümtürk, 2020).

Teyssot, 'Architecture and Urbanism' isimli dergide 1980 yılında yayınlamış olduğu 'Heterotopyalar ve Mekanların Tarihi' isimli makalesinde heterotopyayı tıpkı Foucault'nun öne sürdüğü tipolojilerle benzer görerek, 1770-1850 yılları arasında Fransa'da inşa edilen kurumsal bina olan hastane, hapishane ve akıl hastanelerinin olduğunu öne sürmüştür. Teyssot'a göre bu binalar mimari anlamdaki dönüşümün ve çeşitliliğin tarihini ortaya koymaktadır. Biçimsel anlamdaki gelişim süreksizliği; değişen mahremiyet, güvenlik, hijyen ve disiplin kavramlarına karşılık gelmektedir (Urbach, 1998).

Foucault'nun posthümanist duyarlılığına dikkat çeken Teyssot, heterotopyayı mimarlığın politik yönüyle ele alarak; tekil bir yapıyı incelemektense dağıtılmış bir tipolojik konu olarak mimarlığı ele almaktadır. Yasal düzenlemeler ve bilgi kategorileri ile ilgili devlet görevlileri tarafından kullanılması sonucu mimarlığı 'makine' olarak adlandırmıştır. Teyssot anıt gibi tekil mimari incelemesi ele almayıp banliyö evlerinden modern yaşamın gündelik alanlarıyla veya araçlarıyla daha çok ilgileniyordu. Teyssot, heterotopyanın disiplin kavramıyla uyumlu olması bulunduğu dönem olan 1970 yılı Avrupa'sının siyasi olarak temsil ettiği durumla alakalı olduğunu düşünmektedir (Bedford, 2022: 135-136).

Porphyrios, 'homotopik' modernizmde eğilimlere karşı çıkan tasarım yöntemi heterotopyanın, Alvar Aalto'nun temel kategorisini tanımlamaya yardımcı olduğunu savunmaktadır. Porphyrios, Aalto'nun eserleri üzerinde biçimcilik ile heterotopyaya dikkat çekmeye çalışmıştır. Aalto mimariyi organize etmede farklı bileşenlerin ve süreksizliklerin bir aradalığı ile oluşan tasarım düşüncesini heterotopik anlamda 'duyarlılık' olduğunu ifade etmektedir. Bu durum eleştirel bir mimariyle değil mekansal tipolojilerin kurallı tekrarıyla oluşmaktadır (Porphyrios, 1982: 110). Modern dönemdeki rasyonel düzen fikrine karşı olarak Aalto heterotopik duyarlılık bağlamında heterojenliği ele almış ve heterotopyayı savunmuştur. Heterotopik organizasyon hem parçalayıp hem ilişki kurabilir, birbirine benzemeyen şeyleri yan yan ve bir araya getirir. Mimari dilde bu durum tıpkı Borges'in sınıflandırılmasındaki örneklendirme ele alınarak ön plana çıkarılmıştır (Porphyrios, 1982: 3).

Jencks, 'hetero-mimari' kavramını öne sürerek Los Angeles mimarisinin heterojenliğindeki rasyonelliğin ve kültürel çeşitliliğin çoğulcu bir mimari dili meydana getirdiğini ortaya atmaktadır. Hetero-mimari (d'heteropolis); hibritleşmeyi, ötekiliği ve enformelliği benimseyen heterotopyanın içeriğiyle benzerlikler oluşturmaktadır. 1992 yılında Los Angeles kentinde meydana gelen gerilimi dağıtma yönünde etkili olabileceğini düşünen Jencks, toplumsal değişimin alt üst edici dinamiklerine birer tepki olarak hetero-mimari anlayışının etkili olacağını savunmaktadır. Hetero-mimari ile amacının siyasi çatışmayı estetize ederek etkisiz hale getirme çabası olduğunu ifade etmiştir (Jencks, 1993: 20).

Tafari ise 'Küre ve Labirent' isimli kitabında heterotopya kavramını daha çok Kelimeler ve Şeyler'de yer alan heterotopya anlatımındaki gibi dilsel düzeyde bahsetmektedir. Tafari'nin Piranesi'si mimari avangardlar tarihinin analizinde ortaya çıkmaktadır. Tafari'nin

Piranesi'sindeki dilsel durumdaki çelişkiler mimari dilin geleneğini baltalaması sonucu oluşan çalışmaları heterotopya ile ifade etmektedir. Mimari dil ile anlatılmak istenen arasında oluşan büyük farka dikkatini çekmektedir (Tafuri, 1987: 40-42).

Tafuri, mimari avangard ile ilgilenirken mimarlık dilinin eleştirel anlatımına kendini adanmış, 1960-1980 yılları arasında neo-avangardın çağdaş mimari dillerin bir eleştiri biçimi olduğunu öne çıkarmaktadır. Avangard geçmiş ile şimdiki arasındaki köprüyü teorik bağlantıyla kurgulamaya çalışmıştır. Eleştirel bir araç olarak mimari tasarımın, kompozisyonun ve Tafuri'nin öne çıkardığı dilsel anlamın olasılıkları ile ilgili olduğunu savunmaktadır. Tafuri'nin düşüncesinde şehrin sembolik alanları önemli olmuştur. Heterotopya okumaları yapılan 1970-1980 yılları arasındaki dönemle iç içe geçmiştir. New York gibi avangard kültürün merkezinde heterotopya yorumları ile birçok mimar ilgilenmiştir. Özellikle çağdaş mimarlığın politik olanaklarını kurumsallaştırmak ve uygulamak isteyen mimarlar için oldukça ilham verici bir kavram olmuştur (Bedford, 2022: 127-128).

Neo avangard dönemde ise ötekilik kavramıyla birlikte ön plana çıkan heterotopya; Peter Eisenman, Bernard Tschumi gibi çağdaş mimarlık kuramcıları arasında yorumlanmaya devam etmiştir. 1980 yıllarında, ütopyacılık ve biçim ahlakından uzaklaşmaya çalışan kişiler düşünce yeniliği ve marjinalliği savunmaktadır. Ötekilik kavramıyla Derrida'nın farklılık felsefesinin benzerliğinden yola çıkarak mimari anlamda dekonstrüktivizm akımı ortaya çıkmıştır. Dönemin önde gelen mimarlarından oluşan grup Foucault'nun heterotopyalarını savunarak ötekilik kuramıyla ilgili konuları ele almışlardır. Yapı sökümcüler olarak adlandırılan bu grup mimarlığın işlev, yapı ve çevreleme yasalarına karşıt yöndedir. Yapı sökümünde Derrida'nın dilsel anlamdaki alt metnini içeren düşünce sistemi sonucu yapı-dekorasyon, biçim-içerik gibi ikili karşıtlıklar hiyerarşik yapılara kazınarak alt ve ikinci olan anlamında aşınmaktadır. İkinci olarak bahsedilen şey tüm koşulda bulunan bir olasılıktır. Bu düşünürler ikincil olarak bahsedilen ötekiyi mimaride içsel bir durum olarak görmektedirler (McLeod, 1996: 182-183).

Mimarlıkta Derrida'nın yapı-sökümü felsefesi bu durumla bağlantılıdır. Çağdaş mimarlık kuramlarında parçalanmış olan bu yeni mimari anlayış Foucault'nun heterotopyası ile ilişkilidir. Birçok yapıyı aynı kategoride inceleyen Foucault, heterotopyaları ütopyalardan ve gündelik mekanlardan ayırarak müze, hapishane, festival, tatil köyü, genelev gibi sıradışı

yerler önermektedir. Sosyal düzeni kapsayan örnekler de sunan Foucault'nun, koloni fikri en keskin örneğidir. Genel olarak hapishane, hastane gibi kurumsal yerler bedeni gizlice gözetim ve denetim altında tutarken, genelevdeki düzensizlik, kolonideki çokluk niteliği gündelik gerçeklikteki dağınıklığı açığa çıkarmaktadır. Foucault bu heterotopik ortamdaki gündelik varoluştaki sıradanlıktan koparak, ilişkiler dizisini bozarak diğer mekanları oluşturmaya çalışmıştır. Konut, işyeri, sokak, cadde, avm, oyun parkı ve spor salonu gibi yerler günlük boş zaman mekanları olup Foucault'nun heterotopyasında ihmal edilmişlerdir. Heterotopik kabul edilecek kentsel alanlar içerisinde izole edilmiş kurumları Foucault daha çok ön plana çıkarmıştır (McLeod, 1996: 184).

Postmodern dönemde ise çağdaş mimarlık kuramcıları, düzen baltalayan teori olarak heterotopyayı ele almışlardır. Foucault ve Derrida felsefi söylem anlamında benzerlikleri bulunmaktadır. Derrida dekonstrüksiyon akımı ile mimarlıkta tanınmakta olup yapı sökümcülük olarak ifade edilen akım yapısalcılık sonrasında/ötesinde ortaya çıkan bir okuma sistemidir. Derrida düşünce sisteminin Bernard Tshumi ve Peter Eisenman gibi mimarlar benimsemiştir. Fransızca'dan gelen 'différance' yani farklılık düşüncesi başkalık anlamına gelmektedir. Derrida, Foucault'nun Kelimeler ve Şeyler kitabında hayvan sınıflandırmasındaki düzensiz ve dilbilimsel ifadesine benzer şekilde bu kelimeyi ortaya atmıştır. Metin yeniden anlamlandırılmasının kendi yapısıyla olduğunu ifade etmektedir. Yani Derrida'nın düşüncesine göre metin aslında yenilenirken parçalara ayrılmayıp kendini parçalamaktadır (Proudfoot, 1988).

Shane, şehircilik üzerine yaptığı kentsel çalışmalarda Foucault'nun heterotopya kavramını Rekombinant Şehircilik (Recombinant Urbanism) kitabında geniş bir ölçekte kent mekanı üzerinden ele almıştır. Kenti üç kategoride ifade etmiştir. Birincisi, kentin de tıpkı heterotopyanın öz kavramında belirtildiği işlevselcilikle birlikte belirli bir sınırla oluşturulmuş, duvarlarla ayrılan, bariyerleri ve kapıları aracılığıyla akışı yavaşlatan ve geçirgenliğini azaltan sisteme sahiptir. Shane'in ikinci öge olarak bahsettiği armatürler, kentsel peyzaj, akışı sağlayan bağlantı yolları ve iletişim alanlarıdır. Farklı alanları birbirine bağlayan bu akış şeması farklı mekansallıkları birbirine bağlamaktadır. Buna karşılık olarak heterotopyalar baskın şehir modelinin istisnalarıdır. Bu yerler işleyen ve sıralayan heterojen alanlardır. Farklı akışlar ve birden çok alt merkezi içerisinde barındırmaktadır. Örnek olarak sundukları kilise, hapishane, panayır, tema parkı, alışveriş merkez, özel amaçlar için kullanılan meydanlar ve kamu kurumları yer almaktadır. Shane'in örnekleri Foucault'nun

işlevselci boyutunu onaylar ve ilerletir. Üçüncüsü ise sanal ve ilüzyon olan kentsel sistemler üzerinedir. Shane, kent teorisyenlerinden biri olan Kevin Lynch'in ortaya attığı üç şehir normuyla kendi sistematüğini eşleştirek; yerleşim bölgesi olarak inanç şehrini, armatürler olarak makine olarak şehri, organik şehri ise heterotopyalar olarak ifade etmiştir (Johnson, 2016).

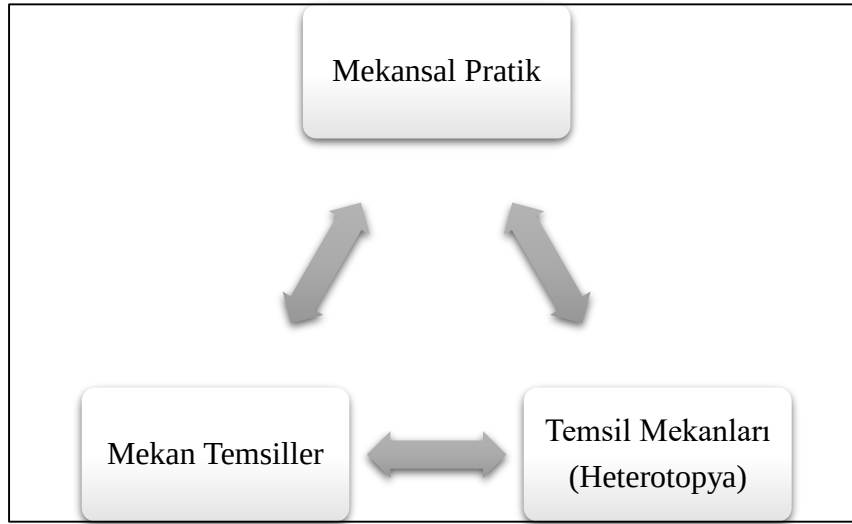
Shane'in üçe ayırdığı şehir sistemlerini Archi Citta, Cine Citta ve Tele Citta'dır. Archi Citta, toplumsal yardım eylemleri tarafından sağlanan cezalandırıcı olmayan sığınaklardır. Cine Citta, Foucault'nun sapkın heterotopyaları örneklerinden hastane, hapishane, okul kışla gibi örneklerdir. Kevin Hetherington sonra fabrikalar, depolar, rıhtımlar gibi mekanları dahil etmiştir. Alternatif sosyal düzenin oluşturulduğu mahallerdir. Foucault'nun yanılsama örneklerinde ise bahçeleri, sinemaları, dünya fuarlarını, borsaları ve genelevleri, müzeleri vermiştir. Bu mekanlarda zaman ve mekan istenildiği gibi kolajlanarak davranış kodları moda göre çok hızlı değişebilmektedir (Shane, 2008).

Baudrillard'ın üç simülasyon düzeni, Shane'in üç kent sistemi ve Foucault'nun heterotopyaları birbirini yansıtmaktadırlar. Baudrillard'ın bilgi amaçlı üç simülasyon düzenine işaret ederler. İlki olan simülasyon el yapımı orjinallerde, ikincisi mekanik reproduksiyonlardan ve üçüncüsü simülakr ve hiper gerçeklikten oluşur (Baudrillard, 2011;18-23). Dolayısıyla mekansal bağlamda heterotopya birçok düşünür ve mimar tarafından ele alınarak daha çok Foucault'nun ilkelerini kavramın zeminine yerleştirerek, dönemin getirdiği değişimleri de göz önünde bulundurarak eleştirildiği döneme göre uyarlanması sonucu mekansal bağlamda farklı analitik düşünceler ortaya atılmıştır. Diğer bölümde ise bu kavramında daha içsel olarak bahsedilen toplumsal yüzü açığa çıkarılarak toplumsal, eylemsel ve kamusal bağlamdaki heterotopya incelemeleri ele alınacaktır.

3.1.3. Toplumsallık, eylemsellik ve kamusal bağlamında heterotopya

Bu bölümde toplumsal ve kamusal bağlamda heterotopya yorumlamalarına değinilecektir. Lefebvre bu anlamda en eski kuramsal yaklaşımlardan birine sahiptir. Lefebvre'nin mekansal bağlamda düşünce anlayışı Foucault'nun mekanı dönemselleştirmesinden farklı olarak zaman ve mekanın, mekanı tanımlamayı bir arada sağladığını savunmaktadır. Modern mekandaki yeni algıyı Lefebvre toplumsal olarak görmekte, mekansal-toplumsal-tarihsel bağlamın insan yaşamı için önemini vurgulamaktadır. Her toplumun tıpkı heterotopyalarda

olduğu gibi kendi mekanını ürettiğini ortaya atmaktadır. Düşünce sistemini anlatmak için üçlü mekan anlayışı kuramını savunmuştur. Mekanı, mekansal pratik (spatial practice), mekan temsilleri (representations of space) ve temsil mekanları (representational space) olmak üzere kategorilere ayırmıştır. Mekansal pratik (spatial practice) , her topluma özgü yerleri ve mekansal durumları kapsayan yeniden üretimi sağlayan mekanlardır (Lefebvre,2014: 55-70).

Şekil 3. 1. Lefebvre'nin mekan üçlemesi ve heterotopya bağlantısı

Bir toplum, mekansal pratiğini kendi mekanıyla oluşturmaktadır. Modern anlamda mekansal pratik örneğini ise banliyödeki bir toplu konutta yaşayan birinin gündelik yaşamı olarak tanımlamıştır. Lefebvre'ye göre mekansal pratik tasarlanmış bir durumu ifade etmez fakat belirgin bir bağlantı taşıması önemlidir. Mekan Temsilleri (representations of space) daha çok işaretlere ve birtakım kodlara bağlıdır, yüzeysel ilişkiler içerir. Bilginlerin, planlamacıların, şehircilerin, teknotların yaşananı ve algılananı tasarlananla içselleştiren, erkin hakim olduğu mekanlardır. Göstergeler sistemine yatkınlığı bulunmaktadır. İdeolojilerin izi mekansal dokularda görülebilir durumdadır. Mekan temsilleri anıt, saray gibi yapıların inşasında, imgeselliğin içinde yok olmayacağı 'temsiller' gerektirmektedir. Temsil Mekanları (representational space) kullanıcıların mekanı olarak ifade edilmektedir. Herhangi bir bağlantı ve tutarlı olma durumu olmadığı için saptanması zordur (Lefebvre, 2014: 55-70).

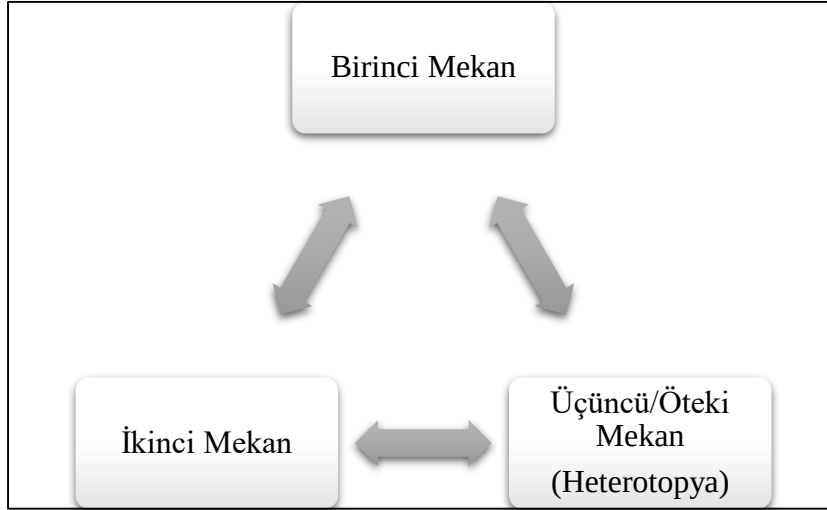
Temsil mekanı yaşanan mekandır, konuşur ve bir merkezi vardır. Bu yerlere örnek olarak Lefebvre ego, yatak, oda, meydan, kilise gibi mekanlarını söylemiştir. Bu mekanlarda

eylemler ve durumlar yer almaktadır. Temsil mekanı karmaşık imgelemleri temsil etmektedir, estetik ifadeye yol açtıktan belli bir süre sonra yok oldukları için üretici değildirler. Aslında temsil mekanları yani yaşanan mekan fiziksel olarak tariflenemeyen bir kavramdır. Lefebvre'nin örneklerine ek olarak festival alanları, meydan örneğine istinaden performansa dayalı üretimin gerçekleştiği ve etkileşimin gerçekleştiği için farklı yer ve zamanlarda oluşan eyleme dayalı mekanlardır (Lefebvre, 2014: 55-70). Kuramsal olarak incelediğimizde Lefebvre'nin temsil mekanları Foucault'nun heterotopyasıyla aynı kategori altına sokulabilir fakat Lefebvre, Foucault'tan farklı olarak mekanı daha toplumsal ve eylemlere yönelik olduğunu savunmaktadır. Lefebvre'nin mekan temsilleri özgürleştirici, egemen düzene karşı direniş mekanıdır (Johnson, 2016).

Lefebvre, Kentsel Devrim kitabında heterotopyayı yeniden yorumlamaktadır. Kent formunu ve değişimini bu kavramlarla açıklayan Lefebvre göre, kentin birleşme, karşılaşma yeri ve tüm içeriklerin toplamını oluşturan heterojen yerdir. Kent, sosyolojik bir yapıya sahip olsa da herhangi bir sistemi oluşturmaz, tektipleştirilemez. Kentsel alan için iki farklı yönelimden bahseden Lefebvre, birincisi için ayrı üretim biçimleri/ilişkileri ile kurulup nesneleşen devletin merkeziyet yönelimi göstermesi; diğeri ise çok merkezlilik oluşumuna iten farklı merkezlerin oluşumu fakat bu merkezlerin birbirine benzemesi sonucu birbirini tamamlaması dolayısıyla merkezi her yerde oluşması yönelimidir (Lefebvre, 2021: 114-115).

Kent formu bir diyalektik meydana getirmektedir. Bu form kimi zaman benzerlikleri kimi zaman farklı durum ve eylemleri içerir. Lefebvre bu noktada kentin oluşumunu ütopyalar, izotopiler ve heterotopiler olmak üzere üçe ayırmıştır (Lefebvre, 2021: 125). İzotopiler aynı yerler denilen, mekanı birbirine yaklaştıran ve birbirlerini okuyabilen unsurlar olarak açıklanmıştır. İzotopiye örnek olarak Paris'in yöneticileri tarafından meydanlarda düzenlenen geniş ve boş caddeler, perspektiflerin açık olması ve büyük çizgiler olarak belirtilmiştir, yakın düzendir. Heterotopileri iç içe girmenin yanı sıra dışlanmış olan ötekileştirilmiş yerler olarak tanımlayan Lefebvre, izotopinin zıttı olarak uzak düzendir. Kentsel mekanı bir bütün olarak ele aldığımızda, kent mekanının kırsal alanları kaplaması sonucu altüst etmesi heterotopik karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca gecekondü gibi merkez dışında kenar mahalleleri heterotopi örneği olarak sunmuştur. (Lefebvre, 2021: 123).

Soja da Lefebvre'den etkilenecek mekan düşüncesini ele alarak eleştirel bir üçleme sunarak, bu üçlemeye triyalektik adını vermiştir. Fakat düşünce tarzı modernizmden ziyade postmodernizmle ilgilidir. Üçüncü mekan Lefebvre'nin mekan temsilleriyle ilişkilidir. (Johnson, 2016).

Şekil 3. 2. Soja'nın mekan triyalektiği ve heterotopya bağlantısı

Soja öncelikle, diyalektik düşünce hakim olup mekansallığın somut maddiliğine odaklanmıştır. Daha sonra mekanı postmodern düşünce içerisinde inceleyerek mekansallığı toplumsal, tarihsellik bağlamında ele almıştır. Soja'nın üçüncü mekanına giden yolda; birinci mekan nesnellğe ve malzemeye öncelik verme eğiliminde olan Lefebvre'nin maddileşmiş fiziksel mekanlarıyla örtüşür. İkinci mekan, bilginin söylemsel olarak üretildiği mekanlardır, kısmen düşünseldir. 'Res cogitas' denilen düşünce yoluyla maddi gerçekliğin bilgisine varılmasıdır. Bu mekan türünde içsel ve yerel yaklaşımlar hakimdir. Üçüncü mekan ise ötekinin/deneyimin mekanıdır. Üçüncü mekanda radikal bilinci oluşturmada insan yaşamı önemlidir dolayısıyla kesişen alanlar, kültürlerin örtüşen sınır bölgeleri melez alanlardır. Hami Babha, üçüncü mekan için kültürel yapının sınırlarına açılan direniş alanı demiştir (Soja, 1996).

Soja'nın üçüncü mekanı özgürleştirici ve politiktir. Foucault'nun öteki/diğer mekanları üçüncü mekana denk düşer. heterotopyanın oldukça eksik ve tutarsız olduğunu ifade eden Soja, heterotopya için 'birleştirici güçte mikro kozmik' ifadelerine yer vermiştir. Los Angeles kent meydanını heterotopya örneği olarak sunmuştur (Johnson, 2016).

Hetherington postmoderniteden çok modernite ile ilgilenmiştir. Dolayısıyla çağdaş olmaktan daha çok tarihsel bir yaklaşım izlemiş, 18. yüzyıl mekanlarıyla ilgilenmiştir. Mekan teorilerinin çoğu kültürel değişime, marjinalliğe ve sosyal düzene karşı direniş eylemlerine odaklanırken Hetherington 'Badlands of Modernity' kitabında sosyal düzene dikkat çekmektedir. Amacı modernite olarak toplumsal düzenin oluşturduğu muğlakları farklılıkları dikkate almayan statik toplum düzenini eleştirmek olmuştur (Hetherington, 1997: vii) Hetherington, bu eleştiri için modernitenin kötü/çorak toprakları olarak heterotopyaları ele almıştır. Heterotopyaları, alternatif toplumsal düzenin eyleme geçtiği yerler olarak görmektedir. Modernitenin oluşumuna giren bu yeni toplumsal düzen biçimlerinin mekansal oluşumu olarak ifade ettiği heterotopyalara Palais Royal, Mason Locaları, fabrikalar gibi örnekler sunmuştur. Modernitenin arada/öteki/farklı mekanıdır ve modern toplumsal düzenleme aslında hem toplumsal hem mekansal bir karaktere sahiptir ve heterotopiktir (Hetherington, 1997: viii).

Hetherington'un çalışması, mekansallığa ve onun iktidar meseleleriyle olan ilişkisine, toplum içerisinde marjinalize edilenlerin direniş eylemlerinin mekansallaşmasına dair düşüncelere yer vermektedir. Son zamanlardaki yaşam tarzı politikaların mekansallaşması sonucu oluşan, tüketim mekanı alışveriş merkezleri de önemlidir. Bu bağlamda Paris'te bulunan Palais Royal yapısı 18.yüzyıl burjuvazisini yansıtan, bahçe, kafeterya, tiyatro gibi sosyal alanlara sahip bir heterotopyadır ve modernite metaforu olarak sunulmaktadır. (Hetherington, 1997: 41-42).

Palais Royal'de toplumsal düzene karşı hegemonik direniş alanları başka mekanlar haline gelmiştir. Marjinal alan olarak da tanımlanan bu alanlarda insanlar alternatif düzen yaşamaya çalışmasıyla direniş göstererek başka erklerin de kendi vizyonlarını paylaşacağını ve farklılığı kabul edeceğini ummaktadırlar. Hetherington'un asıl kaygısı aslında direnişten ziyade sosyal düzen kaygısıdır. Alternatif düzen olarak ifade ettiği şey de bir tür farklılığın söz konusu olmasıdır (Hetherington, 1997: 7).

18. yüzyıl içerisinde Paris'teki Palais Royal'de bu düşünceler görülmektedir. Fransız Devrimi sırasındaki oluşum, o dönemin direniş ve ihlal alanlarından farklı olarak alternatif toplumsal düzen biçimini örneklemektedir. Yeni yöntemlerin denendiği laboratuvarları heterotopya olarak tanımlayan düşünür, Fransız Devrimi döneminin iktidarının ele geçirme arzusunun olmadığı ve burjuva sınıf kimliği, toplumu ve onun özgürleştirici ütöpik

hayallerinin dışında bir dizi yeni mekansallığı içeren kahvehaneler, bahçeler ve tiyatrolardan oluşmaktadır. Burjuva sınıfın yanında sıradan insanların da uğrak yeri olmuştur. Palais Royal'deki heterotopik farklılık kendisini bu mekanla benzer kılan eylemleriyle gerçekleştirilen bir farklılıktır (Hetherington, 1997: 53).

Resim 3.1. Palais Royal
(www.wikimedia.org)

Kentsel ve toplumsal güncel heterotopya düşüncelerinde, Stavrides karşımıza çıkmaktadır. Stavrides, 'Kentsel Heterotopya - Özgürleşme Mekanı Olarak Eşikler Kentine Doğru' olarak adlandırdığı kitabında, Foucault'nun heterotopyasının eşikler oluşturma durumundan bahsetmektedir. Ötekilik kavramı, kentteki özgürleşme mekanlarıdır. Ötekilik yerleri olarak tariflenen adacıklar, yalnızca toplumsal alanı içine almakla kalmaz toplumsal pratiklerin de şekillenmesinde önemli bir araçtır (Stavrides, 2016: 11).

Stavrides, eşik kavramına ötekiyi anlatmak için değinirken, özgürleşmeyi amaçlayan mekansal deneyimler olduğunu savunmuştur. Bu karakterdeki yerler ise heterotopyadır. Mekansal ve zamansal eşik deneyiminde birbirine zıt iki dünya arasındaki iletişim potansiyelleri ile üretilmektedir. Eşik tersyüz etmenin yanı sıra zıtlıkların buluşma alanıdır. Toplumsal düzenin sorgulandığı ve denetimin sağlandığı yerlerdir. Kentte bulunan farklı insanlar bu alanlarda karşılaşmakta ve melezleşme meydana getirmektedir. Eşikler, mekan ve zamandaki geçitlere ötekilikle kurulan ilişkiyle sağlamaktadır. Bu melez alanları Stavrides, heterotopik karakterde incelemektedir (Stavrides, 2016: 15-20).

Örnek olarak pasajlar eşik mekansallığına sahip karakterdedirler. Sokak ve dükkan arasında yer alan pasaj, özel ve kamusal alanlar içeren kentsel fantazmagoryalardır. Özel ve kamusal alanlar arasındaki eşikte özgürleştiren, modern yerleşme deneyimi sunulur. (Caygill, 1998 aktaran Stavrides, 2016: 100). Günümüz metropol kentleri süreksiz ve farklılaşmıştır. Adacıklar kenti olarak tanımlanan bugünün kent mekanı, birbirinden farklı mekansal kapa(t)malar, kentin geri kalanından kendini ayıran müşterekleştiren pratiklerle doludur. Eşik mekansallığı, içeri ve dışarıyı birbirine bağlar, bağlarken de ayıran ara mekanlar yaratır. İçerisi ile dışarısı arasında karşılaşma yeri sunarak farklılıkların yerleştirildiği ve karşılaştığı ortak bir zemin içermektedir (Stavrides, 2012 aktaran Stavrides, 2016: 216-217).

Resim 3.2. Sao Paulo, Brezilya – Sahne olarak berber dükkanı (Stavrides, 2016: 127)

Heterotopya toplumsallık/eylemsellik bağlamında incelemesine paralel olarak kamusal alan kavramı da önemli bir araç olmuştur. Kamusal alan kavramı birçok kuramcı tarafından ele alınmış disiplinlerarası bir kavram olup kamusal alanın incelenmesinde heterotopya ele alınmıştır. Foucault ise heterotopya kavramına değinmeden önce Ortaçağ mekanlarını kategorize etmede, kent alanı-kır alanı, dünyevi alan-uhrevi alan, aile alanı-sosyal alan, kültürel alan-faydalı alan gibi karşıtları ele almıştır (Foucault, 1988: 7).

Arendt, *The Human Condition*'da halkın özel/gizli (oikos) alanı ile politik 'görünüş alanı' (agora) arasında bölünmüş eski bir toplumu tasvir etmektedir. Özel ve kamusal yaşam arasındaki ayrım Arendt'in *Vita activa* terimini üç şekilde nitelendirmektedir: emek, çalışma ve eylem. Yunan düşüncesine göre yaşam gerekliliğinde emek oldukça önemlidir ve

saklanması gerekir, eylem ise aksine kamusal alanda yer alıp polisin tanımlayıcı yaşam biçimini oluşturur. Eylem, politik bir alanda insanların çoğulluğuna dayanan iyi bir yaşamın geliştirilmesine ve özgürlüğün inşasına yöneliktir. Çalışma ise, kamusal-özel alan arasında kalan ve belirsizliğe sahip kategoridedir. İnsan dünyasının fabrikasyonunu belirler fakat tekniğin ve maddi koşulların gereklilikleri ile sınırlıdır. Fakat ekonomi ile daha iç içe olan bu durum tam olarak kamusal alanı oluşturmamaktadır (Arendt, 1994: 17-23). Arendt, kamu alanını insanların uyum içinde hareket ettikleri alan şeklinde tariflemiştir. Kontrollü girişi olmayan, bireylerin özgür oldukları yerdir (Arendt, 1994: 74). Gurallar’ın vurgusuna göre “herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir(lik)” , ‘hepimiz için ortak olan bir dünya’dır (Gurallar, 2000).

Resim 3.3. Hipodamus Milet planı 1. Çarşılar, 2. Agora, 3. Kutsal Alanlar (Dehaene ve Cauter, 2008b: 89)

Arendt, kamusal alanı daha politik olarak görmektedir. Kamusal alanı ifade ederken yukarıdaki örnekte gördüğümüz gibi Antik Yunan dönemine dayandırmaktadır. Aristoteles’in düşünce sisteminden hareketle kamusal/özel alan ayrımının hane/siyasi şeklinde ifade ederek kent devletle ortaya çıktığını, özel/kamusal alan ayrımının antik kentlere dayanırken toplumsal olan alanın modernizmle meydana geldiğine değinmiştir. Aristoteles şehrin karelere bölünmesini icat eden Hippodamus’un teorilerini yorumlamıştır.

Bu ayrımı ortak toprak, özel toprak ve kutsal toprak olmak üzere kategorileştirmiştir (Dehaene ve Cauter, 2008b: 88).

Kutsal alandan, sosyal alana ve diğer alanları da içine alarak kapsayan bu üçlü temsil heterotopya teorisiyle benzer görülmektedir. Hippodamus'un ortaya attığı üçlünün üçüncü alanıdır. Bu üçüncü alan ne politik ne kamusal ne de özel alandır, daha çok kutsaldır. Foucault'nun diğer mekanları olarak heterotopyalar politik ve ekonomik olanın ötesindedir. Günümüz terminolojisinde üçüncü olarak tariflenen kutsal alana en yakın tanım kültürel alandır: sanat, spor ve eğlence alanı. "Gizli olanın özel alan ve kamusal alan arasındaki üçüncü alana gizli görünümün alanı, ne kamusal ne de özel alanda yeri olmayan her şeye yer açar, kutsal alandır." ifadeleriyle Cauter ve Dehane günümüz heterotopyalarının anlaşılır ve ifade edilir olduğunu söylemiştir (Dehaene ve Cauter, 2008b: 90-91). Üçüncü alana ait polis mekanları ikili karşıtlara uymaz ve kamusal-özel ve diğer alanlar özel-kamusal ikiliğinden bir çıkış yolu göstermektedir ve heterotopyayı mekanından daha çok zamanı ile daha kolay tanımlayabileceklerini ifade ederler. Bunun sonucunda ise heterotopya; korunan alanlar, dinlenme yerleri, sığınma alanları ve oyun alanları gibi gündelik deneyimde kesintiye uğratılan mekanlardır (Cordeiro ve Mello, 2019).

Dynosia şehrinde siyasi alanda uygulanan kurallar askıya alınmıştır. Sadece polis vatandaşı değil, diğer sömürgeleştirilmiş devletlerin büyükelçileri, kadınlar ve hatta köleler için bile festivallere katılmak özgür hale gelmiştir. Heterotopyaların birçoğu çıkar birliği anlamında toplumlara dayanır ve mülkiyeti paylaşmanın kolektif biçimlerini oluşturmaktadır. Bu yerlerin özel ya da kamusal konumu oldukça zayıftır. Özel kurallar geçerlidir (Dehaene ve Cauter, 2008b: 91). Küreselleşme ile birlikte üretimin değişmesi, emeğin metalaşmasıyla birlikte kamusal alan tanımı değişmiştir. Modern dünyada Arendt'in antik kent devletiyle kavramsallaştırdığı kamusal alan tanımı yok olmuştur (Arendt, 1994: 75).

Kamusal alan tanımı 1962 yılında Jürgen Habermas'ın 'Kamusallığın Yapısal Dönüşümü' kitabında, herkesçe erişilebilir olan, kamuoyunun oluşturulduğu, tüm ayrıcalıkların ortadan kaldırıldığı alandır. Fiziksel olarak cadde, sokak ve meydanları tariflerken, sembolik olarak kamusal düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlayan alandır. Kamusal alan basın özgürlüğü ve bireysel fikirleri açıklama alanıdır. İnsanlar burada karşıt düşünce ve fikirleri öğrenebilirler ayrıca insanlara özgürce düşünme ortamı sunulmaktadır. Habermas kamusal alanı tarihsel olarak incelerken Ortaçağ Avrupası'ndaki burjuva toplumuna değinmiştir. Bu toplumda özel

alan-kamusal alan ayrımı yapılmıştır fakat yöneticinin belirlediği ve özgür ol(a)mayan bir ortam için 'temsili kamusal alan' ifadesini kullanmıştır. Çünkü gerçek kamusal alanda gözetleme ve kontrol yoktur, fikirler özgürce ortaya konabilmektedir. Habermas'a göre, Ortaçağ Avrupası'nın temsili kamusalı, ideal kamusal alandan farklıdır. Burjuva kamusal alan dönüşüme uğrayarak liberal devlet kamusu ve sosyal devlet kamusu oluşmuştur. Emegın metalaşması, ailenin çöküşü ve iletişim kültürünün tüketim aracı haline gelmesi sonucu kamusal alan dönüşüme uğramıştır (Habermas, 2004: 95-99).

'Kamusal İnsanın Çöküşü' isimli kitabıyla kavramı açıklayan Sennet'e göre kamusal alan, maddi alandır: kentsel ve kentsel olmayan bir topluluğun içindedir. Meydan, cadde gibi somut yerler içerir ve kentin ruhudur. Demokrasinin oluştuğu ve insanlara yurttaşlık hissi veren özel bir alandır. Fakat kamusal alanlar devinimler sonucu bozulmaya ve anlamını yitirmeye başlamıştır. 60'lı yıllardan sonra sokak ve caddeler sadece geçiş alanı olmuş ve insanların birbirleriyle olan iletişimi yok olmaya yaklaşmıştır. Sennet'e göre kamusal alanda düzen aranmaz. Düzensizlik ve sıkışıklık insanları yön tayinine iter ve yavaşlatır. Böylece karşılaşmalar ve temaslar başlayarak insanlar arası iletişimin artmasını sağlar (Sennet, 2013: 55-70).

Kamusal alan, katılım kapsayış açısından dönemsel olarak çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bu dönüşüm sırasında çalışma kapsamındaki heterotopya kavramının kamusal alanın analizinde ele alındığı görülmektedir. Sokak, meydan ve cadde gibi kentsel mekanlar kamusal alanın mekansallaşmasında en net yerler iken kamusalılığın çeşitli ekonomik, teknolojik, politik gelişmeler sonucunda değişime uğrayarak tüketim odaklı mekanlar yeni sözde kamusalılık aracı haline gelmeye başlamıştır. Bu tüketim alanları avmler, outletler, süpermarketler, hiper marketler, zincir mağazalar tüketimin kamusal alanı olarak neoliberal dönem itibariyle hayatımıza dahil olmuştur. Foucault'nun heterotopik mekanları arasında daha çok kapatılma mekanları, festival alanları, müzeler, kütüphaneler gibi daha o döneme ait mimari kurgular yer almaktadır. Heterotopyayı kamusalılık anlamında pek fazla ele almamıştır. Bu anlamda dönemsel değişkenlik çok önemlidir. Güncel heterotopya düşünceleri daha çok kamusal alanları incelemeye yönelmiştir.

Kamusal alanın dönüşümü üzerine ortaya çıkan çağdaş kamusal alanın analizini inceleyenlerden biri de Kern'dir. Foucault'nun hastane, hapisane gibi klasik heterotopyalarından ziyade gündelik yaşam pratiklerinin içerisinde yer alan 'yaşam merkezi'

olarak adlandırılan tüketicinin gerçekleştiği alışveriş merkezlerini Tema Parkı Sokağı'nı heterotopik olarak ele almıştır. Alışveriş merkezleri, şehir plancıları ve mimarlar tarafından şehrin çeperlerinde konumlandırılmıştır, tıpkı Foucault'nun hastane ve hapisane gibi kurumların şehrin dışında yer aldığı gibidir. Kern, alışveriş merkezleri için kapalı kutu ve günümüzdeki ütopyaların gerçekleştirildiği fantazmagorik, güvenli sığınaklar olarak ifade etmiştir. Kamusal alanlar en çok cadde, meydan, sokak olduğu için alışveriş alanlarına entegre edilen sokak ve meydan kurgularıyla yaşam tarzı merkezleri heterotopya anlamında araştırılmaktadır. Halka açık ticari caddeler düşüncesiyle kentteki deneyimlerin sağlanması aracılığıyla tasarlanmıştır. Bu merkezleri toplumsal homojenliği sağladığı, özel güvenlik hizmetleri tarafından korunan, 'Disneyleşmiş' heterotopyalar olduğunu sunmaktadır. Bu mekanlar her ne kadar halka açık gibi görünse de temelde özel alanlar olup insanların gündelik yaşamlarına entegre edilmeye çalışılan mimari programlardır. (Kern, 2008).

Farklılığın heterotopyaları olarak kamusal alanları ele alan Cenzaati, kamusal alanın evrensel bir kamudan çok sürekli değişen kamular çokluğu etrafında eklemlendiğinin kabulü üçlü kaymaya sebep olur. İlk olarak, kamusal alan ve kimlik oluşumunun sıkı bir şekilde ilişkili olduğunu, zamanla ve yerle sınırlı olmadığını ileri sürmüştür. İkinci olarak, evrensel ve mekansal olmayan süreçlere ikincil bir destek olarak mekan arka planda olsa da, birden çok kamusal alan örneğinin tanınması kamusal alanların kamusal alanlar aracılığıyla üretiminin örtüştüğünü gösterir. Sonuncusu ise, yeni kimlik, ilgi ve ihtiyaçların üretildiği mekanlar, temsil mekanının geçiciliğini anlatmaktadır. Aynı fiziksel konum, onu işgal eden sosyal gruplara göre, farklı zamanlarda veya eş zamanlı olarak farklı mekansal anlamlar olabilir. Lefebvre'nin üçlü mekan anlayışının bir araya geldiği ve Foucault'nun birbiriyle uyumsuz mekanların yan yana gelmesinin gerçekleştiği yer olan heterotopyaların yüzleşmesidir. Kriz ve sapma heterotopyalarındaki gibi sabit yerleri barındırmaktan ziyade değişen popülasyonlarla birlikte değişen mekansallıkların çokluğuyla farklılığın heterotopyaları formüle edilebilir. Mekansal düzenlerin daha fazla parçasının aynı fiziksel düzlemde birarada olmasının fark edilmesi onları daha görünür hale getirmektedir (Cenzatti, 2008). Cenzatti'nin bakışına göre kamular arasında yüzleşme ve müzakere alanları olarak heterotopyalar, toplumsal üretimini kolaylaştırmak için mecazi ve maddi olarak zemini hazırlamaya yardımcı olabileceğini savunmaktadır.

Bu bölümde heterotopyanın toplumsallık, eylemsellik ve kamusal alan bağlamında analizi gerçekleştirilmiştir. Heterotopya günümüzde daha toplum ve eylem odaklı olarak analiz

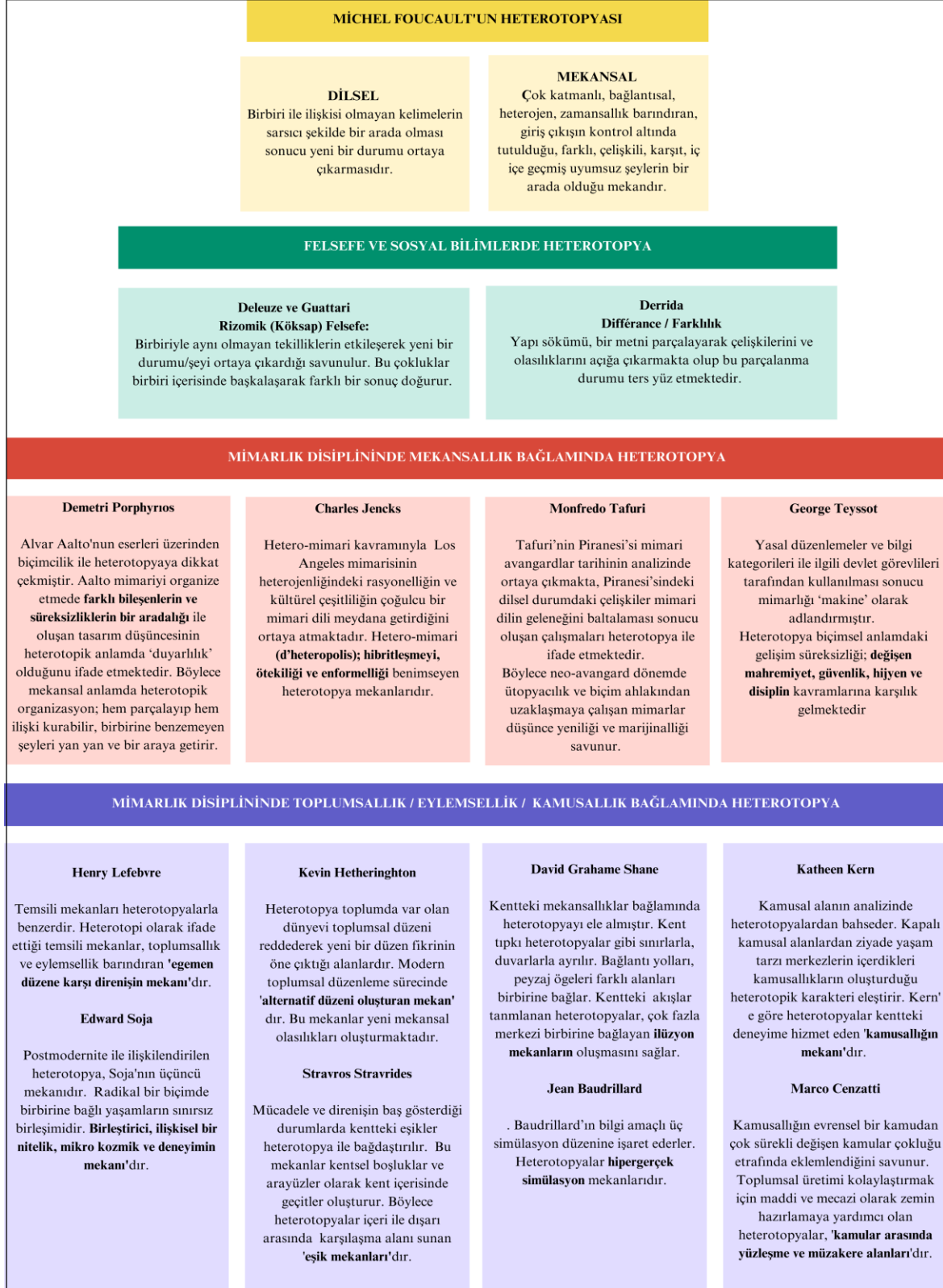
edildiği düşünülmektedir. Direniş, eylem, alternatif düzen, kamusal alanlar, eşik alanları heterotopyanın tarifinde kullanıldığı görülmektedir. Toplumsal olarak insanların merkezine alan bu heterotopya düşüncesi Foucault'nunkinden biraz uzaktır. Foucault daha mekansal ve güç bağlamında mimari kurguyla entegre ederken bu bölümde toplum odaklı dolayısıyla eylemlerin önem kazandığı, özgürleşme deneyimlerinin varlığı ön plandadır. Dolayısıyla bu okumalar sonucunda tez kapsamında ele alacağımız karma kullanımlı merkezlerin hem Foucault'nun ilkelerindeki heterojenlik, iç içelik, çok katmanlılık, kapatılan/gözetilen mekanların yanısıra Lefebvre'in toplumsal odaklı baktığı direniş mekanları, Hetherington'un alternatif bir düzenin yaratılmasını düşündüğü mekanlar, Soja'nın üçüncü mekanı da heterotopyayı günümüz güncel karma kullanım mantığını incelerken önem kazanmaktadır. Dolayısıyla ele aldığımız heterotopya okumaları sonucunda ilkeler hem Foucault kapsamında hem de diğer düşünürlerin fikirleri kapsamında tekrar şekillendirilmiştir. Bu yeniden okuma yönteminden elde ettiğimiz ilkeler, günümüz kamusal alan anlayışının değişip dönüştüğü yerler olan ve kentin yeni prestij mekanları olduğu için önem kazanan karma kullanımlı merkezlerin heterotopik karakterini incelemeye kavramsal çerçeve sunacaktır.

3.2. Heterotopik Mekan İlkelerinin Yeniden Kavramsallaştırılması

Heterotopyanın mekansallık, toplumsallık ve kamusal alan bağlamında sahip olduğu farklı düşünceler açıklanmıştır. Heterotopyaların savunucuları ve eleştiren kişiler kavramı bulundukları dönemle ilişkilendirerek örnekler sunmuştur. Yani yaşam tarzı politikaların mekana dönüşümü anlamında önemli bir örnek olmuştur. Heterotopya özünde mekansal bir kavramdır ve bilginin mekansallığının en temel örneklerinden birini sunmaktadır.

Bu bölümde kavramın mekansal, toplumsal, kamusal bağlamdaki anlamları günümüz değişen koşullarına, yaşam tarzına ve iktidar algısına göre yeniden çerçevelendirilmiştir. Böylece heterotopyanın mekansal bağlamdaki kavramları; bağlantısal olması, ilüzyon oluşturmalarıdır. Toplumsal, eylemsel ve kamusal alan bağlamında ise alternatif düzenin mekansallığı sonucu çeşitli olasılıkları içerisinde barındırması, eşik mekanlarının potansiyelleri ve disiplinin günümüzdeki dönüşümü ile kontrol ve gözetim mekanlarının evrilmesi heterotopyanın yeniden çerçevelendirilmesiyle oluşan ilkelerdir. Çalışma kapsamında, günümüz Ankara'sının kent imajını önemli derecede etkileyen, ekonomi politikalarının ve teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan karma kullanımlı merkezlerin;

Ankara’da ortaya çıkışı ve gelişim süreçlerini anlamada ve bu merkezlerin heterotopik karakterini analiz etmede heterotopyanın kavramsal bir araç olması amaçlanmaktadır.

Şekil 3. 3. Heterotopya hakkında infografik (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

3.2.1. Bağlantısallık ve heterojenlik

Mekan, tarihi boyunca farklı toplumlarda farklı işlevlerde ortaya çıkmaktadır. Kentte yer alan örüntülerin bir aradalığı gibi mekansal bağlantısallıklar içermektedir. Böylece farklı kültürdeki insanları ve bireyleri bir araya getirmektedir. Heterotopyanın ilişkisel uzamı yalnızca devlet gücü ve piyasa mantığı tarafından tesis edilmemekte, aynı zamanda düzenli kullanıcılarının çıkarları, amaçları ve arzularıyla da komünleşmektedir. Karşı davranışlar bu mekanlarda sunularak, farklı kullanımları, dolaşımları ve biçimleri hareketlendirerek öteki mekansal deneyime teşvik etmesiyle yeni alanların üretimi canlı tutulmaktadır (Cordeiro ve Mello, 2019).

Ara ara kopukluklar yaşansa da heterotopya ile bağlar tekrar kurulabilmektedir. Heterotopyalara kimlik kazandıran durum da bu bağlantılar ve çokluklardır. Tanımlanan çokluklar Foucault'nun heterotopya fikrindeki gibi birbiriyle uyumsuz ve karşıt durumları ve mekanları bir araya getirmektedir. 21. yüzyılla birlikte heterojenliğin, kaotikliğin ve hibritleşmenin çoğalarak kentleri sarmaladığı görülmektedir. Kent düzeninde antik kent düzenindeki tek merkezi alan yavaş yavaş kendini çoklu merkezlere dönüştürmüştür. Kent artık çoklu merkezlerin türediği ve çevresinde de bu merkezlerle birlikte farklı mekansallıkların ve kamusalılıkların türemesine sebep olmuştur. Bu bağlantısallık günümüz heterotopyasının mekansal bağlamda en güçlü yönlerinden biri olarak sunulabilir. Çoklu durumların biraradalığı ve heterojenliği bağlantılar oluşturarak çeşitli mekansal potansiyeller barındırmakta ve bireylerin kent içerisindeki hareketleri de bu durumu etkilemektedir.

3.2.2. Eşik mekansallığı

Heterotopyalar yan yana getirilmeler, iç içe geçmeler sonucu mekansal ilişkiler barındırır. Bu ilişkiler ve sınırlar eşikleri var ederek geçiş bölgelerini inşa etmektedir. Geçiş bölgeleri ise öteki/farklı ile karşılaşma potansiyelini barındırmaktadır. Karşılaşma alanları, etkileşimi meydana getirerek heterotopyalara arayüz olma özelliği kazandırmaktadır. Bu eşiklerde çok yönlü olasılık ve potansiyeller yer almaktadır. Bu ilkenin şekillenmesi mekansallıktan öte toplumsallıkla daha çok bağlantılıdır. Aynı zamanda bu eşikler heterotopik karakteri sunmakla heterojenliği de beraberinde getirirler. Mekansal bağlamda incelediğimiz zaman çeşitli mimari programları içermenin yanı sıra toplumsal anlamda farklı eylemleri de bir

arada bulundurur. Bu heterojenlikler çeşitli eşik alanlarını oluşturmaktadır. Stavrides (2016), günümüz kent mekanı içerisinde farklı mekansal adacıkların olduğunu ve bu adacıkların eşik alanları yaratarak içeri ile dışarıyı birbirine bağlamakta olup böylece farklılıkların sunulduğu ortak bir zemin içerdiğini ifade etmiştir.

3.2.3. Gözetim ve kontrol edilebilirlik

Heterotopyaların toplumsal ve kamusal bağlamda bir diğer en belirgin özelliği kapatma pratiklerine sahip olmasıdır. Panoptikon bunun en ilkel örneğidir. Modernite döneminde, iktidar tarafından bireyleri kategorize etme ve sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmada düzensiz ve farklı olanlar disiplin altına alınıp kapatılmıştır. Fakat günümüzde kapatılma ve ayrıştırma kamusal alanlara doğru yönelmiştir. Kamusalığa sızan gözetlenme ve kontrol edilme durumu kamusal alan mantığını tersine çevirmekte, altüst etmektedir. Çünkü herkesin her şeyi özgürce yapması gereken yer olan kamusal alan gözetim ve denetimle git gide ehlileştirilmektedir. Böylece ehlileştirilmiş kamusal alanlar meydana gelmektedir. Kapatılmada öne çıkan şey heterotopyanın gözetim ve kontrol edilebilirliğinin sağlanmasıdır.

İlkel döneme ait kapatılmada, anormallikler içeren ve toplumun düzenini bozan bireyler iktidar tarafından kontrol alınmaya çalışılmıştır. Foucault'nun hapisane, hastane, akıl hastane örneklerindeki kapatılmanın aksine günümüzdeki kapanma pratiklerinin kamusal alanlara sızdığını gösteren durum güvenlik, bariyerler, güvenli geçiş bölgeleri yaratma arzusudur. Günümüzde kapatılma pratikleri düzen dışı bireylerin bir mekana kapatılması olarak değil kent mekanlarının seçici geçirgen hale gelmesiyle sağlanmaktadır. Düzen ve disiplin, yaşam tarzının ve iktidar aygıtının insanları kontrol etme biçimini değiştirerek güvenlik kamerası gibi bireylerin göremediği gözlerin onları izlemesi ile daha görünmez kılınmıştır. Bu gözetim, insanları belli kurallar çerçevesinde yaşamaya yöneltmektedir. Yani iktidarın panoptik mekanlarda liderliği tıpkı ilkel örneklerdeki gibi günümüz kentinde farklı gösterim biçimleriyle devam ederek kamusal alanlara sızmaktadır. Bu mekanlar yeni nesil heterotopyaların yeniden çerçevelendirilmesinde ele alınmaktadır.

3.2.4. Alternatif düzenin mekansallığı ya da mekansal olasılık

Toplumsal bağlamda incelenen heterotopya kavramına eklenecek bir diğer kavram ise alternatif düzen meselesidir. Heterotopyalarda alternatif bir düzen oluşturularak mekansal olasılıkların çeşitleri artırılmaktadır. Heterotopyalar ütopyalardaki gibi tek bir düzene sahip değildir. Yeni düzen anlayışı sayesinde mekansal anlamda olasılıklarını artırmaktadır. Bu olasılıklar hem mekanlar arası ilişkileri hem de eylemlerin sonucudur. Bu tarz ilişkiler farklılık ve ötekiliği oluşturarak olasılıkları meydana getirmektedir.

İktidar ilişkileri ve bu ilişkiler sonucu ortaya çıkan iktidar politikaları heterotopyayı da şekillendirmektedir. Böylece heterotopik karakterin eylemsel ve toplumsal bağlamdaki ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Bu eylemlerin mekana yüklenmesiyle çoklu/farklı anlamlar ötekiliğin, kültürel direnişin, marjinalliğin, alternatif kimliğin oluşumları olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla heterotopyalar, marjinalize eylemlerin alternatif toplumsal düzene sahip mekanlardır.

3.2.5. İlüzyonun mekansallığı

Mekansallık ve toplumsallık arasında kalan, yeniden çerçevelendirilen son ilke ise heterotopyaların 21. yüzyılın ilüzyonları olmasıdır. Kapitalizm ve küreselleşme sonucu tüketim kültürü oldukça artmış ve son zamanlarda dijitalliğe doğru da evrilmiştir. İletişim ve bilgi çağı olması sonucu ortaya çıkan ağ toplumunun da simgesi olarak ifade edilmektedir.

Davranışların moda göre hızla değiştiği dijital ve tüketim çağında, pazarlar, dünya fuarları, oyun salonları ve markalaşmış büyük mağazalar üretimin sunulduğu vitrinler olmakla birlikte heterotopyanın bir yanılsamasını sunmaktadır. Bu vitrinlerin reklamlarıyla beslenen, arzu nesnesi haline gelen tüketim çılgınlığı sosyal ayrışmaları da beraberinde getirerek üst gelir ya da burjuvazi olarak tanımlayacağımız grubu alt gelir grubundan ayırarak kendi dünyasını yaratarak kendi fantazmagorisini meydana getirmektedir (Shane, 2008).

Tüketimin yaygınlaşmasına yönelik medya kültürünün ve bilişimin ilerlemesi kentsel parçaların dünyasını birbirine yaklaştırması sonucunda insanları da birbirine bağlamıştır. Bedenin ve sosyal yaşamın tek bir mekan içerisinde bütünleşmesi tıpkı bir simülasyon gibi

gerçekliği yok ederek, ilüzyonu mekansallıkta oluşturmaktadır (Baudrillard, 2011). Baudrillard'ın simülarkları gibi popüler kültür ve medyanın yarattığı semboller aracılığıyla algılanan gerçeklik değişime uğramış ve kent mekanını etkilemiştir. Böylece yeniden çerçevelendirilen ilüzyon heterotopyasındaki gibi bedenin ve sosyal yaşamın birbiriyle uyumlu ya da uyumsuz tüm işlevleri bütünleştirici ve tek bir mekan-zaman içerisinde hipergerçekliğe ulaştırması 21. yüzyılın mekansal pratikleri arasındadır.

Bu bölümde heterotopya ilkeleri mimarlık disiplini etrafında yeniden çerçevelendirilmiştir. Aşağıdaki kolajda, çalışma boyunca anlatılan mekansal, toplumsal ve kamusal bağlamda heterotopyanın sunduğu ilişkileri görülmektedir. Heterotopya özünde bağlantısal, gözetim ve kontrol altında tutulabilen, heterojen, eşik mekanları olan ve alternatif düzene sahip olan ilüzyon mekanlarıdır. Bu kavramlar, tüketimin prestij mekanları olarak tanımlanan ve günümüzün kamusallığını yansıtan karma kullanımlı merkezleri analiz etmede önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Resim 3.4. Heterotopya ve Ankara'da seçilen karma kullanımlı merkezler
(Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Heterotopya, farklı zaman ve mekanlara sahip çok katmanlı bir anlama sahiptir. Kriz ve sapma halinde olması, karşıt olması, çok katmanlı olması, içerisinde farklı zamanları barındırması, geçici olması, ilüzyon olması, kapanıp açılma özelliğine sahip olması gibi birçok farklı anlamları içerisinde barındırmaktadır. Bu bölümde de kavramların yeniden

okunmasıyla birlikte diyagramda oluşturulan ilkelerle, günümüz kentlerinde ortaya çıkan, kente eklemlenen ve kent gibi davranışlar sergileyen karma kullanımlı merkezler ele alınacaktır. Ankara kentinin prestij mekanları olarak geçen ve gelişimine katkı sunan bu merkezler Armada, Next Level, Tepe Prime, Maida ve Mahall Ankara yapılarıdır. Bu merkezler kavramlarla birlikte kent ölçeğinden yapı ölçeğine doğru mekansal ve toplumsal anlamda değerlendirilecektir.

4. HETEROTOPIK MEKANLAR OLARAK ANKARA'DAKİ KARMA KULLANIMLI MERKEZLER

Çalışmanın dördüncü bölümünde, neoliberalleşme politikaları sonucunda büyük kentlerde ortaya çıkan karma kullanımlı merkezlerin geçmişten günümüze oluşum süreci anlatılmaktadır. Tez kapsamında Ankara kentinde 2000'li yıllardan sonra aktif şekilde kullanımı artan ve kentin batı koridorundaki en temel akslarından biri, Eskişehir Yolu ele alınmaktadır.

Küreselleşme ve neoliberal politikalarla değişen kentleşme sonucunda Eskişehir Yolu'nda oluşan çeşitli kamu yapıları, hastaneler, kültür merkezleri, siyasi parti binaları, alışveriş merkezleri ve karma kullanımlı merkezler oluşmuştur. Farklı mimari programlarla örüntülenen aksın üzerinden seçilen beş karma kullanımlı merkez; Armada, Next Level, Tepe Prime, Maidan ve Mahall Ankara yeniden kavramsallaştırılan heterotopya ilkeleri üzerinden mekansallıkları ve kamusalılıkları analitik bir çalışma şeklinde incelenecektir.

4.1. Karma Kullanımlı Merkezlerin Oluşum Süreci

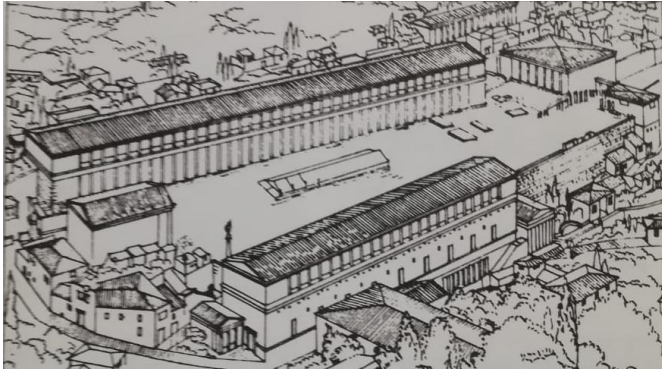
Karma kullanımlı gelişme, muğlak ve çok yönlüdür. Kavram özünde yerleşimlerin iç dokusudur. Bir yerleşimin dokusu, karakterinin ve kalitesinin ana belirleyicisidir ve temel özellikleri, yolların, sokakların ve patikaların düzeninden türetilen yoğunluk ve geçirgenliktir (Rowley, 1996). Karma kullanım geliştirme kitabında kavramın anlamı şu şekilde karakterize edilmiştir:

- Üç veya daha fazla önemli gelir getirici(perakende/eğlence, ofis, konut, otel veya kentsel/kültürel rekreasyon gibi) kullanım
- Kullanım tipini ve ölçeğini, izin verilen yoğunlukları şart koşarak tutarlı bir plana uygun geliştirme sağlaması
- Kesintisiz yaya bağlantıları da dahil olmak üzere, proje bileşenlerinin önemli ölçüde fiziksel ve işlevsel entegrasyonudur.

Açıklamadan da anlaşıldığı gibi karma kullanımlı geliştirmeler en az üç kullanımı barındırmalıdır (Schwanke, 2003: 4-5). Mimarlık literatüründe 'karma kullanım' kavramı ise, kentlerdeki sosyal yaşamın yaratılmasıyla ilgili kentsel tasarım ve planlama yaklaşımı

olan birçok yapı formunun bir arada yeni bir mekan tanımlamasıdır. Aynı bölgede farklı kullanımları bir araya getiren, fiziksel ve işlevsel olarak birleştiren bir cadde, bir kentsel blok ya da bir binanın geliştirilmesiyle oluşmuştur (Penn ve Narveaz, 2016). Karma kullanım, yeni bir mimarlık tipolojisi gibi görünse de aslında özünde insanlık tarihine dayanmaktadır. Antik çağlara kadar uzanan karma kullanım modeli, korunma amaçlı çevresi surlarla çevrili merkezi alan içerisinde tüm programların bir araya gelmesidir. Ortaya çıkan bu durum karma kullanım mantığının, doğal yaşam biçimini temel aldığını göstermektedir.

Kentsel kullanım olan barınma, çalışma, ticaret alanlarının bir arada olması mümkün ve giderek daha da gereklidir. Bu yeni konsept, yoğunluk, çoklu kullanım, sosyal ve kültürel çeşitliliği vurgulayarak Avrupa kentinin eski, geleneksel yaşamını model olarak almaktadır (Rowley, 1996). Çoklu kullanımın tek bir yapı içerisinde sunulduğu yapısal anlamda karma kullanım mantığını, erken dönemde Yunan Agoraları ve Roma Hamamları'nda görmek mümkündür. Pazar yerleri, aktivite alanları ve eğlencenin yanı sıra bu merkezlerde kamusal tartışmalar oluşturarak halk için sosyal ve politik bir forum yaratmaktadır. Yani Antik Yunan kentlerinin merkezi olarak Agora yapıları içerdiği boşlukla halkı bir araya getirerek herkesin tartıştığı bir ortam sunmaktadır (Zeidler, 1985: 11)

Resim 4.1. Atina Agorası (Zeidler, 1985: 11)

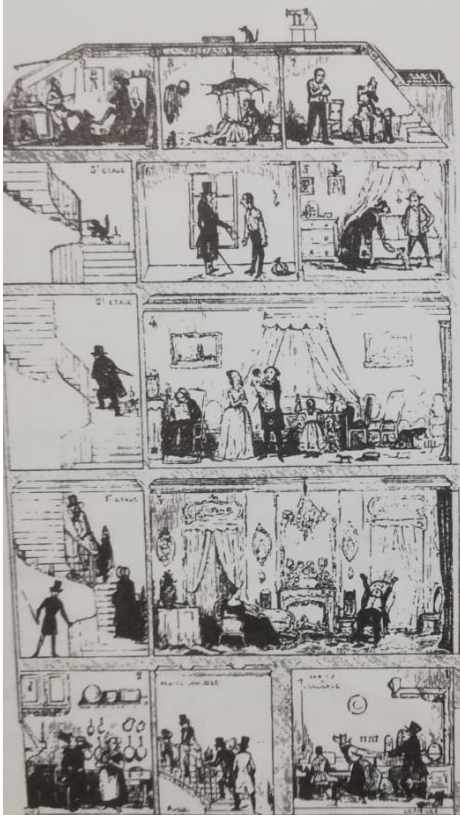
Bu yapılar simetrik planda kütüphane, tiyatrolar, konferans salonları, spor salonları ve yemek alanları gibi birçok kullanımı içerisinde barındırmaktadır. Roma ve Yunan toplumlarında çalışma işlevi tam gün olmamakla birlikte tüketim odaklı da değildir. Kamusal yaşama ve vatandaş olma ruhu toplumca önemsendiği için çok amaçlı bu tarz insanları birleştirici unsura sahip yapılar hem fiziksel hem de toplumsal semboller olarak görülmüş olup halk tarafından önemsenmiştir (Zeidler, 1985: 11).

Ortaçağ şehirlerinde ise, dini ve ticari hayat, kamusal yaşamdan daha ön plandadır. Dolayısıyla çok kullanımlı işlevler bu kentlerde Roma ve Yunan toplumlarına göre daha küçük binalarla karşılanmıştır. Ortaçağ kentlerinin çevresinin surlarla çevrili olması alanı kısıtladığı için yönetim kullanımları sınırlandırmış böylece herkes ticari faaliyet gösterdiği mekanın üst katında konaklamaya başlamıştır. Konutların ve çalışma alanlarının bir arada olması, üretimin barınma alanı içerisinde gerçekleşmesi ve atölyelerle iş alanının aynı yer içerisinde olması karma kullanımların farklı kombinasyonlarıdır. Ortaçağ kentlerinde bu tekil yapı ya da çoklu yapı grupları form ve işlev birlikteliğinin farklı varyasyonları ile Ortaçağ kasabasına farklı formlarla katkıda bulunmuştur (Zeidler, 1985: 11).

Resim 4.2. Rothenburg'u çevreleyen kent duvarı (Zeidler, 1985: 11)

Ortaçağ kentlerinin yoğun yapı içermesi sonucu surlarla çevrili kent yetersiz kalmıştır. Böylece kent, sınırlarını büyötmeye başlamıştır. Konutlar ticari faaliyetlerle birlikte kentin çeperlerine taşınmış ve banliyöler oluşmuştur. Ortaçağ'ın yoğun ve hareketsiz toplumunda kent merkezinde çalışma alanları bulunurken sosyal düzenlemelerdeki değişiklik sonucunda yapı kullanımı da değişmiştir. Sanayi devriminden önce bu düzenlemeler yetmeyip nüfusun ve yoğunluğun artması sonucu konut dokusunda yığılmalar ve üst üste binmeler gerçekleşmiştir. Knetin zemininden beslenen alan ticari olmakla birlikte üst katlarında konut alanları yer almıştır. 1800'lü yıllarda Paris'te bazı apartmanlar bu şekilde inşa edilmiştir (Zeidler, 1985: 11-12).

Resim 4.3. Paris’te apartman kesiti (Zeidler, 1985: 12)

Paris’te pasajların oluşumu da karma kullanımlı merkezlerin devamı niteliğindedir. Pasajlar ise mevcut binaları bir araya getirerek kent dokusuna örülmektedir. Mağazalar, hafif sanayi alanları, restoranlar, gece kulüpleri, kafeler ve müzeler zemin katta, konutlar ya da çalışma alanları üst katta yer almaktadır. Burjuvaziyi temsil etmişlerdir ve kentsel bağlamda sınırlı olmasıyla birlikte kent için çeşitli olasılıklar barındırmaktadır Dolayısıyla kentsel ölçekte endüstri devrimi öncesi en önemli karma kullanımlı merkez örneklerini pasajlar oluşturmaktadırlar (Zeidler, 1985: 12).

Endüstri devrimi öncesinde insanlar tarım ve hayvancılıkla uğraştığı için kent düzeninde işlevsel bir ayrışma olmamakla birlikte çalışma, barınma, ibadet, eğlenme alanları kent surları içerisinde yer almıştır. Zaman ilerledikçe yönetim, ekonomik ve sosyal durumların değişmesi sonucu kentler büyümüştür. Kent yaşamında, farklı kullanımların birbirleriyle olan ilişkileri gelişmiştir. Yönetimsel durumların değişmesiyle birlikte kentlerdeki sosyal ve ekonomik faktörler de değişmeye başlamıştır. Konutlarda üretim gerçekleşmiş dolayısıyla kent merkezi konut, ticaret, yönetim alanlarından oluşmuştur (Altuğ, 1992).

Sanayi devrimi ile kentlerin şekli oldukça değişmiştir. Makineleşme sonucu çalışma sistemi değişmiş; makineleşme ile fabrikalar, ülkeyi kente bağlayan demiryollarının yapılması sonucu sanayileşmiş kentlere insanların yoğun göçü başlamıştır (Zeidler, 1985: 12). Sanayi devrimi öncesinde zaman-mekan kavramı daha esnek ve belirli kalıplar içerisinde değilken sanayileşme sonrasında iş ve boş zaman kavramı oluşarak zaman belirli dilimlere ayrılmıştır. Nüfusun demografik olarak artması sonucu sosyal düzenlemeler ve mekansal değişimler gerçekleşmiştir. Mimari yansıması olarak işçi blokları tipolojisi meydana gelmiştir. Kent merkezinde yoğunlaşan ve git gide büyüyen çalışma alanlarına işçi blokları yetersiz kalarak kentin çeperlerinde banliyö oluşumu iyice kendini göstermiştir. Böylece konut ve iş arasındaki kullanım ortaklığının sonlanmasıyla karma kullanımdan uzaklaşmıştır (Altuğ, 1992).

Endüstriyelleşme ile şehirlerin git gide büyümesi iş ve konut bölgesinin ayrışması sonucunda teorisyenler bölgeleme kavramını ortaya atmıştır. Bölgelemenin amacı, kenti işlevlere göre ayırarak her kullanım için belirli bir bölge oluşturmaktır. Bu fikir sonucunda iş ve ev arasındaki mesafe ve otomobil kullanım oranı oldukça artmış beraberinde kirlilik, altyapı gibi sorunları getirmiştir (Altuğ, 1992). Bölgeleme fikrinin 1950'lere kadar varlığını sürdürmesi sonucu, gündüz saatlerinde iş merkezleri yoğunluk gösterirken, gece saatlerinde herkes konut bölgelerine giderek çalışma alanının terkedilmesi sonucu tekinsiz bölgeler oluşmuştur. Böylece bölgelemenin getirdiği olumsuz etkenler ortaya çıkmıştır (Bilgin, 2006).

Amerika ve Avrupa ülkeleri, büyümenin getirdiği bazı kentsel sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Şehirlerde sanayileşme ile cehalet, suç, alkolizm, delilik gibi sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. Bazı eleştirmenler kentleri fiziksel ve ahlaki olarak çürüten ortamlar olarak ifade etmiştir. Kapitalizmin alternatiflerine dayanan idealize edilmiş topluluklar kentte çeşitli sorunlar çıkarmaya başlamıştır. Robert Owen, Charles Fourier ve Saint Simon gibi insanlar topluluklar için belirlenmiş ve her şeyi yöneten kurallar, sosyal mesele olarak mülk sahipliği, daha özel bina ve yol genişlikleri, ağaçlandırma gibi planlamaya dair detaylar söylemlerinde yer almıştır. Ütopyacılıkta izole edilmiş topluluklar bir aradayken kent hayatında kaos olmamıştır. Sanayileşen kentte insan sayısının yoğunluğu kent yaşam modelini değiştirmekle birlikte toplumsal hastalıklara da sebep olmuştur. Bu topluluğun kısıtlanması ve izole edilmesi sonucu kent sosyal ve fiziksel olarak yönetilebilir olacağı düşünülmüştür. Ayrıca ütopya düşüncelerinde sosyal çevreyi azaltmanın bir yolu da

kullanımların bölgelere ayrılması fikridir. Topluluklar incelenip parçaları tasnif edilerek potansiyeldeki çatışmalardan uzaklaştırılarak ayrılmıştır. Çok kullanımlı merkezler ise çeşitli faaliyetleri bir araya getirmesi bölgeselleşme fikrine aykırı olmuştur (Zeidler, 1985: 13).

Bu gelişmeler sonucunda, karma kullanımlı merkez kavramı, 24 saat kullanılabilen yapı önerisi olarak tekrar gündeme gelmiştir. Entegre arazi yöntemi; iş, konut, alışveriş alanlarının tek bir parselde kurgulanarak birçok kullanımı bir araya getirme düşüncesiyle ev iş arasındaki mesafenin azaltılarak; otopark sorunu, kirlilik, altyapı yetersizliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır. Kapitalizmin ürünü olan karma kullanımlı merkezlerde, iş merkezleri, konut ve alışveriş alanlarının birleşmesi sonucu kentin; prestiji yüksek, gücün, sermayenin ve emeğin göstergesi mekanlar oluşmuştur. İş alanlarına yakın bu merkezlerde yer alan konutların bazıları otel niteliğinde konut işlev görmüştür. Ek olarak spor alanı, eğlence alanları da entegre edilerek kente çalışmak için gelen farklı statülere sahip kişilerce kullanılmıştır. Böylece insanlar arasında sosyal tabanlı sınıfsal bir ayrışma oluşmuştur (Bilgin, 2006).

1960'lı yıllara kadar üretim ve sanayinin yoğun olduğu dönem tamamlanmıştır. Kapitalizmle birlikte üretim merkezli söylemler yerine tüketim merkezli söylemler artarak ekonomi tabanlı bu toplumsal değişimde, Fordist olarak tanımlanan, bant üretimi yerine esnek üretim modeli uygulanmıştır. Esnek üretim modeli, tüketime göre davranan, belli bir müşteri kitlesine göre hitap eden ve ona göre üretim yapan sistemdir (Şengül, 2001). Böylece sosyal tabanlı ayrışmaların oluşumu derin bir şekilde kentlerde kendini göstermeye başlamıştır. Kapitalizmle birlikte üretimden tüketime kayarak paranın sermayedeki dolaşım süresinin kısılması amaçlanmış olup tüketim toplumu oluşmaya başlamıştır. Toplumsal odaklı tüketim merkezleri olan alışveriş merkezleri önem kazanmıştır (Yırtıcı, 2009).

Alışveriş merkezleri de karma kullanımın gelişiminde önemli rol almıştır. İçerik dönük mekan kurgusu olan tipoloji, tüketim pratiklerinin değişmesi sonucu oluşan 'kapalı kutu' alışveriş merkezleri olarak kent mekanında yer alarak yalıtılmış kent adacıkları oluşturmuşlardır. Böylece kenti parçalayan kentsel parçalar yaratmaları açısından eleştirilmişlerdir (MacLeod ve Ward, 2002).

1970’li yılların yarısından sonra tüm dünyayı etkileyen neoliberalizm, kapitalist küreselleşmenin yeni formu niteliğinde olup sermayenin dolaşımındaki dengeyi sağlamak için kent mekanında değişime sebep olmuştur. Kentlerde hızla artan nüfusla altyapı yetersizleşerek kent mekanını etkilemiş, büyük kentsel projelere eğilim ve kentsel dönüşümler yapılmaya başlanmıştır. Bu projeler ayrımcı bir yaklaşımla toplumun belli bir bölümüne hitap etse de tüm kentin ve dolayısıyla toplumun gündelik hayatını etkilemektedir (Kırbaş, 2017). Bu eğilim sonucunda metropoller önem kazanmış, karma kullanımlı merkezler de büyük kentsel projelere eğilimin artmasıyla 1980 ve 1990’lı yıllarda metropollerde sayıları hızla çoğalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerinde özellikle bu karma yapılara, tüketim kültürünün de iyice artmasıyla birlikte eğlence alanları, süper hipermarketler, outletler ve özellikle fast food restoranlar zinciri eklenmiştir. Böylece karma kullanımlı merkezlerin de tüketim tabanlı merkezler olduğu savunulmaktadır (Yüksel, 2010).

Kentsel projelerin hızlanmasıyla sosyal tabanda ayrışma iyice kendini göstermeye başlamıştır. Lofman ve Nevin’e göre, hegemonyanın niteliği olarak tanımlanan mimari kurgular, 1990’lı yıllarda prestij projeler haline gelerek arazi değerlerini artırmış ve kentsel yapıdaki sosyal, ekonomik ve fiziksel güçlenmesini sağlamıştır. Kentte kullanılmayan alanlara yönelik bu gelişim sonucunda alışveriş merkezleri, spor kompleksleri, kongre merkezleri ve karma kullanımlı yaşam merkezi önerileri getirilerek prestij projeler olmuştur (Loftman ve Nevin 1995). Böylece karma kullanımlı merkezler sosyal mekansal kalitenin arandığı alanlar haline gelmektedir.

Bölgeselleşme ve ayrışmayı önlemek adına 2000’li yıllarla birlikte yapılan büyük mega projelerin konumlandırılması devlet tarafından parçalara ayrılarak kent düzleminde paylaştırılmıştır. Karma kullanımlı merkezlere sokak, meydan ve cadde gibi kamusal mekanlar dahil edilerek çok yönlü eylemlerin gerekliliğine dair fikirler ortaya atılmıştır (Bakır, 2013). Karma kullanımlı merkezlerde artık kamuya açık mekanlar daha fazla yer alması insan yoğunluğunun tüketimi tetiklemesi ve aynı zamanda kullanımlar arası bağlantıyı sağlamaktadır.

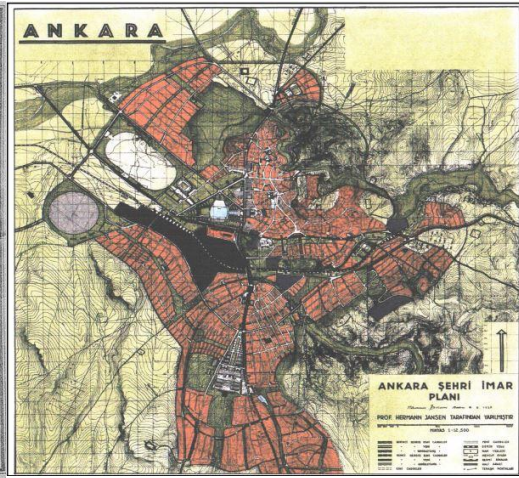
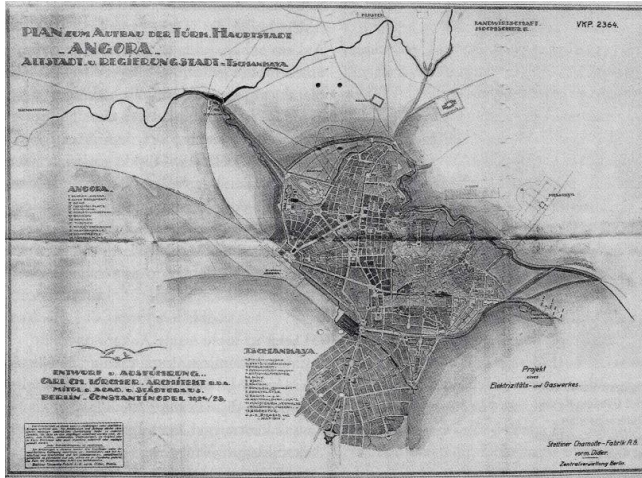
Karma kullanımlı merkezlerin gelişim tarihine baktığımızda, temeli erken dönem kent devletlerinin oluşumundaki karma kullanım mantığına dayanmaktadır. Kentlerin ortaya çıkışı ve kentlilerin bir arada yaşama isteği sonucu barınma, alışveriş, eğlence, eğitim, din

gibi birçok kullanım şehrin katı çeperleri içerisinde kurgulanmıştır. Endüstrileşme ve teknolojiyle birlikte modern kent hayatına geçilmesi kent ve kentli düzenini değiştirerek bölgesel ayırım modelini ortaya çıkarmıştır. Çalışma alanları, yaşama alanları gibi bölgelere ayrılan kentleşme birçok olumsuz etkiyi beraberinde getirdiği için 1970’li yıllarda modern karma kullanımlı merkez alternatifi geliştirilmiştir. Neoliberalleşme ile birlikte tüketim mekanları artarak alışveriş merkezlerine entegre konut alanları ve iş merkezlerinin birlikte olduğu mimari kurguların sayısı oldukça artmıştır. İş merkezine yakın olan konutlar özellikle prestij projeler haline gelerek hipermarket süpermarket gibi alışveriş zincirleriyle desteklenmiştir. Son yıllardan günümüze doğru ise karma kullanımlı projeler büyük kentsel projeler haline gelerek çoğalmışlardır. Mega projelere son yıllarda tüketim ve iş alanları dışında kamusal alanlar diyebileceğimiz cadde, sokak ve meydan yapıları entegre edilerek sosyal ayrışma yok edilmeye ve mekanlar arası bağlantı güçlendirilmeye çalışıldığı iddia edilmektedir.

4.2. Ankara’daki Karma Kullanımlı Merkez Örneklerini Heterotopya Kavramı ile Yeniden Okumak

Neoliberalleşme sonucu sayıları artan karma kullanımlı merkezler Türkiye’de de kurgulanmaya başlamıştır. Ekonomik politikalar ve küreselleşme, toplumsal değişimin yanında mekansal dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. 1980 yıllarında Türkiye imar durumları ve kent planlamaları hakkında gelişmeler olmuştur. Sermayenin gelişiminin ve tüketimin artması sonucunda; kentte alışveriş merkezleri, toplu konutlar, güvenli siteler, ve mega karma kullanımlı merkezler bu politikaların sonuç ürünleridir. Özellikle çoklu fonksiyonlu yapıların inşası; sinema, alışveriş, çalışma, eğlence kullanımlarının bir arada toplanması geleneksel merkeze duyulan ihtiyacı azaltmıştır. Tekil merkezler yerini çoklu merkezlere bırakmıştır. Dolayısıyla orta ve üst gelir grubuna hitap eden merkezlerde sosyal anlamda bireysel ayrışmalar ciddi oranda artmıştır (Şengül, 2001). Kapalı konut sitelerinde de belirgin artış yaşanmaya başlamıştır. Tüketim kültürünün imgesi olan alışveriş merkezleri kent çeperine yerleştirilen lüks konutlara yakın inşa edilmeye başlanarak çeperde yoğunlaşmışlardır. Daha sonra bu alışveriş merkezleri lüks konutları, iş kulelerini de içerisinde barındırmaya başlamıştır (Kırbaş, 2017). Dünya ve Türkiye’yi etkisi altına alan neoliberalizm, kentte sosyal ve mekansal anlamda büyük değişimlere sebep olmakla birlikte Ankara kentinde de mekansal organizasyonlar, mimari programlar, toplumsal hareketler konusunda önemli rol oynamış, politik söylemler kent mekanındaki gelişimi etkilemiştir.

Ankara'nın kent gelişimi ve planlamasını incelediğimizde, 1924-1932 yılları arasında Lörcher planı, 1932-1957 dönemi Jansen planı, 1957-1970 yılları arasında Yücel Uybadin planı, 1970-2006 yılları arasında ise Nazım planı ve son olarak 2015 ve 2025 kent planlamaları şeklindedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan Lörcher planında kent güney yönüne doğru yerleştirilmiş, Kızılay ve çevresine Yenişehir önerisi sunulmuştur. Jansen planı ise, Kızılay çevresinin Yenişehir planlamasını büyük oranda kabul eden ve Kızılay-Kavaklıdere aksına konut gelişimi önermiştir. Doğu-Batı yönünde kentsel yeşil aks önerisiyle Ankara'yı güzel kent olarak planlamıştır. Lörcher ve Jansen planları kırdan kente göç sonucu nüfusun planlanandan hızlı artışında planlama yetersiz kalmıştır. Daha sonra yapılan Yücel Uybadin planında ise batı, kuzey ve doğu yönlerinde çevreyolu kurgulanarak kentte homojen bir görüntü yakalanmaya çalışılsa da nüfus artışı sonucunda başarısız olmuştur (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, 2006: 62-65).

Harita 4.1. Ankara Lörcher planı

Harita 4.2. Ankara Jansen planı

(Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, 2006)

Planlamaların oluşumunda en etkili olay ekonomik politikaların kentsel mekana yansımalarıdır. Ekonomik politikalar sonucu toplumsal ve mekansal değişimler ile tüketim odaklı mekanlar tüm dünyada olduğu gibi Ankara'da da kendisini göstermiştir. Tunalı Hilmi Caddesi'nin ticarete açılması sonucu, kent merkezi Kızılay Çankaya-Kavaklıdere aksına kaymıştır ve böylece bu durum birçok yeni mimari programın oluşumunu da beraberinde getirmiştir. En önemlisi de kamusal alanın tüketim bağlamında yeni yorumu olan alışveriş

koridorunda büyüyerek kamu yapıları da bu aksta genişlemiştir. 1990 Nazım planında imara açılan batı koridorundaki desantralizasyon sonucu merkezi iş alanlarının korunmasına yönelik hiçbir planlama yapılmamıştır. Batı ekseninde İstanbul Yolu'ndaki iş-iskan durumu dolayısıyla karmaşık kullanımların yer almasının yanında Eskişehir Yolu küçük konut geliştirme bölgesi olarak planlanmıştır. Böylece, yeni kent düzeninde toplumsal değişimler ve sosyal kültürel durumlar yeni boyut kazanmıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, 2006: 66-67).

Orta ve düşük yoğunluklu konut dokusuna sahip, merkezi iş alanından yoksun kurgulanan Eskişehir Yolu hızlı bir şekilde speküle edilmiştir. Yeşillendirme anlamında şehri çanak şeklinde kapatan yeşil kurgu kentin batı cephesindeki koridor gelişimi, otoban bağlantısı topoğrafyanın da düz olması sebebiyle yeşillendirme çalışmaları dışında kalmış, bölge aynı zamanda plan değişiklikleri sonucunda imara açılmıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, 2006: 66-67). Üst gelir gruplarındaki bireyler için Ümitköy, Çayyolu'nda konut kentler batı koridorunda yerleşime açılmıştır. Orta ve orta-alt gelir durumuna sahip kişiler için ise Batıkent ve Eryaman gibi konut bölgeleri imara açılmıştır (Uludağ, 2023). Sonuç olarak kentin hızlı nüfus artışı, kapitalizm ve ekonomik, politik olaylar kent mekanını önemli derecede etkilemiştir.

2015 yılında yapılan planlamada batı koridorunun gelişimine ek olarak kuzey, kuzeydoğu ve batı akslarında da gelişim stratejisi gelişmiştir. Son olarak 2025 planlama çalışmalarında ise güneybatı aksı geliştirme düşüncesi yer almaktadır. Bu plansız planlama sonucunda Ankara kentinin birçok ekseninde yayılma-saçılma süreci başlamıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, 2006: 51-52).

Nazım planlarına göre, çoğalan merkezler, yeni yerleşimler, alışveriş merkezleri, toplu konutlar ve iş merkezlerinin sayısı kentte çoğalarak artmaktadır. Ankara'nın batı koridoru olan Eskişehir Yolu, sermaye politikaları ve imar durumları sonucunda önemli bir aks haline gelmekle birlikte trafik yoğunluğunu da beraberinde getirmiştir (Aral, Uysal ve Doğu, 2022). Buradaki alışveriş merkezleri, karma kullanımlı merkezler, iş merkezleri, siyasi parti binaları, sergi ve kongre merkezleri, hastaneler ve yeni dönem kamu yapıları yer almaktadır. Böylece kent mekanı değişmekle birlikte bu değişimler kentteki kamusal alana yansımaktadır.

Seçilen aks üzerinde Armada'nın inşası batı yönündeki gelişimin öncüsü olmuştur. Eskişehir Yolu zamanla kentteki kamusal alan algısının da dönüşümüyle içerisinde sokak ve meydan aksı olan insanları içerisine çeken ve kapısında seçici geçirgen bir güvenlik bariyeri olan mekanlarla rntlenmiştir. Karma kullanımlı merkezler ise tüketimin, çalışma hayatının ve konut bölgelerini içerisinde barındıran kenti taklit eden ve kamusalılık barındıran yapı grupları olması sebebiyle heterotopya kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Armada, Next Level, YDA Center, Cepa, Kentpark, Maidan, Tepe Prime, Mahall Ankara ATO congresium, oteller, hastaneler gibi yapılar Eskişehir Yolu'nun prestijini artıran 2000'li yıllara ait mimari kurgulardır.

Ankara'daki karma kullanımlı merkezlerin oluşumu ile ilgili kısa bir inceleme yapılmıştır. Neoliberalizm ile sayıları git gide artan alışveriş merkezi tipolojisi zamanla entegre iş ve konut alanlarıyla Ankara kentinin Batı koridorunda kendisini göstermeye başlamıştır. Ankara'nın düğüm noktalarından biri olan Söğütözü Bölgesi'nde bu merkezlerden Armada ve Next Level ilk ve önemli örnekleri oluşurmaktadır.

Dumlupınar Bulvarı'nın batıya doğru ilerlemesi sonucunda ise Mustafa Kemal Bölgesi'nde alternatif merkez oluşurma düşüncesi çerçevesinde Tepe Prime, Maidan ve Mahall Ankara 2010'lu yıllarda inşa edilen yeni nesil karma kullanımlı merkezlerdir. Ele alınan yapılar kamusal alanlara sahip ve kent mekanı içerisinde erişilebilir merkezlerdir. Seçilen merkezler, çalışan ya da yaşayan insanların durak noktası değil tüm kenti içerisine davet eder nitelikte kamusalılık barındırır. Böylece kamusal alanlara sahip olduğu için ağdaş kamusalılık anlayışın analizinde heterotopik karakterde, alan çalışmasında yer alan bu yapılar, aksın batı hattına doğru gelişimini ve bu şekilde küçük merkezler oluşumunda önemli rol oynamaktadırlar.

Harita 4.4. Dumlupınar Bulvarı üzerinde seçilen karma kullanımlı merkezler
(Google haritalardan uyarlanmıştır)

Bu bölümde seçilen iki önemli merkez konumundaki Söğütözü Bölgesi ve Mustafa Kemal Bölgesi'nde yer alan beş karma kullanımlı merkezin heterotopik karakteri ele alınmaktadır. Yeniden çerçevelendirilen heterotopya kavramıyla merkezlerin mekansallığı ve kamusalılığı aracılığıyla kent mekanındaki heterotopik karakteri incelenmektedir. Böylece karma kullanımlı merkezlerin bağlantısallık, heterojenlik, eşik mekansallığı, gözetim ve kontrol edilmesi, alternatif düzen ve mekansal olasılıkları ve son olarak kenti taklit ederek eklemlendikleri için birer ilüzyon olup olmadıkları hakkında yapıların kentsel ölçekten yapı ölçeğine doğru analizi yapılmaktadır.

4.2.1. Söğütözü bölgesi

Yücel-Uybadin planında İstanbul Yolu'na alternatif olarak Eskişehir Yolu'nun önerilmesi kent gelişimini önemli derecede etkilemiştir. Planlamada, Çukurambar ve Söğütözü Bölgesi'ne sanayi ve ticaretle ilgili imkanlar sunulması sonucu Söğütözü Bölgesi'nin Ankara'da cazibe merkezi haline gelmesi için adım atılmıştır. 1960 yılında ODTÜ yerleşkesinin inşası ve 1970 yılındaki gelişmelerle üniversitenin yanı sıra pek çok devlet kurumunun bu aks üzerinde yer alması, Eskişehir Yolu'nun batıya doğru ilerlemesinin tetikleyicisi olmuştur (Aral, Uysal ve Doğu, 2022). Ankara'da 1990'lı yılların sonunda yeni bir imar planı gelerek Eskişehir Yolu'ndaki Söğütözü bölgesi merkezileşmiş iş alanı olarak kurgulanmıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, 2006: 529). Sanayi alanları şehir merkezinden uzaklaşarak bu bölgeye kaymış, Ankara'da nüfus miktarının artmasıyla orta ve üst gelir gruplarına yönelik konut ve yaşam alanlarının bu bölgede geliştirilmesi önerilmiştir (Aral, Uysal ve Doğu, 2022).

Harita 4.5. 2004 yılında Söğütözü Bölgesi (Google haritalar, 2004)

İmar durumundaki plan kararlarını alma yetkisinin belediye meclislerince yapılabilmesi sonucu imar ve rant durumları nedeniyle Eskişehir Yolu üzerinde belediyelerin yerel kararları ile yüksek katlı yapı yapılmasına izin verilmiştir (İmar Kanunu, 1985: 6681). Bölgeyi incelediğimizde Böylece hem yüksek yapı hem de tek bir arazide çoklu kullanımın kurgusu bölgeyi üretimden çok finansal alanlara hizmet eden önemli bir arter haline getirmiştir. Bu alanda erişilebilirlikleri yüksek çağdaş kamusal alanlar; Armada, Next Level, YDA iş merkezi, Ato Congressium merkezleri kamusal alanlar olarak yer almaktadır. Armada ve Next Level karma kullanımlı merkezleri ise Söğütözü Bölgesi'nde yer alması sebebiyle kent mekanındaki kamusalılıkları ve mekansallıkları anlamında heterotopya kavramıyla irdelenecektir.

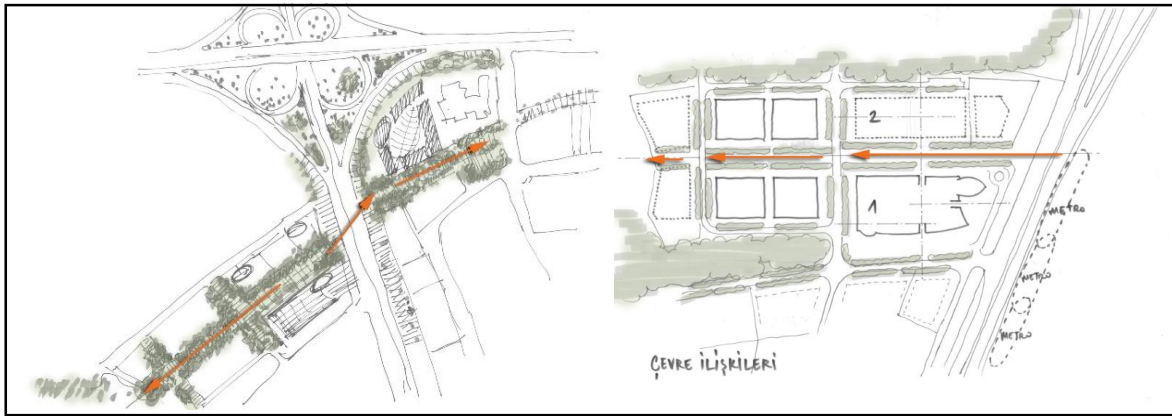
Armada Alışveriş ve İş Merkezi

Söğütözü Bölgesi'nde ilk olarak Armada alışveriş ve iş merkezi Ankara'nın neoliberal döneminde Batı koridorundaki kentsel gelişmenin en önemli ve öncü yapısı olmuştur. Ali Osman Öztürk tarafından tasarlanan Armada Alışveriş ve İş Merkezi projesinin 1998 yılında inşası başlamıştır (Arkiv, Armada Büyüme Projesi). 2002 yılında tamamlanan merkezin, hafif sanayi bölgesine yakın olması sebebiyle alışveriş merkezi ile birlikte iş merkezi bir arada tasarlanmıştır (Öztürk, 2019). 2002'de Armada ilk yüksek yapı ve bölgedeki en görünen unsur olarak inşa edilmiş bir alışveriş merkezi olmasıyla birlikte bölge şehir içi odak geliştirme alanı haline gelmiştir (Aral, Uysal ve Doğu, 2022). 2002 yılında açılan Armada alışveriş ve iş merkezinin amacı kent mekanında seçkin, prestijli bir mekan oluşturmaktır. İlk aşaması iki bloktan oluşan yapı yatay ve dikey olarak tasarlanmış, zeminle olan ilişki

sebebiyle üç farklı kottan yapı içerisine erişim sağlanmaktadır. 21 katlı çalışma alanını kapsayan kulesi gemi formunda yapılarak kent silüetinde yerini almıştır (Arkiv, Armada Alışveriş ve İş Merkezi).

Resim 4.4. Armada (Arkiv, Büyüme Projesi)

Resim 4.5. Armada çevre ilişkileri ve yaya aksı (Yazar tarafından birleştirildi)
(Arkiv, Armada Büyüme Projesi)

Yeni kamu yapılarının batı koridoruna kayması sonucunda boş zaman alanı ihtiyacı da giderek artmıştır. Bu sebeple Armada yapımının bitmesi ile birlikte büyüme projesi çalışmaları gündeme gelmiş ve ikinci alışveriş merkezi inşa edilmiştir. Dönemin kent planlamasında yer alan yeşil alan ve yayaların hareket alanının devamlılığı bağlamında iki alışveriş merkezi yaya allesiyle birbirine bağlanmıştır. Alle merkezinde bir meydan ve aktivite alanı tasarlanmış, sokak aksı peyzaj öğeleriyle tamamlanmıştır (Arkiv, Armada Büyüme Projesi). Hayat Sokağı olarak adlandırılan bu öneri Ankara'nın kentleşmesinde

yaya aksı ve rekreasyon alanı oluşturmaya katkı sağlamıştır. Böylece Söğütözü Bölgesi Eskişehir Yolu'ndaki bölgesel gelişimin önemli parçası haline getirilmesi amaçlanmıştır.

Harita 4.6. Kent ölçeğinde Armada (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

21. yüzyılda yeni bir merkez haline gelen Dumlupınar Bulvarı ve çevresi kentin farklı parçalarına sahiptir. Söğütözü Bölgesi'nde yer alan Armada alışveriş ve iş merkezi, günümüz Ankara'sının en gelişmiş kent aksları olan Mevlana Bulvarı (kuzey-güney aksı) ve Dumlupınar Bulvarı'nın (doğu-batı aksı) kesişiminde yer almaktadır. Bölge şehir merkezine yakın olmakla birlikte orta ve üst gelir gruplarının bulunduğu Emek, Balgat ve Çukurambar yerleşim bölgelerine yakın konumdadır (Arkiv, Armada Büyüme Projesi). Çevrede yer alan şehirlerarası otobüs terminali, metro, otobüs durakları bulunduğu için kentin geçiş bölgesi ve farklı kent dokuları arası bağlantısallığını sağlamaktadır. Bu alan konut dokusu, kamu yapıları, çalışma alanları ve boş zaman alanlarının merkezinde yer aldığı için geçiş bölgesidir ve her gelir grubundan bireyler bulunmaktadır. Özellikle konut dokusunun azalmaya başladığı Söğütözü Bölgesi, kent merkezindeki ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte kamusal alanlar üretmeye başlamıştır. Üretilen bu kamusal alanlar kent sınırlarına yerleşerek kente eklenmiş, yeni merkez oluşturmuştur. Armada bu anlamda Söğütözü Bölgesi'ne erişilebilirliği artıran, kamusal alan barındıran kent bölgesi haline

gelmiştir. Farklı karakterdeki kent parçalarının içerisinde barındığı için bağlantısal karakterde ve heterojendir.

Resim 4.6. Söğütözü otobüs durakları
(Yazarın arşivi, 2023)

Resim 4.7. Söğütözü metro durağı
(Yazarın arşivi, 2023)

Kentte yer alan eşik mekanları, karşılaşma alanları oluşturarak benzer ya da karşıt durumların bir arada olmasını sağlar. Bu alanlar içeri ile dışarıyı birbirine bağlayarak ara mekanlar oluşturmaktadır (Stavrides, 2016: 216). Armada'nın kent ile oluşturduğu sınır bölgelerini incelediğimizde; otopark alanları, dolmuş ve metro durakları gibi kentsel boşlukların kentle çeşitli eşik bölgeleri oluşturduğu görülmektedir. Bu eşikler mekansal ve kamusal anlamda homojen değildir ve potansiyeller barındırmaktadır. Bu potansiyeller geçiş bölgesi olmasından dolayı farklı durum ve eylemleri içermektedir. Yapı sınırındaki güvenlik önlemleri heterotopyanın özündeki öteki/farklı mekana geçiş alanı olarak temsil edilen seçici geçirgenliği sağlamaktadır. Dolayısıyla bu eşikler yapının öteki ile karşılaşma mekanıdır.

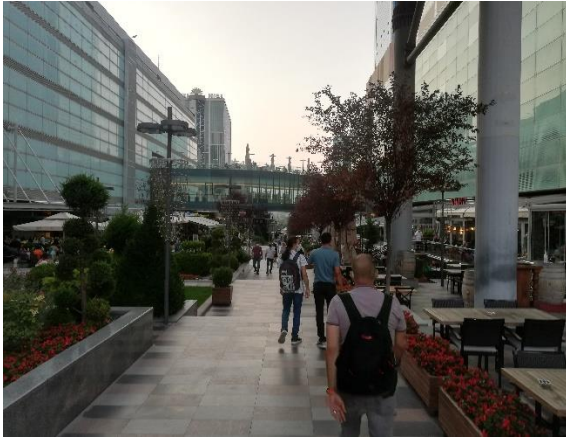

Resim 4.8. Otopark alanı
(Yazarın arşivi, 2023)

Resim 4.9. Giriş alanı
(Yazarın arşivi, 2023)

Bu eşiklerin yanı sıra Armada'nın içerisine, kenti taklit eden ve kent zemininde beslenerek tasarlanan sokak ve meydan kurgusu kent parçalarının yapıya entegrasyonunu sağlama kaygısıyla eklenerek, yarı açık kamusal alandaki eşik bölgeleri yaratmaktadır. Eklenen yaya allesi, fiziksel açıdan alışveriş merkezi olan iki yapıyı birbirine bağlamakla beraber kentin zemindeki alanlara (otopark, yaya yolu, araç yolları ve çevre büfeler) geçişi sağlar. Sokak, meydan gibi kentsel mekanlar yaratılmış ayrıca sokak mobilyaları, yaya yolları, aydınlatma elemanları yer almakta olup kent zeminine dokunan ticari alanlar, sahne alanları ve boşluklar diğer eşik mekanlarını oluşturmaktadır.

Resim 4.10. Sokak aksı (Yazarın arşivi, 2021) Resim 4.11. Meydan (Yazarın arşivi, 2021)

Disiplin, günümüzde de iktidar mekanizması aracılığıyla mekanlara entegre edilmeye çalışılmış olup Foucault'nun panoptik düzenindeki kapatılma pratikleri kamusala nüfuz etmiştir. Hastane, hapishane gibi örnekler sapkın bireylerin kapatılma ve disipline edilmesinin sağlandığı heterotopyalarken postmodern dönemdeki heterojenlik ve kaotiklik içinde yer alan kapanma pratikleri gündelik yaşama sızdığı görülmektedir (Foucault, 2015a).

Armada günümüz kamusalılıklarını içeren alışveriş merkezlerinde olduğu gibi giriş çıkışları kontrol altındadır. Armada, kontrol ve gözetlenebilirlik anlamında sınır bölgelerinde güvenlik kontrol merkezleri oluşturarak seçici geçirgen bir bölge oluşturulmuştur. Yarı açık kamusal alan olarak tasarlanan sokak ve meydanlar olsa da çeşitli güvenlik önlemleri yer almaktadır. Özel güvenlik görevlileri, bariyerler, kameralar yapıyı tehdit eden durumlara karşı çeperde konumlanmaktadır. Böylece giriş çıkış klasik heterotopyalarda olduğu gibi belirli kodlara göre yapılmaktadır.

Resim 4.12. Hayat Sokağı girişi
(Yazarın arşivi, 2021)

Resim 4.13. Avm girişi
(Yazarın arşivi, 2021)

Yapının ofis girişini incelediğimizde daha kapalı olduğunu görmekteyiz. Sadece çalışan ya da misafir olarak gelen bireylerin mekana giriş izni, kimlik ya da giriş kartı aracılığıyla gerçekleşmektedir. Yani kentle olan sınırına ve avm girişindeki kapalılığa göre çalışma alanlarına geçiş daha seçici geçirgendir. Diğer taraftan yapının ofis bloklarında balkon yer almaması ve alışveriş merkezinin monolitik bir bir baza ve kapalı kütle olması mekansal anlamda panoptik kapatılmanın temsilini fiziksel temsilini oluşturmaktadır. Her ne kadar sokak aksı ve yarı açık kamusal alanlar mimariye entegre edilse de kapatılan gündelik yaşam kent mekanı içerisinde yer almaktadır. Armada, Kathleen Kern (2008)'in bahsettiği kapalı kutu alışveriş merkezleriyle benzer niteliktedir. İçerdiği çeşitli mimari programlardan dolayı (çalışma, alışveriş, eğlence alanları) aynı zamanda sokak ve meydan fikirleriyle kentin zemininden beslenme düşüncesi Armada'yı kente eklemlenip kent kamusalılığına benzer nitelikte bir heterotopik karaktere sahip olmasını sağlamaktadır.

Kamusallığın dönüşümü sonucu daha kontrollü ve seçilen mağaza ve markaların olduğu alışveriş merkezi önerilerinden sonra Armada kapalı kutu alışveriş merkezi düşüncesinden çıkmaya çalışan Ankara'daki ilk merkezlerden biridir. Sokak ve meydan fikriyle kamusalığa yeni bir boyut getirmeye çalışarak sözde ehlileştirilmiş bir kamusal alan yaratılmıştır. Armada'nın özel bir şirket tarafından yönetilmesi normal açık kamusal alanlardaki gibi erişilebilirliği; yapılara eklemlenen güvenlikler, bariyerlerle azaltılmaktadır. Dolayısıyla alternatif bir düzen yaratma anlamında mekansal olasılıklar içerir. Mekanı toplumsal ve eylemsel açıdan ele aldığımız zaman kontrollü bir kamusalık anlayışının hakim olduğunu görmekteyiz. Siyasi görüşlerin gösterimi, grevler, yürüyüşler bu bölgede

gerçekleşemez. Özel alan ve sözde erişilebilirlik açısından kamusal alanlara sahip olup çeşitli programları içerse de 21. yüzyılı içine alan bir kamusal alan anlayışı hakimdir.

Ekonomik politikalar, küreselleşme ve tüketim kültürünün artması bireyleri sokak, cadde gibi kamusal alandan kopararak kapalı kutular olan sermaye mekanları alışveriş merkezleri kent mekanında yer almıştır (Yırtıcı, 2009). Armada alışveriş merkezi'nin yapımı, merkezi iş alanında yer alarak bölgesel ilerlemenin ilk adımıdır (Arkiv, Armada Alışveriş ve İş Merkezi). Karma kullanım önerilerinin açık alan olarak projeye entegre edilmesi ise kapalı kutu alışveriş merkezi fikrini fiziksel olarak açık hale getirmiştir. Sokak temalı tüketim, çalışma ve karma önerileri geliştirmek amaçlanmıştır. Böylece Armada çok fazla mimari programı bünyesinde barındırması ve aynı zamanda Ankara kentinin düğüm noktası olan Söğütözü Bölgesi'nde yer almasından dolayı heterojen ve çok katmanlı karakterdedir.

Resim 4.14. Armada otoparkının konser alanı olarak kullanımı
(<https://twitter.com>)

Konser alanları ve pazar yerleri, kontrollü alan içerisindeki steril bölgeyi daha kamusal hale getirmiştir. Dolayısıyla Armada alışveriş ve iş merkezinin panoptik mekanlar kadar kapalı olmayan seçici geçirgen sınırların esnetilebildiği görülmektedir. Armada'yı erişilebilirlik, sınırlılıklar, açılıp kapanma ve eşik yerlerine göre incelediğimizde; karma kullanımlı merkezler postmodern bir ağ kentinden minyatür bir parça gibidir. Ekran aydınlatmaları, dev paneller, konser alanları ve meydanları gibi içerdiği kamusal ve özel alanlarıyla kentin bir tür ilüzyonunu oluşturmaktadır.

Foucault (1984)'nın günümüz mekanlarını ağ mekanları olarak tanımlaması ve Ankara kentinin gelişimiyle birlikte yeni kamusal alanlar barındıran merkezler oluşturması anlamında Armada kent için önemli bir yere sahiptir. Armada, kent merkezinde alan kalmaması çeperde tutunan yeni merkezlerden birisi haline gelerek kentin yanılması sunan programlar içermektedir. Özetle Armada alışveriş ve iş merkezi, mekansallık ve kamusal bağlamında heterotopik mekan özelliklerini bünyesinde barındırır. Seçici geçirgen sınırları ile çağdaş panoptik mekanın yanılması olarak çeşitli bariyerlere sahiptir ve sınırlarındaki esnekliği artırdığı için çeşitli durumlar gözlemlenmiştir. Ankara'nın gelişiminde hipergerçeklikteki ağ kentinin minyatür bir parçasını içerdiği için mekansal ve toplumsal durumlar ile yansıtmaktadır.

Foucault, kapitalizm ve küreselleşme üretimin vitrinleri olan alışveriş merkezleri, pazarlar, oyun salonları, büyük mağazalar, ve dünya fuarları gibi yerler heterotopyanın yanılması olarak ifade etmiştir (Foucault, 1984). Söğütözü Bölgesi'nde yer alan Armada, bedenin ve sosyal pratiklerin, iş, boş zaman ve medya kültürü, eğlence ve alışveriş gibi temaların tüm dağınık işlevlerin tek bir boşlukta bir araya gelmesini sağlamaktadır. Bu anlamda kent mekanında yeni mekansallık ve kamusal alan oluşturan heterotopik bir karakterdir.

Next Level Alışveriş, İş ve Yaşam Merkezi

Alışveriş, iş ve yaşam merkezi olarak adlandırılan Next Level, Başkent'in konut içeren ilk karma kullanımlı yapısı olarak bilinmektedir. İçerisinde barındırdığı alışveriş merkezi, konut ve ofis programlarının birleşmesi sonucu 'yaşam, kültür, iş ve sosyalleşmenin bulunduğu yer' sloganıyla Söğütözü Bölgesi'nde Armada ile yakın konumda yer almaktadır. Brigitte Weber mimarlık tarafından yapılan proje 2013 yılında tamamlanmıştır. Ankara'nın doğu-batı ve kuzey-güney aksını birleştiren önemli bir alanda olmasından dolayı bölgenin hareketini ve akışını bina formuna yansıtarak birçok kullanımı bünyesinde bulundurmaktadır. Tüketim mekanı olan kapalı formdaki alışveriş merkezi üzerine rezidans kulesi 20 kattan, ofis kulesi ise 30 kattan oluşarak kent silüetinde yerini almıştır. 4 metre kat yüksekliğinde yer alan teras alanı bulunmaktadır. Rezidans kulenin içerisinde ise lounge alanı, kütüphane, kafe ve bar bulunmaktadır. Güçlü açık hava konsepti içerisinde yer alan peyzaj alanı ve alışveriş merkezinin ışık almasını sağlayan zemini şeffaf süs havuzu yer almaktadır (Arkiv, Next Level Ankara).

Harita 4.7. Kent ölçeğinde Next Level (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Resim 4.15. Next Level Mevlana Bulvarı'ndan bakış (Arkiv, Next Level Ankara)

Next Level Söğütözü Bölgesi'nde; konut dokuları, sosyal alanlar, ticari alanlar, şehirlerarası otobüs terminali ve iş merkezleri arasında, imar durumu birbirinden bağlantısız dört bölgenin ortasında yer almaktadır. Hem doğu-batı hem de kuzey-güney akslarını birbirine bağlaması, bölgenin geçirgen ve erişilebilirlik açısından sözde yüksek kamusal karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kent ölçeğinde yapı birbiriyle uyumsuz karakterde birçok bölgenin arasında ve erişilebilir olduğu için bağlantısal ve heterojendir.

Next Level trafik, ulaşım olanakları açısından oldukça yoğun bir konumda olduğu için Dumlupınar ve Mevlana bulvarlarından beslenmekte hem de kenti beslemektedir. Next Level Armada'ya göre daha içe dönük bir kamusal anlayış benimsemektedir. İş dünyası, tüketim ve yaşamın birleştiği bir yer olarak; kente daha kapalı, eşik alanları daha azdır. Bunun en temel sebebi ise; içerdiği mimari programlar bağlamında daha üst sınıf gelir grubuna hitap etmesidir. Alışveriş merkezinde bulunan markalar, teras alanındaki restoran ve kafeler Armada'ya göre daha yüksek gelir grubu markalardır.

Resim 4.16. Araç yolu
(Yazarın arşivi, 2023)

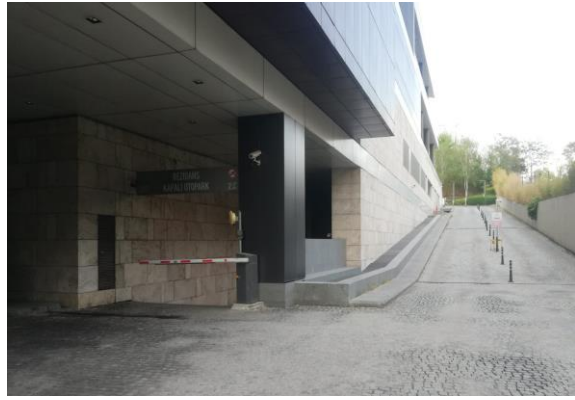

Resim 4.17. Avm girişi
(Yazarın arşivi, 2023)

Next Level'in yapı sınırları daha keskin ve kente sırtını dönen bir yaklaşımla kurgulanmış olup kontrollü girişe sahiptir ve güvenlik bariyerleri bulunmaktadır. Erişilebilirlik ve bulunduğu bölgenin bağlantısal karakterinden dolayı heterojendir. Yapı sınırında sokak ile bağlantılı güvenli giriş bölgeleri yer almaktadır. Baza katı tüketim mekanlarını içermekte iken ofis ve konut bloklarına geçiş farklı kapılardan gerçekleşmektedir. Rezidans içermesi sebebiyle gözetim ve kontrolün daha niteliktedir. Dolayısıyla Next Level, konut olması sebebiyle Armada'nın aksine 24 saat yaşanılan bir mekansallık oluşturmaktadır.

Resim 4.18. Next Level teras girişi
(Yazarın arşivi, 2023)

Resim 4.19. Rezidans otopark girişi
(Yazarın arşivi, 2023)

Baza içerisinde yer alan açık avlu ile kentsel zeminden beslenme düşüncesi yer alsa da kapalı bir mekan içerisinde içe dönük olarak kurgulanmıştır. Fakat bir yandan da çok katmanlı, çok programlı ve birbiriyle bağlantısı olmayan durum ve mimari programları içermektedir. Neoliberal dönemin etkisiyle içerisinde üst gelir gruplarına hitap eden zincir mağazalar, süpermarketler, spor merkezlerini bünyesinde barındırması sosyal ayrılmaya neden olmaktadır. Next Level'in açık terası Mevlana Bulvarı aksından giriş almaktadır. Dolayısıyla avlusunun kente açık olmayışı seçilen merkezi daha seçici geçirgen hale getirmiştir. Kent mekanındaki çeşitli aktiviteleri bünyesine taşıyarak kent gibi davranmaya çalışan sosyal ayrıştırıcı karakterde bir yapıya sahiptir.

Güvenlik elemanlarının yanı sıra kameralarla 24 saat izlenmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Kentin zemininde güvenlik önlemlerinden geçilerek erişilebilirken ofis ve konut yerleşkelerine erişimde daha yoğun güvenlik önlemi yer almaktadır. Dolayısıyla yapı kentle birleşim noktalarında yarı geçirgenken ofis ve konut yerleşkelerine geçiş güvenlik nedeniyle daha kapalı daha sterildir, sınırlı bir kamusal algısına sahiptir. Bu merkezlerin kendi kuralları bulunmakta ve bu kurallara uymayan kişiler bu karma kullanımlarda yer alamamaktadır. Dolayısıyla fiziksel sınırları içerisinde bu kurallara uymak bireyin görevi haline gelmiştir.

Next Level alışveriş merkezinde Armada'ya göre daha üst gelir grubuna hitap eden tüketim mekanları bulundurduğu için bu anlamda da sosyal bir ayrıştırma yaratmaktadır. İçerisinde yer alan terasın 4 kat bazanın üzerinde yer almakta olup giriş yeri Armada gibi erişilebilir

değildir. Next level'in bütüncül ve kapalı parça olan ofis kulesi, ekonomik gücü yansıtan bir ayna formunda cepheye sahiptir. Konut bloklarında balkon varken ofis bloğu monolitik tek bir parça halindedir. Böylece hem ekonomik politikaları yansıtırken hem de kentin tıpkı Pompedue merkezi gibi hipergerçekliğini (Shane, 2008) cephesinde yansıtmaktadır. Bu anlamda hem dikeyde hem de yataydaki içe çekilmeler kent mekanının ilüzyonu niteliğindedir.

Resim 4.20. Teras alanı
(Yazarın arşivi, 2023)

Resim 4.21. Rezidans cephe
(Yazarın arşivi, 2023)

Söğütözü Bölgesi'ndeki yapılar arasında kamusalılık barındıran ve erişilebilir olan iki yapıyı heterotopya ilkeleri bağlamında analiz ettiğimizde; yayalar, araçlar ve kamuya açık veya yarı kamusal alanlar içerdiği görülmektedir. Çevrelerinde bulunan yürünebilir alanlar, araç yolları, metro durakları, şehir içi ve şehirlerarası otobüslerin bulunduğu alanlar, konut bölgeleri, ticaret bölgeleri ve çeşitli kentsel boşluklar arazi kullanımındaki çeşitliliği artırdığı için kentsel anlamda oldukça bağlantısaldır. Ele aldığımız iki yapının günümüz kamusallığını yansıtan mekansallıklar içerdiği görülmektedir. Bu kamusalılık gözetim ve kontrol altında tutulan aynı zamanda da sosyal ayrışma yaratmıştır. İçerdikleri kent imgeleri olan Armada'nın hayat sokağı, Next Level'in terası kent zeminiyle bağlantı kurmaya çalışarak kenti taklit etmiştir.

4.2.2. Mustafa Kemal bölgesi

Eskişehir Yolu imar durumlarıyla ve kent planlamasının ilerlemesiyle kentin batı aksına doğru gelişme göstermiştir. Hızla ve plansız gelişmenin gerçekleştiği Eskişehir Yolu'nda, farklı sosyal ve ekonomik gruplardan bireyleri barındıran ve yoğun bir trafik aksını oluşturan birçok kurumsal yapı, hastaneler, kongre merkezleri, alışveriş merkezleri, iş merkezleri, konut blokları ve alışveriş merkezleri, ofisler bulunmaktadır. Mustafa Kemal Bölgesi bu anlamda Eskişehir Yolu üzerinde karma kullanımlı merkezlerin bulunduğu ikinci düğüm noktası niteliğinde, alternatif bir merkezdir (Aral, Uysal ve Doğu, 2022). Mustafa Kemal bölgesinde Maidan, Tepe Prime ve Mahall Ankara karma kullanımlı merkezleri iş, eğlence, konut yapılarını içerisinde barındıran tek arazide işlevlendirilen karma kullanımlar olmakla birlikte önemli bir düğüm noktalarıdır.

Harita 4.8. Kent ölçeğinde Mustafa Kemal bölgesi (Google haritalar, 2022)

1995 yılında onaylanan Ankara 2025 planında varolan kentsel oluşum ve fonsiyonların yeni geliştirilen alanlara doğru yayılması önerilmiştir (Aral, Uysal ve Doğu, 2022). 2004 yılına ait haritada konut dokusu ve sanayi alanları görülmektedir. Yoğunluklu ve dağınık konut dokusu arasına 2010'lu yıllarda Maidan, Tepe Prime ve Mahall Ankara inşa edilmiştir. İçerdikleri kamusaliliklar sebebiyle Eskişehir Yolu üzerinde Söğütözü Bölgesi'ne alternatif bir merkez oluşturmışlardır. Böylece kent merkezinden uzak, kente eklemlenen ve yön veren mekansalliklari ile kentin alternatif merkezleri haline gelmişlerdir.

Maidan

Maidan, Mustafa Kemal Bölgesi Bilkent kavşağında yer almaktadır. Ali Osman Öztürk tarafından tasarlanan proje ofis, home-ofis ve meydan olarak tasarlanmış olup 2016 yılında projesi tamamlanmıştır (Arkiv, Maidan). ‘Şehrin meydanı’ olarak tasarım vurgusu yapılan merkez 3 büyük ofis adası, sokak ve meydandan oluşmaktadır (Maidan Resmi Sitesi).

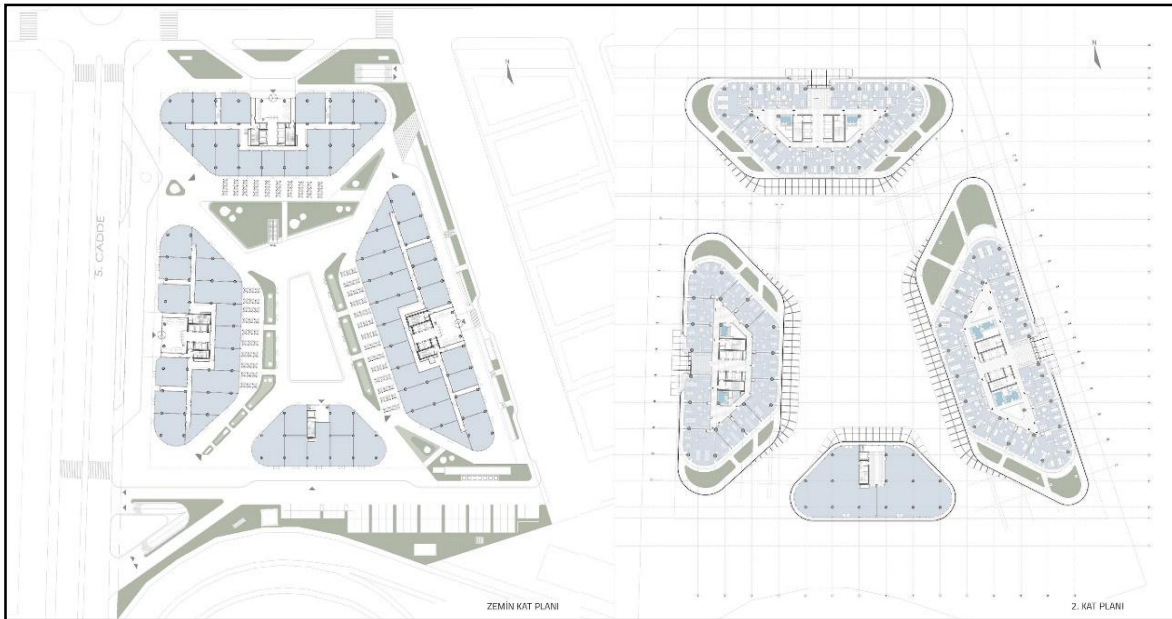
Resim 4.22. Maidan proje görseli (Arkiv, Maidan)

Ofis, konut ve ticari alanlardan oluşan merkezde diğer örneklerde incelediğimiz gibi meydan ve sokak yer almaktadır. Kentsel ölçekte çevresinde kamu yapıları, ibadet alanları, konut bölgesi ve ODTÜ arazisi bulunmaktadır (Harita 4.9). Çeşitli yapı grupları arasında yer alan Maidan bağlantısal karakterdedir. Tasarımı kurgulayan Ali Osman Öztürk, yayanın hareketlerinin yapı içerisine taşınmasının amaçlandığını ifade etmiştir. Böylece kentin zeminine dokunan yerde yaya mekanları oluşturulmuştur. Kenti taklit eden sokak ve meydan üç ayrı yapı adasını bir araya getirmektedir. Ticaret ve ofisin bir arada bulunduğu modüler bir sistem geliştirilmiştir. Ofis katlarındaki kullanıcıların ve dışarıdan gelen bireylerin kullanabileceği ticari alanlar ve restoranlar da yer almaktadır. Yoğunluk olarak üst gelir grubuna hitap eden markalara ait restoran zincirleri yer almaktadır. Komplekste yarı açık kamusal alanlar oluşturularak kent mekanına katkı sağlaması amaçlanmıştır. (Arkiv, Maidan)

Harita 4.9. Kent ölçeğinde Maidan (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Yapının kentle oluşturduğu sınır bölgelerine baktığımız zaman otopark alanları, yaya yolları, kavşak ve araç yolları yer almaktadır. Kentsel sürekliliği devam etmesi amacıyla kurgulanan sokak ve meydan kullanımları bir araya getirirse de akışı tam olarak sağlayamamaktadır. Yapı içerisine dönüktür ve gözetim-kontrol altındadır. Meydanda yer alan havuz alanı, sokak mobilyaları, yürüyüş alanı meydanla iç içedir.

Resim 4.23. Maidan zemin ve üst kat planı (Arkiv, Maidan)

Resim 4.24. Maidaan otopark alanları ve meydan (Yazarın Arşivi, 2021)

Maidaan, ofis ve ticari alanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla Eskişehir Yolu Bilkent Bölgesi'nde kamusal alan olmadığı için insanların zaman geçirdiği kamusalılık barındırmaktadır. Bu anlamda da Söğütözü'ne alternatif ikincil bir merkezi benzer oluşum olan Tepe Prime ve Mahall Ankara karma kullanımlı merkezleri ile oluşturmaktadır. Maidaan'da yer alan restoranlar ve ticari alanlar üst gelir grubuna hitap eden zincir markalara aittir. Sosyal bir izolator olarak üst gelir grubuna hitap eden markaların ve restoranların bu bölgede yer alması merkezi seçici geçiş bir duruma getirmektedir.

Resim 4.25. Maidaan meydan sergi (Maidaan Resmi Sitesi)

Resim 4.26. Maidan etkinlik (Maidan Resmi Sitesi)

Maidan'ın meydanı reklam olarak çok vurgulanmış ve tıpkı kent meydanındaki yapılan aktivite ve etkinliklerin ilüzyonu yansıtılmaya çalışılmıştır. Çeşitli sergi ve konserlerle seçici geçirgenlik de azaltılmaya çalışılmış ve herkesin bu meydanda bir araya gelebilmesi amaçlanmıştır. Böylece kent zemininden daha çok beslenmekte ve sınırlarını eritmektedir. Kent meydanlarında kamusal alandaki gibi herkes tarafından görülebilir ve duyulabilirlik (Gurallar, 2009), düşüncesi kent zeminine yansıtılmaya çalışılmıştır.

Tepe Prime

Ankara Eskişehir Yolu üzerinde Mustafa Kemal Bölgesi'nde konumlanan Tepe Prime; ofis, konut, eğlence kullanımlarını bir arada içeren, Ali Osman Öztürk tarafından tasarlanmıştır. 2010 yılında inşa edilen yapı Mustafa Kemal Bölgesi'nde bulunan karma kullanımlı merkezdir (Arkiv, Tepe Prime). Yapıyı kentsel ölçekte incelediğimizde, çevresinde konut dokusu alanı, hastane, ibadet alanı, kamu yapıları ve yeşil alanlar, karma kullanımlı merkez olan ve bir sonraki bölümde ele alacağımız Mahall Ankara yer almaktadır.

Tepe Prime kent içerisinde yan yana uyumsuz birçok şeyin arasında yer almaktadır. Bulunduğu bölgedeki kamusal alan eksikliği sonucu kentin zeminini beslemesi amacıyla sokak ve meydan kurgusu mimari tasarımına dahil edilmiştir. Böylece Tepe Prime'da çalışan ya da yaşayan bireyler dışında bölgedeki bireyleri de kamusal alanına davet eder nitelikte, Agora düşüncesinde tasarlanmıştır.

Resim 4.27. Tepe Prime kentsel bakış (Tepe İnşaat Resmi Sitesi)

Heterotopyanın bağlantısallık ilkesiyle bu anlamda ilişkilendirebileceğimiz kentsel bir konuma sahiptir. İmar durumunda da batı koridoruna ilerleyiş sonucu inşa edilen ve kamusal alan niteliği taşıyan yapılar birbirine benzer nitelikte kenti örüntülemesi devam etmektedir. Kente eklenilen ve yön veren bu merkez, Söğütözü Bölgesi'nden sonra bireyleri ve kentsel ilişkilerin düğüm noktalarından ikincil bir merkez alanı olma niteliği taşımaktadır.

Harita 4.10. Kent ölçeğinde Tepe Prime (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Yapı çevresinde yollar, otopark alanları, peyzaj alanları, yaya yolları kentle oluşturduğu kritik eşik alanlar ve öteki ile karşılaşma yerleridir. Kentsel ölçekte baktığımız zaman daha heterojen ve bireyleri ayrıştırmadan kent zeminine dokunan sokak kurgusuyla dahil etmektedir. Fakat yapının sınırlarında yer alan gözetim ve denetlemeye yönelik birtakım bariyerler, geçitler Tepe Prime'ı seçici geçirgen hale getirmektedir.

Resim 4.28. Tepe Prime vaziyet planı (Arkiv, Tepe Prime)

Üç ayrı yapı adasının sokak ve meydan kurgusuyla bağlanarak kentin zemininden beslenmesi tıpkı Armada ve Maidan'da olduğu gibi Tepe Prime'da da görülmektedir. Zemin katta açık kamusal alanlar oluşturarak sokak algısı yaratılmıştır. Sirkülasyona göre düzenlenen açık mekanlar üç yapı adasının ortasında meydanlaşmaktadır. Kapalı bir kutu olsaktansa kentle olan sınır yerlerinin geçirgenliğini artıran bir tasarıma aittir. Zemin katta birbirinden bağımsız ticari alanlar bulunmaktadır. Yeme-içme alanları dışında alışveriş bölümleri de yer almaktadır. Bunlar dışında çiçekçi, küçük oyun alanı, Migros gibi zincir market, ticari alanlar yer almaktadır.

Resim 4.29. Tepe Prime çevresi (Yazarın arşivi, 2021)

Projede özel alan ve kamusal alanın bir arada olduğu bir kullanım önerisi bulunmaktadır. Gündüz iş dünyasının yaşadığı, akşam eğlence alanlarını aktif olduğu bu karma merkezde yaşayan konutlar da bulunmaktadır. Mekan aslında gündüz yaşamakla sınırlı kalmayıp geceleri de konutlardaki yaşamla canlanmaktadır. Ayrıca baza katında yer alan hipermarket, süpermarket ve diğer mağaza zincirleri de bulunmaktadır (Arkiv, Tepe Prime). Yine bu durum market manav gibi bireysel işletmelerden küreselleşmenin ve kapitalizmin sonucu zincir marketler yer almakta ve sosyal ayrışma için bir faktördür. Konutların ve eğlence alanlarının yer alması bölgeyi 24 saat canlı tutmaktadır. Kent zemininde yine kent mobilyaları, aydınlatmalar, yaya yolları, peyzaj alanları, meydanın su ögesi yapının kent zeminindeki eşik alanlarını tariflemekte ve kentin arayüzüne katkı sağlamaktadır.

Resim 4.30. Tepe Prime meydan ve sokak kurgusu (Yazarın Arşivi, 2023)

Bölgede, içerdiği kamusal alanlarıyla sosyal alanlar içermiş olsa da özel mülkiyettir. Alternatif bir düzen yaratılarak bireylerin bu kurallar doğrultusunda hareket etmeleri amaçlanmaktadır. Kamusal alana sızan bu durum heterotopyanın hastane hapisane gibi

direkt kapatılan alanlardansa artık çağdaş kamusal alanları da içerisinde bulundurduğunu göstermektedir. Bireylere sunulmaya çalışılan bu steril, yarı geçirgen olan yaşam ve alternatif düzen oluşturma eğiliminin gözlemlendiği Tepe Prime'ı öne çıkarmaktadır.

Resim 4.31. Ofis bloğu kontrollü giriş alanı (Tepe Prime Resmi Sitesi)

Tepe Prime yapısında konut, ofis ve eğlence ve sosyalleşme alanları bulunmaktadır. Yarı açık kamusal alan olan alandan ziyade çalışma kuleleri için özel girişler yer almaktadır. Çalışan bireyler x-ray cihazlarından ve kimlik kontrolünden sonra çalışma yerlerine girebilmektedirler. Dolayısıyla kentin zeminine dokunan açık kamusal alanlar yarı geçirgenken konut ve ofislere girişler daha kapalı ve sterildir. Bireyler rahatça giriş çıkış yapamaz belirli kurallar dahilinde bu alanlarda bulunulabilir. Ofis katlarında balkon ve açık alanların bulunmayışı da çalışanların fiziksel anlamda da mimari içerisine hapsolmasına sebep olmaktadır.

Resim 4.32. Meydan etkinlik ve yılbaşı konsepti (Tepe Prime Resmi Sitesi)

Tepe Prime'in meydanında yer alan sahnede ise çeşitli konser gibi etkinlikler olmaktadır. Böylece steril alanların arasına dahil olan etkinlikler, çocuklar için su oyun alanı ve eğlence mekanları sayesinde yine birçok eylemi dolayısıyla bireyleri bünyesine dahil etmektedir.

Resim 4.33. Meydan su oyunu (Tepe Prime Resmi Sitesi)

Sınırdaki geçirgenliği böylece azalmaktadır. Tepe Prime kentsel ölçekte ve yapısal ölçekte birbiriyle uyumsuz birçok ilişkiyi iç içe ve yan yana bulundurması dolayısıyla kenti taklit etmektedir. Ayrıca baza kitlesi, ekranların ve ışıkların yer alması ve kulelerdeki strüktür yapı yeni kent yapısındaki yansımaların yapıdaki ilüzyonudur.

Mahall Ankara

Eskişehir Yolu üzerinde yer alan Mahall Ankara yapısı, konut alışveriş merkezi, aktivite alanlarını içerisinde barındıran Öncüoğlu ve ACP mimarlığın ortak ürünüdür. Mahall Ankara'nın mimarları olan Enis Öncüoğlu, Önder Kaya ve Cem Altınöz'ün amacı kendi iriliklerinde dolayı kentin iç dinamiklerinin farklı ölçeklerdeki birimlerde tasarlanarak bu birimleri birbirine kamusal alan kurgulayarak bağlamaktır. Böylece çalışma ve yaşama alanlarını kent içerisinde bir arada barındırarak sunduğu yeni kamusallıkla kente yön vermektedir ve kent yaşamını canlandırmaktadır (Arkiv, Mahall Ankara Karma Kullanım Projesi). Tepe Prime ile yan yana olan yapı kentsel ölçekte çevresinde konut, park, kamu yapıları, araç ve yaya yolları bulunmaktadır. Kent dokusu olarak çevresel olarak birbiriyle

uyumsuz durumları ve şeyleri bir araya getiren bağlantılar içermektedir. Dolayısıyla çeşitli yapı grupları arasında bağlantısallığı sağlayarak heterojen bir karaktere sahiptir.

Harita 4.11. Kent ölçeğinde Mahall Ankara (Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Mahall Ankara çevresinde yoğunluk olarak kamu yapıları; Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Çevre Şehircilik Bakanlığı bulunmaktadır. Otopark alanları, yaya yolları kentsel boşluklar oluşturmakta, böylece kentle kritik eşik alanları yaratmaktadır. Ayrıca çevresinde konut dokusu da bulunduğu için Söğütözü Bölgesi'ne göre barınma lüştürdüğü sokak kurgusu kentliyi içine davet etmekte olup içerdiği mimari programlar aracılığıyla birçok eylemi içerisinde barındırmaktadır.

Resim 4.34. Mahall Ankara sokak kurgusu ve çevresi (Yazarın arşivi, 2023)

Resim 4.35. Mahall Ankara proje görseli (Mahall Ankara resmi sitesi)

Mahall Ankara Mustafa Kemal Bölgesi'nde yer almakta olup Eskişehir Yolu aksının batısında konumlanmaktadır. Armada ile başlayan kentleşme ve bu aksın gelişim sürecinde Mahall Ankara yapısı 2017 yılında inşa edilerek seçilen merkezler arasında günümüze en yakın kent mekanında yerini alan yapı olmuştur (Arkiv, Mahall Ankara Karma Kullanım Projesi).

Resim 4.36. Mahall Ankara henüz inşa edilmemiş hali (Yandex haritalar, 2011)

Resim 4.37. Mahall Ankara kent bakışı (Google haritalar, 2022)

Yapı içerisinde diğer alanlardan daha yoğun olarak konut dokusu yer almaktadır. Dumlupınar Bulvarı aksında yer alan yapıda ofis ve çalışma alanları yer almaktadır. Blokların kent zeminine dokunan yerlerinde ticari alanlar ve eğlence yerleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra büyük market zinciri olan Carrefour, kuaför, kırtasiye gibi alanlar da yer almaktadır. Kamuya açık alanının yanı sıra konut bölgesi Tepe Prime'a göre daha belirgin ayrılmıştır. Geçirgenliği daha az olan konut bölgesi kendi içine kapalı ve sterilidir. Gözetim ve kontrol edilebilirlik açısından kent zemininden aldığı sokak ve meydan kurgusu olsa da güvenlik elemanları, bariyerler, x-ray cihazları, kameralar karma merkezin dört bir yanında yer almaktadır. Konut bölgesine ayrıca bir girişi olmakla birlikte güvenlik görevlisi konut bölgesinin girişindedir. Dolayısıyla çevreden yalıtılmış izole bir alanın temsiliyeti Mahal Ankara'da daha çok hissedilmektedir.

Resim 4.38. Mahall Ankara konut girişi (Google haritalar, 2022)

Mahall Ankara kültürel karakterde ve cephe hareketleri ile oldukça karmaşık ve heterojen durumlar içermektedir. Köşeleri kırık geometriye sahip ofis binasının yanında yüksek katlı cephesinde parlak metal cephe elemanları kentsel karmaşıklığı ve kent yoğunluğunu ifade eder niteliktedir. Yoğun ve yüksek katlı konut içermesi karma kullanımlı merkez ele alınan diğer merkezlerden bu yönüyle farklılık göstermektedir. Keskin sınırları ve denetimin yüksek seviyede olması heterotopik karakterini gözetim ve kontrol edilebilirlik bağlamında güçlendirmektedir. Kent zemininden beslenen sokakları ve bu sokakların bağlandığı meydan kurgusu kentin kamusal alanlarının yanılsamasıdır. Fakat bu merkezdeki meydan açık ve alan olarak büyük olamadığı için insanları bir araya getirme konusunda diğer merkezlere göre daha zayıf karakterdedir.

Resim 4.39. Mahall Ankara meydan ve sokak (Yazarın Arşivi, 2021)

Mahall Ankara ‘şehrin odağında’(Mahal Ankara Resmi Sitesi) reklamıyla kentin ilüzyonunu yansıtmaya çalışan sınırları ve gözetimi olan karma kullanımlı bir merkezdir. İçerdiği konut yapısıyla da sınırlarını ve kurallarını kent içerisinde daha çok öne çıkarmaktadır. Kentin yansımaları gerek sokak aksı gerek meydan vurgusu gerekse de konut dokusuyla yansıtmaya çalışmaktadır. Diğer merkezlerde olduğu gibi toplu etkinlikler bu merkezde yoğun olarak gerçekleşmemektedir. Kentin zemininde sokağı besleyen ticari alanlar olsa da merkezin canlılığı diğer merkezler kadar güçlü değildir. Dolayısıyla kendi iriliklerinden dolayı kent merkezinde tutunamaya kenti iç dinamikleri ele alınan karma kullanımlı merkez örneklerinde olduğu gibi Ankara’nın neoliberal dönemle birlikte gelişmeye başlayan aksında kente tutunmuşlardır. Oluşturdukları mekansallık ve kamusalıklar heterotopyanın kavramları aracılığıyla incelendiğinde de her biri için farklı kavramlar baskın olmuştur.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Foucault tarafından eleştirel bir bakış açısıyla ele alınan, birden fazla ve farklı anlamları olan heterotopya, mimarlık disiplininde oluşan heterotopik mekan kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Heterotopik mekan kavramının bağlantısallık, eşik mekansallığı, gözetim ve kontrol edilebilirlik, alternatif düzenin mekansallığı ya da mekansal olasılık ve ilüzyon mekansallığı ilkeleri üzerinden yeniden anlamlandırılmasına çalışılmıştır. Bu ilkeler, çalışma kapsamında, son yıllarda Ankara'nın başlıca tüketim mekanları olarak öne çıkan karma kullanımlı merkezlerin iç içe geçmiş mekansallıklarıyla heterotopik mekan örnekleri olarak tartışılmasını sağlayan kavramsal çerçeve oluşturmaktadır. Kentin gelişim aksında yer alan beş karma kullanımlı merkez; Armada, Next Level, Maidan, Tepe Prime ve Mahall Ankara yapıları, heterotopyanın bu çalışmada yeniden kavramsallaştırılmış olan ilkeleriyle kent ölçeğinden yapı ölçeğine doğru çekilen fotoğraflar ve kullanılan görsellerle eleştirel bir bakışla sunulmuştur. Alan çalışması sonucunda, çeşitli kamusal alanları bünyesinde barındıran karma kullanımlı merkezlerin çağımızın heterotopik mekanları oldukları ortaya koyulmuştur.

Tezde ele alınan heterotopya kavramı, tıp alanında olması gereken yerin dışında farklı bir yerde oluşan hücre tanımından Foucault aracılığıyla felsefeye aktarmıştır. Kelimeler ve Şeyler kitabının ön sözünde birbiriyle alakası olmayan söz dizilimindeki hayvan sınıflandırmasında heterotopyanın dilsel düzeyindeki incelemesini tamamlamıştır (Foucault, 2001). Daha sonra Tunus'ta yazdığı Öteki Mekanlara Dair konferans metni ise kavramın dilsel düzeyden felsefe, sosyal bilimler ve mimarlık alanına taşınmasını sağlamıştır (Dehaene ve De Cauter, 2008a). Heterotopya özünde birbiriyle uyumsuz ve karşıt şeylerin bir arada ve iç içe bulunmasını ifade etmektedir. Foucault, konferans metninde heterotopyanın iç içe geçmiş çoklu mekanlara sahip olması, zamana bağlı olması, açılıp kapanma özelliğinin bulunması, ilüzyon içermesi gibi mekansal özelliklerini tanımlayarak; aynadan halıya, müzeden gemiye, mezardan festival alanına birçok farklı örnek sunmuştur. Örneklerin tutarlılık oluşturmaması sebebiyle kavramın çelişkili yapısı, bağlamsal anlamda eksikliklere neden olmuştur. Bu eksikliklerin oluşması sonucunda yeni düşünceler geliştirilmiştir.

Ütopyacılığın disiplin ve kontrolündeki hegemonik olan kapalılık, heterotopyada gerçek mekanda örgütlenerek farklı bireyleri ve şeyleri bir araya getirmekte ve alternatif bir bakış

sunmaktadır. Michel Foucault'nun heterotopya tanımı, var olan düzene karşı alternatif bir düzen oluşturma fikrini benimseyen, izole edilmiş, birçok mekanı içerisinde barındıran, heterojen karaktere sahip, süreksizlikleri ve uyumsuzlukları bir araya getiren, ötekiliğin ve marjinalliğin mekanı olarak tarif edilmektedir (Foucault, 1984). Kavram yapısalcılıkla bağlantılı olsa da mekanların birbirleriyle olan ilişkilerinden daha çok mekanda gerçekleşen toplumsal durumlarla ve kamusallıkla ilgilidir.

Bu bağlamda, çalışmanın iki farklı sonucu olduğu söylenebilir. İlk olarak, yapılan literatür taraması sonucunda, 21. yüzyılın mekansal, toplumsal ve kamusal bağlamının heterotopya ilkeleriyle yeniden şekillendirildiği ortaya çıkmıştır. Bu ilkelerle heterotopyalar, bağlantısallıklar içermekte, heterojen ve çok katmanlı karakterdedir. Heterotopyalar eşik alanlarına sahiptirler ve heterojenliğin bağlamı olarak eşik; karşılaşma yerleri, farklı kişileri, durumları ve mekansallıkları içermektedir. Endüstrileşme ile birlikte tüketim algısı ve mekan kavramı değişime uğramıştır. Foucault'nun tanımladığı panoptik mekanlar, somut duvarları ve sınırları olan kapatma pratikleri iken heterotopik mekanlar çağdaş kapanma pratikleri olarak gözetim ve kontrol, ayrıca disiplin olgusu ve tüketim toplumu ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla bu mekanlar belirgin olmayan sınırlar içermektedir. Heterotopyalar ayrıca toplumsal düzen konusunda alternatif düzenler yaratmaktadır. Alternatif düzen, iktidarın yaşam tarzı politikalarının mekansallaşmasıdır. Bu yeni toplumsal düzen, sosyal pratikler ve yeni mekansal olasılıkların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İlüzyon heterotopyası ise; sanatta heterotopya örneklerine baktığımız zaman sanal ve dijital mekanlar üzerinde de heterotopya kavramının etkisi görülmektedir. Foucault'nun ayna örneği günümüzün dijital heterotopyalarının temeli niteliğindedir. 21. yüzyılda ağ toplumu haline gelen kentleşme ve toplumsallaşma, kenti bir simülasyona çevirmektedir. Foucault, ilüzyon mekansallığına değinmiş olsa da 21. yüzyılda bu durum değişime uğramıştır. Günümüz dünyasında sanal gerçeklik ve teknolojinin üst seviyede olması; kitle iletişimini artırmakla birlikte bir şeye veya bir duruma daha hızlı erişimi sağlamaktadır. Medya, reklam, uygulamalar, sanal iletişim yolları ulaşımı kolaylaşmaktadır. Bu durumun, kent mekanındaki kullanımın, yoğunluğun ve heterojenliğin değişiminde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmanın diğer sonucu ise, kentlerimizde özellikle son yıllarda görmeye alıştığımız karma kullanımlı merkezlerin; kentin mekansallığını taklit eden; yeni bir kamusal, kapsayıcılık ve katılımcılık anlayışı ile kullanıcılarına yalıtılmış ortamları sunuyor olmasıdır. Bu

mekanları anlamak ve kentle ilişkilerini anlamlandırmak için gerekli olan kavramsal çerçeveyi heterotopya düşüncesi sağlamaktadır. Çalışmada heterotopik birer mekan örneği olarak ele alınan Ankara'daki karma kullanımlı merkezlerin heterotopyanın yeniden yorumlanmasıyla ortaya koyulan bağlantısallık, eşik mekansallığı, gözetim ve kontrol edilebilirlik, alternatif düzenin mekansallığı ya da mekansal olasılık ve ilüzyonun mekansallığı ilkeleriyle uyumlu olup olmadığı tartışılmıştır.

Neoliberal gelişmeler, ekonomik politikalar sonucu özellikle büyük kentlerde arsa değerleri, ulaşılabilirlik gibi konular çerçevesinde kamusal alanlar kenti ağ gibi sarmaya başlamıştır. Böylece kamusal anlayışı yaşam tarzının ve özellikle tüketim alışkanlıklarının değişmesiyle birlikte değişmiş ve ehlileşmiştir. Kamusal alanın yapısallığı, günümüze doğru geldikçe ehlileşen kamusalığa evrilmiştir. Habermas (2004), 1962 yılında kamusal alanı fiziksel, basın özgürlüğü olan fikirlerin, davranışların özgürce ortaya koyulduğu alanlar olarak tanımlamıştır. Sennett (2013), 1977 yılında kamusal alanı maddi, kentin ruhu ve ambiyansı olarak tanımlamıştır. Buna göre, kamusal alanlar yurttaşlık hissi veren alanlardır. Daha sonra Arendt (1994), insanlar arası iletişimin 1960'lı yıllarda yok olmaya başlamasıyla cadde, sokak gibi kamusal alanların yerine kentte prestijli merkezlerin oluşmaya başladığını belirtir. Böylece restoranlar, zincir mağazalar, alışveriş merkezleri ortaya çıkmış; standartlaşma ve markalaşma süreci başlamıştır.

Farklı kültürlerin bir arada bulunduğu ve insanlar arası etkileşimin yüksek olduğu meydan, cadde gibi kamusal alanlar yerine çalışmada heterotopik mekan bağlamında ele alınan karma kullanımlı merkezler, kent mekanında birçok programı içerisinde barındıran, izole kent parçalarıdır. Seçici geçirgen, güvenli olarak tanımlanan bu alanlarda kamusal ve özel alanlar yer almaktadır. Kamusal alanlarda eğlence alanları, alışveriş mekanları yer almış; bu alanlar, kentlinin hem çalışma hayatı içerisinde hem de tüketim ve eğlenmek için zaman geçirdiği mekanlar haline gelmiştir. Standartlaşan ve zincir marketleri içeren, kentle arasında bariyerleri olan ve yeni bir düzenin hakim olduğu kamusal alanlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, çağdaş heterotopya olarak adlandırdığımız karma kullanımlı merkezlerin yurttaşlık hissinden uzak, standart ve güvenli sayılabilecek alanlarıyla insanlara ehlileştirilmiş kamusal alanlar olarak hizmet verdiğini görmekteyiz.

Bağlantısallık, eşik mekansallığı, gözetim ve kontrol edilebilirlik, alternatif düzenin mekansallığı ya da mekansal olasılık, ilüzyon mekansallığı karma kullanımlı merkezlerin

kamusallık ve geçirgenlik gibi özelliklerinin sorgulanmasını sağlamıştır. Böylece karma kullanımlı merkezlerin kente eklenmesi, kentle iç içe olan ve kentin zemininden beslenen kamusal ve özel alanın harmanlandığı heterotopik kent adacıkları olduğu ortaya koyulmaktadır. Ankara kentinde ele alınan Armada, Next Level, Maidan, Tepe Prime, Mahall Ankara yapıları kent ölçeğinde bağlantısal karakterdedirler. Çevresinde çok farklı yapılar yer almakta olup farklı gruptan bireylerin karşılaşma alanları içerisinde yer aldığı için, Foucault'nun şehir merkezinin dışında yer alan heterotopyalarından farklıdır. Bu merkezler kentin en ulaşılabilir, erişilebilir noktalarında yer almaktadır. Ya da bu merkezlerin kentin batı koridorunda, yani gelişim yönü boyunca arazi kullanımı ve siyasi politikalar sonucunda yerleşmiş olması bölgenin insan ve trafik yoğunluğunu arttırmış, böylece karma kullanımlı merkezler kentin yeni odak noktaları olarak görülmeye başlamıştır.

Karma kullanımlı merkezler eşik mekansallıkları içermektedir. Bağlantısal olmalarından dolayı çeşitli potansiyelleri kent ile yapı sınırında barındırmaktadır. Sokak ve meydan gibi yapı içerisine dahil olan kent parçaları ile kentin zemininden beslenmektedir. Ayrıca açık kamusal alanlarında yer alan kent mobilyaları, yaya yolları, sokak aydınlatmaları ile kent zemininde kamusal alanlar oluşturmaktadır. Bu alanlara eklenen tüketim ve eğlence alanları ile birlikte izole ve steril olma durumunu azaltarak kentliyi davet eder nitelikte mekanlar oluşturmaktadır.

Giriş ve çıkışlar, her bir karma kullanımlı merkezde de ele alındığı gibi belirli ritüel ve kodlarla yapılmaktadır. Sosyal ayrışmanın bu noktalarda daha dikkat çekici olduğu anlaşılmaktadır. Karma kullanımlı merkezlerde barınan, çalışan, tüketim ve eğlence için biraraya gelen bireylerin geçiş alanları farklı mahallerde bulunmakta olup bu alanların geçirgenlikleri birbirinden farklıdır. Bu durumda güvenlik sorunu, yeni yaşam ve çalışma biçimleri doğurmaktadır. Kartlı geçiş sistemleri, turnikeler gibi çeşitli bariyerler hem kent-yapı arasında hem de yapı içerisinde farklı geçirgenlikler oluşturmaktadır. Böylece alternatif bir düzen meydana gelmektedir. Kentte yer alan birey, karma kullanımlı merkezlerin yönetim kurallarına uymak zorunda olduğu için özgürce hareket edememektedir. Yönetiminin özel şirketler tarafından gerçekleştirilmesi bunun en temel sebebidir. Bu merkezlerin sokak, cadde ve meydan gibi kentin kamusal alanlarına alternatif olduğu görülen alanları ise; insanların özgür olduğu düşünülen güvenli mekanlardır.

Son olarak ilüzyon mekansallığı ilkesi ile karma kullanımlı merkezlerin kentin minyatürünü oluşturan yanılsama mekanı oldukları anlaşılmaktadır. Karma kullanımlı merkezler içerdikleri mimari programlar, eşik alanları, bağlantısallıklar ve içerdikleri kamusalılıklardan dolayı yeni yüzyıl kentinin simülasyonu niteliğindedir. Bu merkezlerin kapalı, yarı geçirgen, kentin simülasyonu niteliğinde, bağlantısallıklar barındıran ve güvenli sayılabilecek ehlileştirilmiş kamusal mekanlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, karma kullanımlı merkezlerin 21. yüzyıl Ankara'sının mekansallığını ve kamusal bağlamını heterotopik karakteriyle temsil ettiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Altuğ, G. A. (1992). *Karma Geliştirme Projeleri ve Programlama İlkeleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı. (2006). 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı. *Ankara Büyükşehir Belediyesi*. Ankara, 44-71.
- Aral, H. E., Uysal Bilge, F. ve Doğu Demirbaş, G. U. (2022). Urbanity in the Open Spaces in Developing Nodes along Main Arteries: Söğütözü Node on Dumlupınar Road in Ankara. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 39, 165–192.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. (çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bakır, N. Y. (2013). Kentsel Proje Kavramı ve Gelişim Süreci. *Avrasya Terim Dergisi*, 1(2), 74-82.
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve simülasyon*. (çev. O. Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bedford, J. (2022). The heterotopias of Tafuri an Teynot Between language and discipline. *In Architecture and Collective Life*. Ed. Lewis, P., Holm, L. ve Santos, S. C. Routledge, 123-144.
- Bilgin, M. (2006). *Karma Kullanımlı Merkezlerin Kent ve Günlük Yaşam İçerisindeki Yeri: İstanbul'dan Örnekler*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Cenzatti, M. (2008). Heterotopias of difference. Heterotopia and the city: Public space in a postcivil society. *In Heterotopia and the City*. Ed. M. Dehaene and L. De Cauter. Routledge, 75-85.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü* (Üçüncü baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cordeiro, A. T. ve Mello, S. C. B. (2019). *Heterotopias as Urban Public Spaces*, Anais XVII Enanpur, 27-31.
- Çalışkan, O., Cihanger Ribeiro, D. ve Tümtürk, O. (2020). Designing the heterotopia: from social ideology to spatial morphology. *Urban Design International*, 25, 30-52.
- Dehaene, M. ve De Cauter, L. (2008a). Heterotopia in a postcivil society. *In Heterotopia and the City*, 15-22. Routledge.
- Dehaene, M ve De Cauter, L. (2008b). The space of play: Towards a general theory of heterotopia. *In Heterotopia and the City*, 99-114, Routledge.
- Deleuze, G ve Guattarı, F. (1990). *“Kapitalizm ve Şizofreni 1- Göçebibilimi İncelemesi: Savaş Makinesi”*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. (Çev: B. Massumi). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Erdoğan, N. Ö. ve Ertop, S. (2021). Foucault'nun Heterotopyaları; Kapatma ve Kapanma Pratiklerinin Çağdaş Sanata Yansıması. *Sanat, Tasarım ve Bilim dergisi*. 7(25), 133-146.
- Foucault, M. (1984). "Of Other Spaces" (çev. Jay Miskowiec). *Architecture/Mouvement/Continuité*. 16(1). 22-27.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu* (çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve Şeyler* (çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2015a). *Büyük Kapatılma* (çev. I. Ergüden, F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (1988). Öteki Mekanlara Dair (çev. B. Boysan, D. Ersan). *Defter dergisi*, 4, 7-15.
- Foucault, M. (2021). *Özne ve İktidar* (Yedinci Baskı). (çev. I. Ergüden, O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gurallar, N. (2009). Kamu- Kamusal Alan- Kamu Yapıları- Kamusal Mekan: Modernite Öncesi ve Sonrası için Bir Terminoloji Tartışması. *Mimarlık Dergisi*. 350, 52-55.
- Habermas, J. (2004). "Kamusal Alan". *Kamusal Alan (iç.)*. (Der. ve çev. Meral Özbek). İstanbul: Hil Yayın. 95-102.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin durumu: kültürel değişimin kökenleri*. (8. Baskı). (çev. S. Savran). Metis Yayınları.
- Hetherington, K. (1997). *The badlands of modernity: Heterotopia and social ordering*. London and New York: Routledge.
- Hisarlıgil, B. (2008). Martin Heidegger'de "Mekan" Düşüncesi: Hermeneutik-Fenomenolojik Bir Yaklaşım. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (25), 1-13.
- İnternet: Ackerman, F. (2012). Heterotopia. URL: <http://www.fionaackerman.com/heterotopia-2012>. Son erişim tarihi: 07.06.2023.
- İnternet: Anolfi'nin Düşünü. URL: <https://otag.com.tr/arnolfinin-dugunu/>. Son erişim tarihi: 06.06.2023.
- İnternet: Armada Alışveriş ve İş Merkezi. Arkiv. URL: <https://www.arkiv.com.tr/proje/armada-alisveris-ve-is-merkezi/8846>. Son erişim tarihi: 01.06.2023

- İnternet: Armada Büyüme Projesi. Arkiv. URL: <https://www.arkiv.com.tr/proje/armada-alisveris-ve-is-merkezi/8846>. Son erişim tarihi: 07.06.2023.
- İnternet: Armada Konser. URL: https://twitter.com/armada_avm/status/1533795970118520835. Son erişim tarihi: 07.06.2023.
- İnternet: Halley, P. (2019). Heterotopia I Sergisi. URL: <https://www.peterhalley.com/installations-1>. Son erişim tarihi: 06.06.2023.
- İnternet: Johnson, P. (2015). *'Foucault and Heterotopian Art'*. Heterotopian Studies URL: <http://www.heterotopiastudies.com>. Son erişim tarihi: 20.11.2021.
- İnternet: Johnson, P. (2016). *'Interpretations of Heterotopia'*. Heterotopian Studies URL: <http://www.heterotopiastudies.com>. Son erişim tarihi: 20.11.2021.
- İnternet: Mahall Ankara Resmi Sitesi. URL: <https://www.mahallankara.com/>. Son erişim tarihi: 01.06.2023.
- İnternet: Mahall Ankara Karma Kullanım Projesi. Arkiv. URL: <https://www.arkiv.com.tr/proje/mahall-ankara-karma-kullanim-projesi/5470>. Son erişim tarihi: 01.06.2023.
- İnternet: Maidan. Arkiv. URL: <https://www.arkiv.com.tr/proje/maidan/8841>. Son erişim tarihi: 01.06.2023.
- İnternet: Maidan Resmi Sitesi. URL: <https://maidan.com.tr/>. Son erişim tarihi: 01.06.2023.
- İnternet: Next Level Ankara. Arkiv. URL: <https://www.arkiv.com.tr/proje/next-level-ankara/3881>. Son erişim tarihi: 01.06.2023.
- İnternet: Öztürk, A. O. (2019). Mimarlar Bülteni. Kalebodur. URL: <https://mimarlarabulten.com/yazilar/konuk-editor-ali-osman-ozturk>. Son erişim tarihi: 19.05.2023.
- İnternet: Palais Royal. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/Palais_Royal_1788.jpeg Son erişim tarihi: 07.06.2023
- İnternet: Resmi Gazete. (1985). İmar Kanunu. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat-metin/1.5.3194.pdf>. Son erişim tarihi: 20.05.2023.
- İnternet: Sanatatak. (2017). Foucault'dan Yola Çıkıp Uzak Öze Gidiş: Heterotopya. URL: <http://www.sanatatak.com/view/foucaultdan-yola-cikip-uzak-oze-gidis-heterotopya>. Son erişim tarihi: 06.06.2023.
- İnternet: Tepe İnşaat Resmi Sitesi. URL: <https://www.tepe.com.tr/tr/tepe-prime>. Son erişim tarihi: 01.06.2023.
- İnternet: Tepe Prime. Arkiv. URL: <http://www.arkiv.com.tr/proje/tepe-prime/630>. Son erişim tarihi: 01.06.2023.
- İnternet: Türk Dil Kurumu. URL: <https://sozluk.gov.tr/>. Son erişim tarihi: 06.06.2023.

- Jencks, C. (1993). *Heteropolis: Los Angeles, the Riots and the Strange Beauty of Hetero-Architecture*. London: Academy.
- Kern, K. (2008). Heterotopia of the theme park street. In *Heterotopia and the City*, Ed. M. Dehaene and L. De Cauter, 17-128. Routledge.
- Kırbaş, U. A., (2017). *Neoliberalizmin Kent Üzerindeki Sosyo-Mekansal Etkisi: Ankara Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koca, K ve Hale, J. (2017). Conceptualizing “Thirdplace”: Exploring Embedded Narrations in Between a Spatial Trilogy. *Megaron*. 12(3), 488-496.
- Koyuncu, A. (2012). Bir yapısalcılık eleştirisi: Derrida ve yapısöküm. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları*, 0, 22, 301-317.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanin üretimi* (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık
- Lefebvre, H. (2021). *Kentsel devrim*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Loftman, P. ve Nevın, B. (1995). Prestige projects and urban regeneration in the 1980s and 1990s: a review of benefits and limitations. *Planning Practice ve Research*, 10(3-4), 299-316.
- MacLeod, G., ve Ward, K. (2002). Spaces of utopia and dystopia: landscaping the contemporary city. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 84(3-4), 153-170.
- McLeod, M. (1996). Everyday and ‘other’ spaces. Ed Debra L. Coleman, Elizabeth Ann Danze and Carol Jane Henderson. *Feminism and Architecture*, 182-202.
- More, T. (2000). Utopia (2. Baskı). (çev.M. Urgan). İstanbul: Kaynak Yayınları
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2008). “Nedir Mekan Dedikleri?”, *III. Disiplinlerarası Mimarlık-Felsefe Toplantısı: Zaman ve Mekan*, 18-19.
- Nalçacıoğlu, H. (2002). Heterotopya, Koloni ve Öteki Mekanlar: Michel Foucault’nun Kısa Bir Metni Üzerine Düşünceler, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 5(19), 125-140. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Narveaz, L. ve Penn, A. (2016). The Architecture of Mixed Uses. *The journal of Space Syntax*, 7, 107-136.
- Özmen, E. G. (2020). *Staging architecture as illusion: from mirror to digital heterotopia*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Porphyrios, D. (1982). *Sources of Modern Eclecticism: studies on Alvar Aalto*. London: Academy Editions; New York: St. Martin's Press.
- Proudfoot, J. (1988). “Deconstruction and Architectural Science”. *Architectural Science Review*, 34, 55-63.

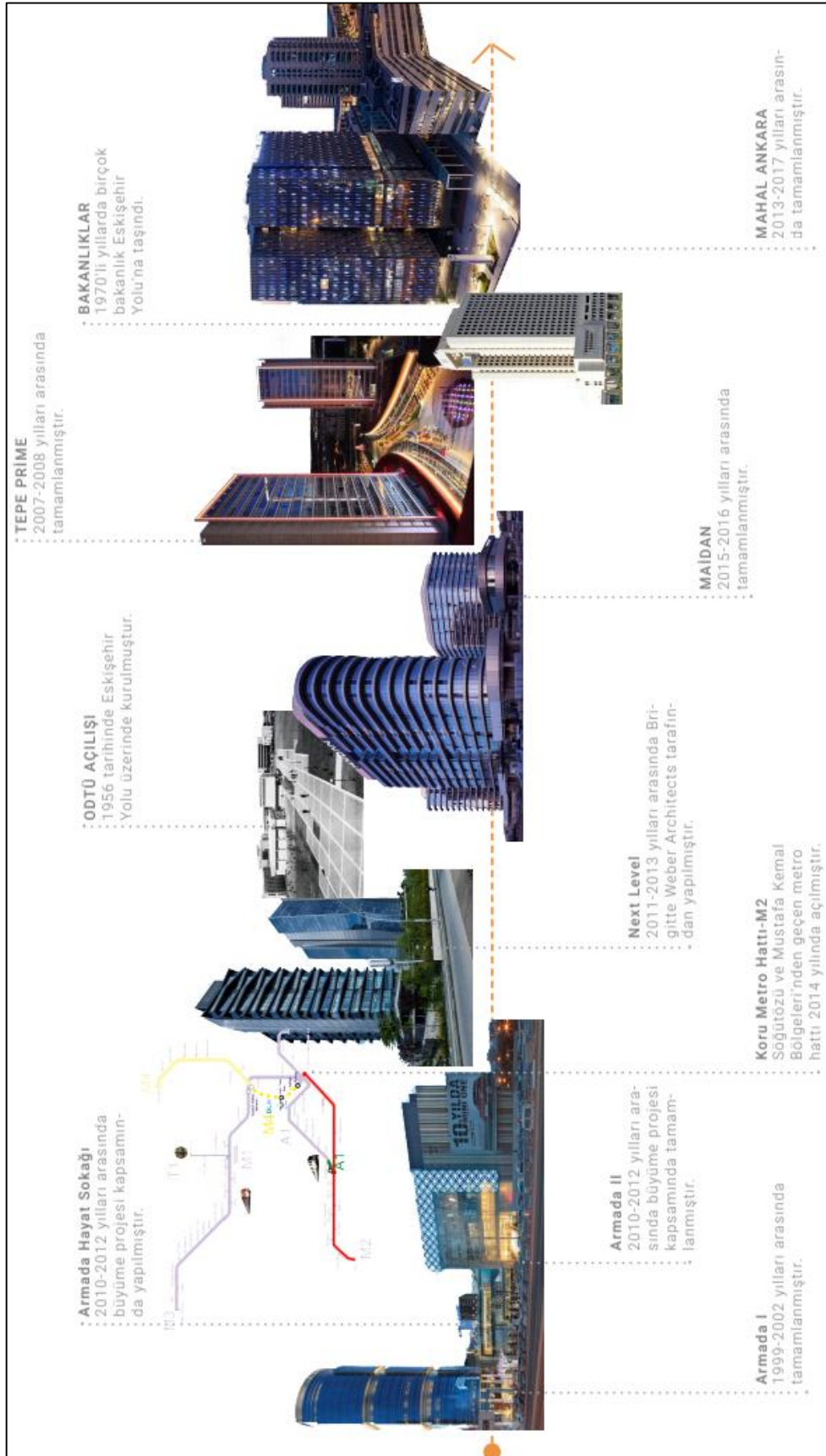
- Riot-Sarcey, M. , Bouchet, T. ve Picon, A. (2003). *Ütopyalar Sözlüğü* (Birinci Baskı). (çev.T. Ilgaz). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Rowley, A. (1996). Mixed-use Development: Ambiguous concept, simplistic analysis and wishful thinking?. *Planning Practice ve Research*, 11(1), 85-98.
- Saldanha, A. (2008). Heterotopia and Structuralism. *Environment and Planning*. 40(9), 2080–2096.
- Schwanke, D. (2003). *Mixed-use Development Handbook*. ULI, Washington, D.C.
- Selvi, Y. (2014). *Heterotopya üzerine görsel çözümlemeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü* (çev. S. Durak, A. Yılmaz). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Shane, D. G. (2008). Heterotopias of illusion: from Beaubourg to Bilbao and beyond. *In Heterotopia and the City*, Ed. M. Dehaene and L. De Cauter, 271–284. London: Routledge.
- Simser, D. H. (2017). *Unfolding and reframing heterotopia within the context of peripheral consumption spaces*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sohn, H. (2008). Heterotopia: anamnesis of a medical term. *In Heterotopia and the City*, Ed. M. Dehaene and L. De Cauter, (pp. 41-50). Routledge.
- Soja, E.W. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real and Imagined Places*. Oxford: Blackwell.
- Stavrides, S. (2016). *Kentsel Heterotopya: Özgürleşme mekanı olarak eşikler kentine doğru*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Şengül, H. T. (2001). Tüketim Toplumu, Tüketim Kültürü ve Tüketim Merkezleri. *Ege Mimarlık*, 8-9.
- Tafuri, M. (1987). *The Sphere and the Labyrinth: Avant-Gardes and Architecture from Piranesi to the 1970s*. London: The MIT Press.
- Uludağ, Z. (2023). Yeni Bir Kent Kültürü Oluşumunda Mimarlığın Rolü Seksenler Türkiye'sine Yarışmalar Üzerinden Eleştirel Bir Bakış. *İçinde Anadolu'nun İmarında Yarışmalar 1930-1990*, Ed. F. Sönmez ve S. Arslan Selçuk, 354-361. Basım aşamasında. Ankara: İdealkent.
- Urbach, H. (1998). Writing Architectural Heterotopia. *The Journal of Architecture*, 3, 347-354.
- Yırtıcı, H. (2009). *Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi* (İkinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yüksel, D. (2010). *Karma Kullanımlı Yapılarda Kamuya Açık Mekanların İrdelenmesi: İstanbul'dan Güncel Örnekler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Zeidler, E. H. (1985). *Multi-use architecture in the urban context*. Van Nostrand Reinhold Company. New York

EKLER

EK-1. Heterotopik mekanlar olarak Ankara'daki karma kullanımlı merkezler

Gazili olmak ayrıcalıktır